

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra středoevropských studií

Bakalářská práce

Táňa Mohelníková

**Humoristická próza na území Těšínského Slezska psaná v těšínském
nářečí v období druhé poloviny 20. století**

Humorous prose in the area of Teschen Silesia written in Teschen Silesian
dialect in the second half of the 20th century

Praha 2015

Vedoucí práce: Mgr. Michala Benešová, Ph.D.

Poděkování:

Chtěla bych velmi poděkovat paní Mgr. Michale Benešové, Ph.D. za pomoc s realizací mé práce, za její cenné rady a trpělivost.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Třinci, dne 28. července 2015

.....
Jméno a příjmení

Klíčová slova (česky)

Literatura

Těšínské nářečí

Slezské Beskydy

Humoreska

Těšínsko

Klíčová slova (anglicky):

Literature

Teschen Silesian dialect

Silesian Beskids

Short funny story

Teschen Silesia

Abstrakt (česky):

Bakalářská práce má za cíl co nejkomplexněji nastínit problematiku humoristické prózy na Těšínsku psané v nářečí v období druhé poloviny 20. století. První část práce podává stručný obraz celkového literárního vývoje na území Těšínského Slezska do roku 1945. Následující kapitola se zabývá literaturou vznikající po roce 1945. V této části práce jsou uvedena základní periodika, nejvýznamnější autoři Těšínska, základní rysy jejich tvorby a zejména četná literární seskupení. Další část se již zabývá humoristickou tvorbou na Těšínském Slezsku. Na začátku je zde teoreticky a žánrově vymezen pojem *humoristická próza*. Následující kapitola pojednává o autorech a sběratelích, jejich tvorbě a způsobu psaní humoristické prózy. V závěrečných kapitolách práce je analyzována humoristická próza z hlediska nejtypičtějších literárních motivů. Po teoretickém nastínění pojmu *motiv a postava* a jejich rozlišení v textu jsou motivy a postavy na základě primární literatury dále rozčleněny a blíže charakterizovány.

Abstract (in English):

The purpose of this bachelor thesis is to paint the most complex picture of the issue of humorous prose in Teschen Silesia written in dialect in the times of the second half of the 20th century. The first part briefly captures the whole literary development in the territory of Teschen Silesia till 1945. The following chapter deals with the emerging literature after 1945. The primary periodicals, most important authors of Teschen Silesia same as the elementary features and especially numerous literary groups are mentioned in this part of the thesis. The humorous prose is analysed in the final chapters of the work in terms of the most typical literal motifs. The terms *motif* and *figure* and their distinction in the text are discussed at first, as following the motifs and figures are further divided and closely characterised according to the primary literature.

OBSAH

1	ÚVOD	8
2	LITERATURA TĚŠÍNSKA V OBDOBÍ 20. STOLETÍ	10
2.1	VÝVOJ LITERATURY TĚŠÍNSKÉHO SLEZSKA DO PRVNÍ POLOVINY 20. STOLETÍ	10
2.2	VÝVOJ LITERATURY TĚŠÍNSKÉHO SLEZSKA V DRUHÉ POLOVINĚ 20. STOLETÍ	13
2.2.1	<i>Literární seskupení a periodika 1945-1989</i>	13
2.2.2	<i>Literární seskupení a periodika po roce 1989</i>	14
2.2.3	<i>Proměny regionalismu a modernistické vlivy v literatuře Těšínska</i>	17
2.3	ČESKÁ A POLSKÁ LITERATURA NA TĚŠÍNSKU	22
3	HUMORISTICKÁ PRÓZA TĚŠÍNSKA DRUHÉ POLOVINY 20. STOLETÍ	25
3.1	HUMORISTICKÁ PRÓZA Z HLEDISKA KOMIKY A ŽÁNROVÉHO VYMEZENÍ	25
3.2	AUTOŘI HUMORISTICKÉ PRÓZY	30
3.2.1	<i>Adam Wawrosz</i>	30
3.2.2	<i>Henryk Jasiczek</i>	33
3.2.3	<i>Paweł Kubisz</i>	35
3.2.4	<i>Karol Piegza</i>	38
3.2.5	<i>Józef Ondrusz</i>	41
3.2.6	<i>Aniela Kupiec</i>	43
3.2.7	<i>Karol Daniel Kadłubiec</i>	45
3.2.8	<i>Ludwik Cienciała</i>	47
4	ROZDĚLENÍ HUMORISTICKÉ TVORBY NA ZÁKLADĚ MOTIVŮ	49
4.1	MOTIVY REÁLNÉ	51
4.1.1	<i>Manželství</i>	51
4.1.2	<i>Smrt</i>	54
4.1.3	<i>Práce</i>	56
4.1.4	<i>Stáří</i>	60
4.1.5	<i>Válka</i>	61
4.1.6	<i>Alkohol</i>	62
4.2	MOTIVY NADPŘÍROZENÉ	64
4.2.1	<i>Zjevení</i>	64
4.2.2	<i>Poklady a zakleté peníze</i>	66
4.3	MOTIV NA POMEZÍ REÁLNÉHO A NADPŘÍROZENÉHO	68
4.3.1	<i>Zbojnictví</i>	68
5	ROZDĚLENÍ HUMORISTICKÉ TVORBY NA ZÁKLADĚ POSTAV	70
5.1	POSTAVY REÁLNÉ	71
5.2	POSTAVY NADPŘÍROZENÉ	74
6	ZÁVĚR	78
7	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:	80

Předmluva

Hlavním impulsem k napsání mé bakalářské práce, zabývající se humoristickou tvorbou na Těšínském Slezsku v druhé polovině minulého století, je zejména můj dlouhodobý a intenzivní zájem o regionální literaturu tohoto kraje, především pak o literární a publicistickou činnost tamní polské menšiny. Jako stálá členka PZKO (Polský kulturně-osvětový svaz v České republice) se mi dostalo jedinečné příležitosti samostudia, a to nejen polské menšinové literatury, ale celkově kultury a tradic Poláků na Těšínsku. Mnoho let se také kupř. snažím pravidelně zúčastňovat polských kulturních akcí, na nichž jsem se v době svých středoškolských studií sama aktivně podílela. Má česká národnost by při analýze zvoleného tématu měla být pozitivním elementem, tj. nezatížena nacionálními nánosy se na tuto problematiku mohu podívat z veskrze nezávislé perspektivy a zachovat si co nejobektivnější náhled, což by mohlo značně přispět ke zvýšení odborného charakteru bakalářské práce.

Druhým důležitým aspektem při výběru tématu této práce je obor mého studia. Primární motivací, díky níž jsem si zvolila studium na Katedře středoevropských studií s polským areálovým jazykem, byla tendence zdokonalit mé tehdejší znalosti jazyka, literatury a obecně literární vědy, neboť právě tento směr bych si chtěla zvolit jako náplň mé budoucí práce.

Teoretické zpracování literární činnosti Těšínského Slezska je námětem celé řady odborných prací, jejichž rozmach lze datovat do první poloviny 80. let (Edmund Rosner), přičemž oblíbenost této tematiky ve vědeckých kruzích přetrvává i v současné době (Karol Daniel Kadłubiec, Libor Martinek a další). Jakkoliv je tato problematika velmi obsáhle zpracována, dosud neexistuje práce, jež by se komplexněji zabývala tematikou humoru v dílech těšínské literatury. Neposledním důvodem mého výběru je tak tato mezera, kterou bych svojí bakalářskou prací chtěla alespoň zčásti vyplnit a přispět tak k dalším poznatkům ve výzkumu literatury Těšínského Slezska.

Základní literaturou, jež je pro téma práce zásadní, jsou primární zdroje. Jedná se zejména o prozaická díla Adama Wawrosze, Karola Piegzy, Henryka Jasiczka, Józefa Ondrusze, K. D. Kadłubce, Ludwika Cieniały a Aniely Kupiec. Teoretické části bakalářské práce čerpají z odborných publikací E. Rosnera, L. Martinka a disertační práce Michała Przywary s názvem *Literatura Śląska Cieszyńskiego po 1989 roku*. Jako zdroj obecné literární teorie jsem zvolila všeobecně uznávanou práci Daniely Hodrové a kol. *...na okraji chaosu...*

Poetika literárního díla 20. století. Pro vysvětlení pojmu komika mi byly stěžejními zdroji tituly Vladimíra Boreckého *Teorie komiky* a Ivany Gejgušové *Úvod ke studiu literární komiky*. Další literatura, která byla v práci použita, je uvedena v *Seznamu použité literatury* na str. 80–83.

Za správnost veškerých v práci uvedených překladů primární literatury psané v těšínském nářečí osobně zodpovídám. Všechny citace sekundárních zdrojů v práci nejsou překládány.

1 Úvod

Ukončení první světové války neznamenal pro národy zaniklé Rakousko-uherské monarchie vždy jen osamostatnění či zisk tolik očekávané svobody, ba naopak, často se začaly objevovat národnostní spory a mezinárodní konflikty, jež se staly o dvacet let později jedněmi z hlavních příčin válečné katastrofy dosud nevídaných rozměrů. Nově vzniklá Československá republika, jakkoliv je i v dnešní době vnímána jako symbol demokracie a prosperity, se však již na samém počátku musela potýkat s nemalým problémem: svojí nacionální ideou jednoho, tj. československého národa tak nechtěně deklarovala druhořadé postavení ostatních národnostních menšin. Vedle početné menšiny Němců, obývajících oblast Sudet a některých velkých měst, jihoslovenských Maďarů a karpatských Rusínů zde existovala menšina polská, z nichž drtivá většina byla tradičně ukotvená v oblasti Těšínského Slezska. Již od vzniku ČSR však na tomto území docházelo k lokálním konfliktům, jež vyvrcholily tzv. Sedmidenní válkou mezi Polskem a Československem na konci ledna roku 1919. Spor mezi oběma zeměmi byl „vyřešen“ až roku 1920 na konferenci v belgickém městě Spa, deklarací, jejímž výsledkem bylo rozdělení Těšínského Slezska mezi Československo a Polsko. Na české straně Těšínska se kromě zásadních průmyslových oblastí a důležitého železničního uzlu (Košicko-bohumínská dráha) ocitla i početná polská menšina (v roce 1921 se k polské národnosti přihlásilo bezmála 70 000 obyvatel¹). Vedle stálého národnostního napětí zde však začalo docházet i k budování specifické menšinové kultury, jež nemalým dílem obohatila *genius loci* české části Těšínska a v průběhu dalších desetiletí se tak polská menšina stala jedním z hlavních pilířů kulturního ovzduší zdejšího regionu. Jedním z největších přínosů je vybudování osobité literární tradice, která v celorepublikovém kontextu představuje poměrně netradiční fenomén. Na rozdíl od jiné regionálně determinované tvorby, jakou je kupř. Galušsko *Slovácko sa súdí aj nesúdí* či šumavská díla Karla Klostermanna, však těšínská literatura, především díky svému jazykovému kódu, nikdy nepřesáhla rámec regionalismu, a proto si dodnes zachovává velmi svérázný a jedinečný ráz. Primárním cílem této práce je tak poskytnout co nejucelenější vhled do humoristické prózy

---

¹ GAWRECKI, Dan: Těšínsko v období mezi světovými válkami (1918-1938). In: *Nástin dějin Těšínska. Ostrava – Praha: Advertis Ostrava, 1992, s. 86.*

Těšínského Slezska, jež tvoří bezesporu významnou část celé regionální kultury, a pokusit se tímto textem přenést ryze regionální problematiku do celorepublikového vědeckého prostředí.

V první části práce je v hrubých obrysech nastíněn celkový vývoj literatury Těšínského Slezska počínaje středověkým písemnictvím do konce druhé světové války. Literatura druhé poloviny 20. století je, vzhledem k hlavnímu tématu práce, přiblížena o mnoho zevrubněji, s důrazem na literární seskupení, periodika, nejvýznamnější autory a základní rysy jejich tvorby. Podkapitlou této části práce je rovněž zkoumání vývoje *regionalismu* v tvorbě autorů Těšínska.

Následně se práce zabývá teoretickým vymezením pojmu *komika*, žánrovým vymezením humoristické prózy (humoreska, anekdota) a představuje nejvýraznější autory humoristické prózy Těšínského Slezska, jejichž díla byla vydávána v průběhu druhé poloviny minulého století.

Ve finálních, a zároveň nejpodstatnějších dvou částech bakalářské práce, je humoristická próza Těšínska analyzována na základě nejcharakterističtějších motivů a postav. Tyto jsou rozděleny a zkoumány podle základního kritéria, tedy řadíme-li je do reálného či nadpřirozeného světa.

2 Literatura Těšínska v období 20. století

2.1 Vývoj literatury Těšínského Slezska do první poloviny 20. století

*Literatura zaolziańska*² je termín, kterým se běžně označuje tvorba Poláků žijících v české části Těšínského Slezska. Jak uvádí Edmund Rosner, nejedná se o literaturu polských emigrantů, nýbrž o literaturu menšinovou, jež je tvořena literáty, kteří z daného teritoria pocházejí, ale zároveň se cítí být Poláky nebo na polskou literaturu navazují, např. jazykem.³

Středověká literatura Těšínska má, dle slov Libora Martinka a Władysława Sikory, charakter přísně náboženský a utilitární, přičemž v té době rovněž rezonovala ústní lidová slovesnost (pořekadla, písně, anekdoty), která však byla písemně zaznamenávána až o několik století později. Pro rozmezí 13. až 16. století se používá termín *Lux ex Silesia* (Světlo ze Slezska)⁴, jenž se vztahuje k výraznému počtu studentů z tohoto regionu, kteří se vzdělávali na prestižních zahraničních univerzitách – boloňské, padovské či krakovské. Dle Władysława Sikory studovalo v XVI. století v Krakově 105 obyvatel z Těšínského Slezska.⁵ Podstatná část dokumentů byla zničena požárem, který vypukl v roce 1570 v Těšíně.⁶ Renesance na Těšínsku je spjatá se jménem Jiřího Třanovského, spisovatele a evangelického kazatele, jenž se v roce 1592 narodil v Těšíně. Třanovského stěžejní dílo, kancionál *Cithara Sanctorum* (1636), vzniklo až ve vyhnanství po bitvě na Bílé hoře (1620) v Liptovském Mikuláši.

Vlastníkem prvního venkovského polského *ex librisu* se stal rodák z polské Cisownicy Jerzy Gajdzica (1777-1840), jenž byl autorem kronikářských zápisů (*Nieco z kroniki Cieszęski*). Venkovských, tzv. *chłopských* kronikářů bylo na Těšínsku více: Jakub

---

² Termín *Zaolží* (od původního názvu Olza nebo také *Zaolší* od názvu Olše) se používá od roku 1920 a označuje část Těšínska na levém břehu řeky Olše. Tento termín je však pouze orientační, množství českých měst a vesnic se nachází na pravém břehu, např. Nýdek či Vendryně.

³ ROSNER, Edmund: *Literatura polska z czeskiego Śląska*. Cieszyn: Uniwersytet Śląski Filia w Cieszynie, 1995, s. 25.

⁴ SIKORA, Władysław: *Pisarze Zaolzia*. Český Těšín: Wydawnictwo OLZA przy Radzie Polaków w Czechosłowacji, 1992, s. 6.

⁵ SIKORA, Władysław: *Pisarze Zaolzia*. Český Těšín: Wydawnictwo OLZA przy Radzie Polaków w Czechosłowacji, 1992, s. 6.

⁶ Tamtéž, s. 5.

Gallacz, Jan Heczko, Jan Michalik, Andrzej Pustówka aj.⁷ Literatura však zůstávala i v 18. století církevně orientována a často se nacházela v rukou duchovenstva. Za všechny autory lze zmínit pastory Jana Muthmanna, Samuela Ludvika Sassadiuse, Jerzyho Bajtka či Ludwika Heimba, jehož dochovaná tvorba však měla světský charakter (poema *Pochwała Łysej Góry*).

Skutečná moderní beletrie začala na Těšínsku vznikat až v 19. století a její začátky jsou spojeny se jménem Adama Sikory, tkalce z Jablunkova. Sikora psal bukoliky, které obsahuje i jeho nejznámější sbírka *Pieśni nabożne* (1887).

„Hymnou“ Těšínského Slezska se stala báseň *Źłyniesz Olzo* (také *Nad Olzq*), práce jednoho z nejvřehlasnějších spisovatelů Těšínského Slezska vůbec Jana Kubisze, narozeného v roce 1848 v Konské. Kubisz vydal v roce sbírku *Niezapominajka* (1882), *Śpiewy starego Jakuba* (1889), *Z niwy śląskiej* (1902). Autor dlouhá léta působil jako učitel na základní škole v Hnojníku, svoji učitelskou kariéru popsal i v díle *Pamiętnik starego nauczyciela* (1928), jež zároveň zachycuje všední život obyvatel Těšínska: „Często się człowiek pyta, jak dawniej ludzie żyli. A nieciekawy odpowiada: ‚Tak, jak dziś żyją‘. Ale to nie jest prawda. Zwierzęta zawsze żyją jednak. Ale nie ludzie.“⁸ Kromě *Źłyniesz Olzo* se dostala do povědomí básně *Ojcowski dom*, jež znázorňuje lásku k Těšínsku a zdůrazňuje, jak je pro člověka důležité vztahovat se k rodnému kraji.

Pro těšínskou publicistiku se stává mezníkem rok 1848, kdy polský národní buditel Paweł Stalmach zakládá společně s Andrzejem Cinciałou a Ludwikem Kluckim první lokální noviny *Tygodnik Cieszyński*, později přejmenované na *Gwiazdka Cieszyńska*. Noviny měly ze začátku národnostně podpůrný charakter, koncem 19. století však změnou redakčního vedení začaly být katolicky orientovány. V *Gwiazdce* debutovalo množství literátů, mimo jiné i Ernest Farnik, který v roce 1907 založil *Zaranie Śląskie* – první slezský literární časopis, který si zachovával regionální ráz, přesto se však značně přibližoval např. i tvorbě autorů Mladého Polska.

Dramatická tvorba na Těšínsku zaznamenala v meziválečném období rozkvět, své divadelní hry začíná tvořit jeden z nejvýznamnějších těšínských dramatiků Karol Berger, autor, který svou tvorbu zasvětil vesnickým dramátům. K jeho scénické tvorbě patří např.: *Czarodziejki spod Czantorii*, *Zbójnik śląski*, *Śpiący rycerze*, *Zbójnicka krew* či *Babska*

---

⁷ SIKORA, Władysław: *Pisarze Zaolzia*. Český Těšín: Wydawnictwo OLZA przy Radzie Polaków w Czechosłowacji, 1992, s. 6–7.

⁸ MIEKINA, Leon: *Znów minie wiek... Antologia literatury nadolziańskiej*. Cieszyn: Macierz Ziemi Cieszyńskiej, 2001, s. 81–82.

rewolucja. Pozitivních ohlasů se dočkala premiéra Bergerovy hry *Nawrócony* (1926), která zachycovala germanizaci těšínského obyvatelstva. Žánrově se vymaňoval autorův autobiografický památník *Na Podgorze* (1930), zachycující válečné zkušenosti z italské fronty. Meziválečné období však zdaleka není počátkem divadelnictví na Těšínku. Jak uvádí Władysław Sikora: „*Pierwsze przedstawienie amatorskie, Chłopów arystokratów Władysława Ludwika Anczyca odbyło się w Cieszynie w roku 1852, a wykonał je zespół Czytelni Ludowej.*“⁹ Na Těšínském Slezsku působilo mnoho autorů divadelních her, např. Ernest Farnik, Jan Szuścik, Oskar Zawisza, Jan Zahradnik. V poválečném období pak došlo k dalšímu rozkvětu divadelnictví. V září 1945 vzniklo Těšínské divadlo a od roku 1951 je zde aktivní i scéna polská. V roce 1947 vzniklo divadlo pro děti, nesoucí název *Teatr Lalek* „*Bajka*“, které se v roce 2008 stalo součástí Těšínského divadla.

Ve třicátých letech 20. století vydal většinu svých děl významný básník Adolf Fierla. Jednalo se např. o sbírky: *Przydróżne kwiaty* (1928), *Dziwy na gróniach* (1932), *Blaski i cienie* (1933), *Słoneczna kopalnia* (1934), *Kolędy beskidzkie* (1935); z prózy pak o román *Ondraszek* (1930) či povídkový cyklus *Haldy i inne opowiadania beskidzkie* (1931). Fierla byl za druhé světové války vězněn v koncentračních táborech Dachau a Mauthausen-Gusen. Autorův poválečný život se odvíjel již v emigraci – v Itálii, Francii a v Británii, kde v roce 1967 zemřel. Fierla psal část své poezie v nářečí a jeho básně působí selankovitým dojmem – opěvují krásu beskydské krajiny a nezkažený život tamního goralského obyvatelstva.

Za války nastal kulturní i literární útlum. Velikou roli v této době sehrála periodika. Důležitou funkci plnily především noviny *Naprzód*, do kterých publikoval mimo jiné i Henryk Jasiczek.

Skutečný rozmach těšínské kultury i literatury však nastává až v období po skončení druhé světové války.

---

⁹ SIKORA, Władysław: *Pisarze Zaolzia*. Český Těšín: Wydawnictwo OLZA przy Radzie Polaków w Czechosłowacji, 1992, s. 12.

2.2 Vývoj literatury Těšínského Slezska v druhé polovině 20. století

2.2.1 Literární seskupení a periodika 1945-1989

Po válce se autoři působící na Těšínském Slezsku začali sdružovat v literárních organizacích, které v této době zaznamenaly vzestup. V roce 1947 byl založen *Polski Związek Kulturalno-Oświatowy* (Polský kulturně-osvětový svaz, dále pod zkratkou PZKO), pod nějž patřila i *Sekcja Literacko-Artystyczna* (Literárně-umělecká sekce, dále pod zkratkou SLA), ke které se řadila většina těšínských spisovatelů, např. Paweł Kubisz, Gustaw Przeczek, Henryk Jasiczek, Karol Piegza aj. Tato organizace navazovala na předválečné literární seskupení nesoucí název *Śląski Związek Literarno-Artystyczny* (Slezský literárně-umělecký svaz, SZLA). Nově vniklá SLA však nedisponovala žádným uceleným programem, organizace především plnila funkci sdružovací. V roce 1959 vznikla skupina *Pierwszy lot* (První rozlet), do níž patřili např. Wiesław Adam Berger, Wilhelm Przeczek, Adolf Dostal, Janusz Gaudyn, Władysław Sikora aj. O čtyři roky později byla pod záštitou Třineckých železáren založena skupina *Grupa Literacka '63* (Literární skupina '63), do které se řadili literáti, kteří se odštěpili od SLA. Jednalo se např. o Bronisława Bielana, Adama Wawrosze, Janusza Gaudyna aj. Společnými atributy obou skupin bylo oproštění se od „primitivního regionalismu“¹⁰ a příklon k západním literárním tendencím. „*Po odrzuceniu ideowych uproszczeń z lat pięćdziesiątych i nakazów sprymitywizowanego regionalizmu nawiązali bądź do tzw. rozrachunkowej poezji polskiej pokolenia Współczesności (pismo literacke z tamtych lat), bądź do odrzucanych przez całe lata doświadczeń literackich okresu międzywojennego zwłaszcza awangardy, autentyzmu i innych kierunków. Nie stronili też od wzorów światowych.*“¹¹ Podobnou literární cestu si zvolila i skupina *Światłocienie* (Světlo a stíny, 1976), do které patří Kazimierz Kaszper, Tadeusz Wantuła a Jan Daniel Zolich. Tato skupina si kladla za cíl spojení těšínské literatury s literaturou polskou a hlouběji zdůrazňovala oproštění se od regionalismu. Je však nutno dodat, že odklon od omezeného regionalismu, jenž měl polské čtenáře na Těšínsku (především tedy čtenáře, kteří se po roce 1920 ocitli v Československu) podpořit v jejich národním uvědomění, neznamená jeho úplný zánik, spíše regionální literatura značně změnila svůj charakter.

---

¹⁰ SIKORA, Władysław: *Pisarze Zaolzia*. Český Těšín: Wydawnictwo OLZA przy Radzie Polaków w Czechosłowacji, 1992, s. 31.

¹¹ Tamtéž, s. 31.

Veliký význam plnila v druhé polovině 20. století periodika, která lze taktéž považovat za jakýsi druh literárního seskupení, jelikož právě kolem nich se soustředila tvorba řady těšínských autorů. Bezprostředně po válce, již v roce 1945, začal vycházet *Głos Ludu* (Hlas lidu), do něhož přispívala řada těšínských spisovatelů. Mimo jiné byli s počátky týdeníku spjati Andrzej Kubisz (syn Jana Kubisze) a Henryk Jasiczek. Od roku 1947 začala vycházet literárně-kulturní příloha *Szyndzioly*, kterou redigoval Paweł Kubisz. Právě tento autor byl spjat s počátky měsíčníku *Zwrot*, který začal vycházet od roku 1949 a navázal tak na přílohu *Szyndzioly*, která v tomtéž roce přestala vycházet. *Szyndzioly* i *Zwrot* byly značně ovlivněny komunistickou ideologií a spisovatelé, kteří se ve výše zmíněných periodikách z počátku aktivně angažovali, se záhy začali literárně projevovat způsobem, který nekorrespondoval s dobovým diktátem. Jednalo se především o dva hlavní představitele obou periodik: Henryka Jasiczka w *Głosu Ludu* a Pawła Kubisze, jenž byl donucen odejít ze *Zwrotu*, který sám založil. V souvislosti s *Glosem Ludu* je potřeba zmínit kalendáře, jež plnily funkci jakéhosi celospolečenského, kulturního i literárního věstníku. „V meziválečném období vycházelo ročně deset kalendářů v nákladu minimálně 3 000 kusů, což znamená, že každá polská rodina na českém Těšínsku musela koupit nejméně dva kalendáře, nepočítaje v to kalendáře vydávané mimo region (například církevní kalendáře tištěné v Polsku). V současnosti vychází jen jeden polský kalendář – *Kalendarz Śląski*.“¹² Od roku 1946 byl vydáván pod názvem *Kalendarz Głosu Ludu*, v letech 1954-1961 pak jako *Kalendarz Zwrotu* a od roku 1962 do dnešního dne se nazývá *Kalendarz Śląski*.

Významným mecenášem kultury v regionu byly (a jsou) Třinecké železárny, které od roku 1948 vydávají vlastní noviny *Třinecký hutník*, ve kterých se rovněž objevovala literární tvorba místních autorů. Literární sekci týdeníku jistou dobu vedl Adam Wawrosz.

2.2.2 Literární seskupení a periodika po roce 1989

Po roce 1989 se literární život do určité míry proměnil. Spisovatelé se začali více individualizovat, do popředí se dostala lyrika a začalo docházet k úpadku největší kulturně-literární organizace SLA. Funkci SLA přejímají literární seskupení. V *Kavárně AVION, která není – W Kawiarni AVION, której nie ma*, tak zní název organizace, kterou

¹² MARTINEK, Libor: *Dvojjazyčné časopisy a beletristické tisky na českém Těšínsku Příspěvek k problematice bilingvismu*. Roč. 15, č. 1. [online]. [citováno 13. 04. 2015]. Dostupné z: <http://kzv.kkvysociny.cz/Default.aspx?id=1177>. <http://kzv.kkvysociny.cz/archiv.aspx?id=1177&idr=9&idci=24>.

založili v roce 1996 Renata Putzlacher-Buchtová, Jaromír Nohavica a skladatel Zbigniew Siwek. Seskupení se scházelo v prostorech Těšínského divadla a předmětem jeho činnosti se nestala pouze literatura, ale taktéž hudební a divadelní výstupy, jež mnohdy svým významem překročily regionální hranice. Název organizace byl odvozen od kavárny Avion, která za první republiky plnila funkci jakéhosi pomyslného ohniska inteligence. Kavárna byla založena Rosalií Wiesnerovou v roce 1933. Zakladatelka však o necelých deset let později našla smrt v koncentračním táboře. Stejně tak symbolicky zanikla zkraje války kavárna, která musela být rozebrána po zbombardování přilehlého hraničního mostu. Postavena a znovuotevřena byla až v roce 2010. Právě toho roku skončila i činnost organizace *V Kavárně AVION, která není – W Kawiarni AVION, której nie ma*. Kavárna Avion je v dnešní době místem mnoha kulturních a literárních setkání. Druhou významnou organizací byla *Kawiarenka pod Pegazem*, o kterou se zasadili spisovatelé Wilhelm Przewczek (později nahrazen Kazimierzem Kaszperem), Jan Pyszko a funkci recitátora plnil Karol Suszka (soudobý ředitel a režisér Těšínského divadla). Poetická setkání se uskutečňovala v jablunkovském PZKO a organizace se scházela i v rámci akce *Gorolski Świąto*.

Mezi další podobná literární setkání patří např.: *Kawiarenka „u Adama“*, *Karczma Artystów*, setkání literární skupiny *PaRaNoJa* či literární skupina *Kamień czy słowo*, ve které se angažuje, stejně jako v *Kawiarence pod Pegazem*, Kazimierz Kaszper z Vendryně.¹³

Všechna tato seskupení se zasloužila o objevení mnoha mladých talentů a rozvíjení jejich literárních dovedností. Navíc, jak se zmiňuje Libor Martinek¹⁴ i Michał Przywara, u mnoha z nich je patrný bilingvismus. Przywara konstatuje, že se jedná především o autory z polských či smíšených rodin, kdežto u Čechů je patrný spíše bilingvismus pasivní, což znamená, že jazyk jsou schopni pouze přijímat a porozumět mu. *„Zjawisko bilingwizmu twórczego pojawia się w utworach wcześniej wspomnianych poetów: D. Jedzoka, H. Rybickiej, L. Peśák, E. S. Furtek, M. Palowskiego i J. Filipek. Wszyscy ci autorzy pochodzą z Zaolzia, z rodzin polskich lub mieszanych. W domu rozmawiali gwarą cieszyńską, a więc jest to ich język osobisty, intymny. Wszyscy debiutowali dwujęzycznymi tomikami. U wszystkich można stwierdzić bilingwizm aktywny (pełny), indywidualny i naturalny (bezpośredni). Dla każdego z nich bilingwizm jest narzędziem twórczym, a nie celem samym*

¹³ PRZYWARA, Michał: *Literatura Śląska Cieszyńskiego po 1989 roku*. Disertační práce. Brno: Masarykova Univerzita. Filozofická fakulta. Ústav slavistiky: Polská literatura, 2014, s. 106–112.

¹⁴ MARTINEK, Libor: *Dvojjazyčné časopisy a beletristické tisky na českém Těšínsku Příspěvek k problematice bilingvismu*. Roč. 15, č. 1. [online]. [citováno 13. 04. 2015]. Dostupné z:

<http://kzv.kkvysociny.cz/Default.aspx?id=1177>.

w sobie.“¹⁵ Przywara rovněž píše, že prvním bilingvním autorem, který v obou jazycích i tvořil, byl Lech Przeczek (syn Wilhelma Przeczka), jenž vydal v roce 1999 sbírku *Przebłyski – Záblesky*. Libor Martinek navíc uvádí ve svém článku citát Lecha Przeczka, který očekává, že se bilingvismus na Těšínsku bude dále „rozvíjet a prohlubovat“¹⁶.

Koncem 20. století, přesněji v roce 1996, vzniklo první číslo literárního revue *Weles*, jehož vydávání se zhostila *Vendryňská Literárně-estetická Společnost*. Časopis založili Bogdan Trojak a Vojtěch Kučera. Svým obsahem se nezaměřoval pouze na regionální literaturu, ale nacházely se v něm rovněž pravidelné rubriky věnující se překladům a literární teorii. Mezi další sloupky patřily např. *Krajinomalby a portréty* nebo *Železniční rubrika*. Časopis byl taktéž ozvláštňován ukázkami z cizích literatur: „*Nad každým časopisem drží záštitu ‚Patron‘, což je rubrika představující autory u nás méně čtených literatur: japonské, konžské, čínské, norské, arabské nebo významné současné české básníky.*“¹⁷ V roce 2001 se redakce *Welesu* přesunula do Brna. Časopis poté postupem času poněkud pozbyl svůj regionální charakter a stal se přístupnější přispěvatelům ze zahraničí.¹⁸

Bogdan Trojak před vznikem časopisu *Weles* založil v roce 1992 skupinu *PaRaNoJa*, která sdružovala mladé spisovatele z Polského gymnázia v Českém Těšíně. Skupina vydala dva manifesty – *Laski bez* (1993) a *Budka psa Burka* (1994). Většího úspěchu se dočkal až druhý manifest, ve kterém se skupina zredukovala až o polovinu. V roce 1998 Trojak získal za sbírku *Pan Twardowski* Cenu Jiřího Ortena a v roce 2005 Magnesii Literu za nejlepší českou básnickou sbírku *Strýc Kalich se žení*. Bogdan Trojak, jenž se soustavně zabývá i překladatelskou činností, se tak řadí k nejvýznamnějším soudobým literárním osobnostem Těšínska.

---

¹⁵ PRZYWARA, Michał: „*Bilingwizm twórczy*” w *twórczości zaolziańskich autorów*. [online].

[citováno 13. 04. 2015]. Dostupné z:

http://www.phil.muni.cz/journal/proudy/filologie/materialy/2013/1/Przywara_bilingwizm%20tw%C3%B3rczy.php

¹⁶ MARTINEK, Libor: *Dvojjazyčné časopisy a beletristické tisky na českém Těšínsku Příspěvek k problematice bilingvismu*. Roč. 15, č. 1. [online]. [citováno 13. 04. 2015]. Dostupné z:

<http://kzv.kkvysociny.cz/Default.aspx?id=1177>.

¹⁷ MÁLKOVÁ, Iva; URBANOVÁ, Svatava a kol. : *Literární slovník severní Moravy a Slezska (1945-2000)*. Olomouc- Ostrava: Votobia Olomouc - Ústav pro regionální studia OU Ostrava, 2001, s. 339.

¹⁸ MARTINEK, Libor: *Dvojjazyčné časopisy a beletristické tisky na českém Těšínsku Příspěvek k problematice bilingvismu*. Roč. 15, č. 1. [online]. [citováno 13. 04. 2015]. Dostupné z:

<http://kzv.kkvysociny.cz/Default.aspx?id=1177>. <http://kzv.kkvysociny.cz/Default.aspx?id=1177>.

2.2.3 Proměny regionalismu a modernistické vlivy v literatuře Těšínska

Počátky *regionalismu* na Těšínsku se pojí se jmény prof. Romana Dyboského (1883-1945) a literárního kritika Pawła Musioła (1905-1943), kteří ve 20. letech 20. století vnesli do slezské literatury myšlenky regionalismu evropského a polského.¹⁹ Jiří Krystýnek se ve svém článku zmiňuje o tom, že definovat pojem *regionalismus* je poměrně obtížné, jelikož se v jednotlivých literaturách liší. „*Názvem regionalismus bývá označována snaha po hospodářské, politické, administrativní nebo kulturní decentralisaci, dále snahy o oblastní uměleckou tvorbu nebo úsilí o zdůraznění krajového svérázu přírodního i folkloristického v nejširším smyslu slova, tj. zvyků, obyčejů, krojů, způsobu života i lidového umění všech druhů.*“²⁰ Krystýnek dále dodává, že *regionalismus* je literárněhistorický pojem, jelikož je vždy spjatý s historickými otázkami dané lokality. V případě Těšínska se takovýmto historickým mezníkem stal rok 1920, kdy došlo na konferenci velvyslanců v belgickém městě Spa k rozdělení Těšínského Slezska. Početná polská menšina (dle sčítání lidu z roku 1910 žilo na území přiznanému v roce 1920 Československu 286 704 obyvatel z toho 139 016 hlásících se k polskému jazyku, 113 319 k českému a 34 249 německému)²¹ se rázem ocitla v Československu. Literatura tak plnila funkci jakési *vzpěry* jejich národnostního citění. Samotný pojem *regionalistická literatura* dle Krystýnka pak často mívá pejorativní charakter, jelikož bývá vnímána jako provincionální a patriotická, nedosahující úrovně literatury celonárodní.²² Tomuto tvrzení dává za pravdu i Libor Martinek, který se vyjadřuje následovně: „*Achillovu patu literárního regionalismu těšínského Slezska představovalo, podobně jako tomu bylo i v jiných případech regionálně zaměřeného polského písemnictví,*

¹⁹ MARTINEK, Libor: *Polská literatura českého Těšínska po roce 1945*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2004, s. 18.

²⁰ KRYSŤÝNEK, Jiří: *K otázce regionalismu v literatuře*. In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná, 1957, roč. 6, č. D4. [online]. [citováno 04. 05. 2015]. Dostupné z: <https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/108562> s. 1.

²¹ Sborník referátů z mezinárodní vědecké konference, konané dne 4. 10. 2001 v Českém Těšíně: *Minulost a současnost národnostních menšin na Těšínsku. Mniejszości narodowe na śląsku cieszyńskim dawnej i dziś*. Český Těšín: Pedagogické centrum pro polské národnostní školství, 2001, s. 11.

²² KRYSŤÝNEK, Jiří: *K otázce regionalismu v literatuře*. In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná, 1957, roč. 6, č. D4. [online]. [citováno 04. 05. 2015]. Dostupné z: <https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/108562> s. 1.

*zdůrazňování společenských témat i slabá umělecká hodnota děl. Literární kritika se spokojovala s průměrnými texty, jen když se vztahovaly k regionu.*²³ S postupem času však těšínský *regionalismus* mění svůj charakter a od konce 50. let je nahrazován moderními literárními tendencemi. Neznamená to však, že z těšínské literatury regionalistické tendence zcela vymizely. V poezii se lze běžně setkat s odkazy na malebnost těšínského regionu a próza je pro změnu často spjatá s určitými místy, především se jedná o báje o pokladech a legendy o založení měst. V humoreskách pak děj bývá zasazen do konkrétního prostředí („*No i dojechali do Bogumina.*“²⁴; „*Było to w Lysznej*“²⁵). O kontinuitě regionálních tendencí v literatuře jasně vypovídají i díla, která byla po válce vydávána. „*Wśród około stu książek, jakie w ostatnim 30-leciu wydano na Zaolziu, tylko nieliczne prezentują skromne dokonania miejscowych prozaików. W latach 1944–1974 wydano tylko jedną powieść (A. Zawadzka: *Ku nowym dniom*, 1954), pięć zbiorów opowiadań (P. Kubisz: *Zaszuwierzony świat*, 1972; K. Piegza: *Sękaci ludzie*, 1960 oraz *Opowiadania beskidzkie*, 1971; A. Wawrosz: *Na ścimywku*, 1959 oraz *Z naszej nolepy*, 1969; zbiorowy tom: *Opowiadania i wspomnienia*, 1958), książkę wspomnieniową (G. Przeczek: *Kamienna Golgota*, 1948), dwa tomy reportaży (H. Jasiczek, *Przywiozł Ci krokodyla*, 1965 i *Morze Czarne jest błękitne*, 1960) oraz trzy tomy opowieści ludowych (J. Ondrusz: *Godki śląskie*, 1956 i 1973, *Śląskie opowieści ludowe*, 1963, *Proza ludowa górników karwińskich*, 1974). Jeden zbiór gawęd ludowych autora zaolziańskiego ukazał się w Katowicach (H. Jasiczek: *Humoreski beskidzkie*, 1960).*“²⁶ Dobovým příkladem regionální literatury z jiné oblasti, než je Těšínsko, je soubor humoresek Zdeňka Galušky z jihovýchodní Moravy s názvem *Slovácko sa súdí* (1947), *Slovácko sa nesúdí* (1972) a následné spojení obou děl v knize *Slovácko sa súdí aj nesúdí* (1987). Jedná se o *regionalismus*, který je spjatý s komikou a nářečím a který v této době rezonuje také na Těšínsku, především pak v dílech Adama Wawrosze, Karola Piegzy, Józefa Ondrusze, rovněž však zde lze zařadit některé soubory povídek Aniely Kupiec, Pawła Kubisze nebo Henryka Jasiczka. Tvorba těchto autorů se řadí k tzv. *lidovému proudu (nurt ludowy)*. Cílem této literatury bylo zobrazovat každodenní život běžných goralů a vesnických obyvatel Těšínska.

---

²³ MARTINEK, Libor: *Polská literatura českého Těšínska po roce 1945*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2004, s. 18.

²⁴ KUPIEC, Aniela: *Po naszym pieszo i na szkrzydłach*. Český Těšín: Kongres Poláků v ČR, 2005, s.43.

²⁵ Tamtéž, s. 36.

²⁶ ROSNER, Edmund: *Literatura polska z czeskiego Śląska*. Cieszyn: Uniwersytet Śląski Filia w Cieszynie, 1995, s. 57.

Odklon v 50. letech od úpěnlivých snah o zachování polského smýšlení a samotná regionální tematika povětšinou mapující životy obyčejných lidí na Těšínsku, jež pracují v železárnách nebo v dolech, působila pro dobovou ideologii mnohdy více než přijatelně. Z toho důvodu nebyla publikace omezována. Produkce těšínské literatury se zhostilo vydavatelství *Profil*, jež vzniklo v roce 1957 jako *Krajské nakladatelství v Ostravě*, na *Profil* bylo přejmenováno v roce 1965. Vydavatelství svou činnost ukončilo v roce 1991. V řadě *Edycja Polska* vyšla mnoho knih psaných v nářečí, např. *Sękaci ludzie, Tam pod Kozubową, Z naszej nolepy, Humoreski beskidzkie, ...*

Regionalismus je rovněž hojně zastoupený i v lyrice. Sbírkou poezie v nářečí debutovaly Ewa Milerska, Aniela Kupiec a Anna Filipek. Tyto tři „*dámy těšínské poezie*“ vydaly sbírku básní *Korzenie* (1981), v níž je obsažena přírodní lyrika týkající se tohoto regionu. Každá ze spisovatelek však Těšínsko vnímala poněkud odlišně. Aniela Kupiec vydala v roce vlastní sbírku *Malinowy świat*, která se, podobně jako sbírka *Korzenie*, dočkala uznání literárních kritiků. V jejích básních se vyskytuje *regionalismus* spjatý s přírodou („*Nos tyn strój z uśmiechym dumnym, / wiatery ci podszeptnie słowa, / kiere pujdą granim szumnym, / że strój, mowe wnuk zachowa.*“)²⁷, zároveň však Kupiec dokáže obyčejným věcem, např. kolovrátku, pírkou nebo tradičním slezským bramborovým plackám, přiřknout hlubší poetický ráz. Zamýšlí se, jak starý kolovrátek bude vnímat nový svět, jak je pírkou křehké a krása pomíjívá a jak jí obyčejná bramborová placka nejvíce chutnala, protože místo ní zasýtila hladovějící poutníky. Ewa Milerska pochází stejně jako Aniela Kupiec z podhorské vesnice Nýdek, její první soubor básní *Kwiaty z naszej łąki* (1987) vyšel až posmrtně. Zatímco poezie Aniely Kupiec působí až selankovitým dojmem, Ewa Milerska se více zamýšlí nad změnami, které přináší nová doba a zdůrazňuje kontrast této doby s neměnným charakterem přírody. Podobný přístup k zobrazování Beskyd a okolí zaujala i třetí z autorek Anna Filipek, jejíž poezie se věnuje změnám, které přinesla druhá polovina 20. století (včetně nárůstu urbanizace). Goralská tematika se vyskytuje i v dílech Władysława Młynka, jenž je autorem souboru poezie *Śpiwy z Olzy* (1983) a pověstí *Śpiwające zbocza* (1989). Mlynek rovněž sesbíral dětskou lidovou poezii a následně ji vydal v souboru *Koło, koło młyńskie* (1979).

---

²⁷ KUPIEC, Aniela: *Po naszymu pieszo a na skrzydlach*. Český Těšín: Kongres Poláků v ČR, 2005, s. 116. [Překl.]: „*Nos ten kraj s hrdým úsměvem, / vítr ti pošeptá slova, / jež přijdou se zpěvným záchvěvem, / že kraj, mluvu vnuk uchová.*“

Modernistické tendence v těšínské literatuře lze chápat jako navázání na evropské či polské moderní literární směry (především pak na tvorbu Mladého Polska či polské avantgardy) a snahu, aby literatura Těšínska nebyla primárně určena pro čtenáře lokálního, ale aby aspirovala na úroveň celonárodní. V próze se modernistické vlivy uplatnily v mnohem menší míře, než tomu bylo v poezii. Přesto lze najít spisovatele, kteří se vymaňovali z tradičních regionalistických tendencí. Janusz Gaudyn, lékař a jedna z vůdčích osobností Literární skupiny '63, byl autorem frašek a aforismů (*Fraszki i Fraszeczki /1969/, Z tej ziemi: 129 fraszek o miłości /1983/*). Aforizmy rovněž tvořil Gustaw Sajdok, který byl spjat i s poezií pro děti publikované v souboru *Zaczarowany młynek* (1987). V 80. letech nastoupila generace seskupená kolem almanachu *Spotkanie* (Setkání), k jejímž představitelům se řadí např. Franciszek Nastulczyk, Leszek Wronka, Jacek Sikora či Renata Putzlacher-Buchtová. Mnozí literáti *Spotkania* studovali v českém prostředí a jejich sejetí s regionem mělo jiný charakter, než tomu bylo doposud: *Těšínsko* již nebylo ústředním námětem jejich tvorby, tento fenomén začínal čím dál častěji sloužit pouze jako *literární krajina*. Za povšimnutí stojí tvorba Renaty Putzlacher-Buchtové, jež je pokládána za postmoderní autorku, jejíž díla mají intertextuální charakter. Sbírkou *Małgorzata poszukuje Mistrza - Markętka hledá mistra* (1996) autorka navazuje na *Mistra a Markětku* Michaila Bulgakova. Dílo *Ziemia albo-albo* je pro změnu inspirováno knihou *Ziemia Ulro* Czesława Miłosze. Putzlacher-Buchtová je svázaná s Těšínem jak po stránce literární, tak po stránce kulturní – kupř. se výrazně podílela na obnovení proslulé prvorepublikové kavárny Avion v Těšíně, které rovněž zasvětila svou nedávnou publikací *W kawiarni Avion, której nie ma*²⁸ (2013). V širším českém prostředí se Putzlacher-Buchtová stala známou zejména díky spolupráci s písničkářem Jaromírem Nohavicou²⁹. Po literární stránce autorčin pohled na *malou vlast*, tedy Těšínsko, není zatížen jakýmkoli druhem nostalgického patosu a polsko-českou regionální a kulturní rozdílnost vnímá jako rozmanitost a přínos pro svou tvorbu.

Jak již bylo uvedeno výše, v poezii moderní tendence našly větší uplatnění. Svůj talent nestihl naplno projevit básník Adolf Dostal, jenž zemřel v mladém věku. Jeho tvorba byla vydána posmrtně v poetických souborech *Schody wiodą do nikąd* (1967), *Struny*

---

²⁸ *V KAVÁRNĚ AVION, KTERÁ NENÍ... W KAWIARNI AVION, KTÓREJ NIE MA...* byl rovněž název literárních a kabaretních setkání, jež probíhaly od roku 1996 v Těšínském divadle právě z iniciativy Renaty Putzlacher-Buchtové a Jaromíra Nohavicy.

²⁹ Soustavně se podílí na překladech Nohavicových textů do polštiny a spolu s režisérem Radovanem Lipusem jsou hlavními realizátory úspěšného divadelního představení *Těšínské niebo - Cieszyńskie nebe*.

powietrza (1970). Svojí intimně a melancholicky laděnou poezií může připomínat tvorbu českého básníka Antonína Sovy. „*Samotni / wtajemniczeni / w kłamstwo słów / stoimy bezradni / z dłońmi pustymi / od dobroci*“³⁰. Spisovatelé Władysław Sikora, Wilhelm Przewczek či Jan Pyszko pro změnu navazovali na Krakovskou avantgardu, především pak na Juliana Przyboše. Ačkoli vycházeli zejména z regionálních témat, nebránili se tvůrčím experimentům. W. Sikora a W. Przewczek rovněž založili skupinu H-68, která umně propojovala literaturu s malířstvím. Stále častěji zde začal rezonovat odkaz Tadeusze Różewicze, na jehož tvorbu navazuje hned několik těšínských autorů, dle slov Libora Martinka se jedná o Renatu Putzlacher-Buchtovou, Adolfa Dostala, Gabriela Palowského, Tadeusze Wantułu a především Henryka Jasiczka.³¹ Henryk Jasiczek byl jedním z nejvýznamnějších, ale i žánrově a tematicky nejrozmanitějších autorů poválečných let. Jasiczkova tvorba obohatila Těšínsko o poezii, jež spojuje regionální zalíbení s hlubším melancholickým procítěním (*Odejdę jak cień ptaka, / co mu się niebo przyśniło. / Odejdę tak po prostu, / Jakby mnie nigdy nie było.*)³². Jasiczek však taktéž psal poezii žertovnou („- *Kukuryku, kokodak! / Ja pogodzie daję znak*“)³³ a pod pseudonymem *Jónek z Pohybu* publikoval svou humoristickou tvorbu na stránkách *Kalendarza Głosu Ludu*. V době války autor aktivně působil v protinacistickém odboji a v poválečných letech byl nakloněn myšlenkám komunismu, podobně jako tomu bylo u autorů, kteří měli velmi pohnuté osudy za druhé světové války. Jedná se např. o Gustawa Morcinka, jenž po válce, kterou prožil v koncentračních táborech, aktivně podporoval komunistické ideje, Gustawa Przewczka, který se stal i poslancem Národního shromáždění. Tento autor v próze *Kamienna Golgota* (1948) zachytil své prožitky z koncentračních táborů, stejně jako ve sbírkách poezie *Pamiętajcie* (1945); *Serce na kolczastych drutach* (1946). Za autora, jenž se také nechal „zlákat“ komunistickou ideologií, lze označit i Pawła Kubisze, který po válce vedl SLA PZKO a byl šéfredaktorem měsíčníku *Zwrot*. Mnozí z literátů však po několika letech změnili názor, v případě Henryka Jasiczka tomu tak bylo po vpádu vojsk Varšavské smlouvy v roce 1968.

---

³⁰ DOSTAL, Adolf: ***. In: MIĘKINA, Leon: *Znów minie wiek... Antologia literatury nadolziańskiej*. Cieszyn: Macierz Ziemi Cieszyńskiej, 2001, s. 410.

³¹ MARTINEK, Libor: *Polští spisovatelé českého Těšínska a Tadeusz Różewicz*. [online]. 23. 01. 2012. [citováno: 15. 04. 2015]. Dostupné z: <http://www.blisty.cz/art/62006.htm>.

³² JASICZEK, Henryk: *Odejdę* In: MIĘKINA, Leon: *Znów minie wiek... Antologia literatury nadolziańskiej*. Cieszyn: Macierz Ziemi Cieszyńskiej, 2001, s. 353.

³³ SIKORA, Władysław: *Pisarze Zaolzia*. Český Těšín: Wydawnictwo OLZA przy Radzie Polaków w Czechosłowacji, 1992, s. 52.

V těšínské poezii nelze opomenout již právě zmíněného Pawła Kubisze, který kromě sbírky *Kajdany i róże* (1927) vydal i úspěšné básnické dílo *Przednówek* (1937) a jemuž se dostalo veliké pocty od lublinského avantgardního autora Józefa Czechowicze. Autor rovněž vedl bohatou korespondenci s významným meziválečným básníkem Julianem Tuwimem, od něhož rovněž dostal pozvání do Zakopaného. Na smrt Juliana Tuwima v prosinci 1953 reagovala i redakce *Zwrotu*, který Paweł Kubisz začal vydávat v 1949 a jehož byl šéfredaktorem do roku 1958. V měsíčníku byl otisknut článek, který vzdával Tuwimovi hold za jeho básnickou tvorbu a oceňoval jeho zájem o „*nasz rodzinny skrawek Ziemi Cieszyńskiej*“³⁴. Co se týká Kubiszovy básnické tvorby, pozoruhodná je jeho práce s nářečím v básních: „*Gdosi życi zdeptał a kosóm pokosił, / Śmierć tukej chodzi prędziutko i hónym!*“³⁵ Libor Martinek v díle *Polská literatura českého Těšínska po roce 1945* píše: „*Kubisz dokázal povýšit těšínské nářečí do funkce básnického jazyka.*“³⁶

2.3 Česká a polská literatura na Těšínsku

Jakkoliv se literaturou Těšínského Slezska rozumí zejména tvorba Poláků žijících na území České republiky, je nutno zmínit i autory z polské části Těšínského Slezska, kteří rovněž svou tvorbou navazovali na daný region. Jedná se např. o Andrzeje Cinciała (*Pieśni ludu śląskiego z okolic Cieszyna /1885/*), historika Józefa Londzina (*Polskość Śląska Cieszyńskiego /1924/*), Jerzyho Probosza (*Wesele górali istebiańskich /1927/*), Emilii Michalskou (*Cieszyńskie kwiaty /1989/*), Bolesława Lubosze (*Alfabet śląski /1995/*), Kornela Filipowicze (*Opowiadania cieszyńskie /2000/*), Jana Żebroka (*Pamiętnik śląskiego nauczyciela /2001/*) nebo Walentyho Krząszcze (*Z cieszyńsko-śląskiej wsi /1919/*, *W złotym Cieszynie /1933/*), jenž se na počátku 20. století věnoval humoristické próze (*Opowiadania z życia ludu śląskiego /1911/*), která obsahovala v dialozích těšínské nářečí, což v tvorbě autorů z polského Těšínska nebylo příliš obvyklé. Literáty žijící na pravé straně řeky Olše zajímal především *genius loci* samotného města Těšín a přírodní krásy Beskyd. Navzdory

³⁴ MARTINEK, Libor: *Polská literatura českého Těšínska po roce 1945*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2004, s. 40.

³⁵ SIKORA, Władysław: *Pisarze Zaolzia*. Český Těšín: Wydawnictwo OLZA przy Radzie Polaków w Czechosłowacji, 1992, s. 48. [Překl.]: *Někdo život pošlapal a kosou skosil, / Smrt zde chodí časně a rychle.*

³⁶ MARTINEK, Libor: *Polská literatura českého Těšínska po roce 1945*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2004, s. 38.

tomu, že se autorům z polské části Těšínska nedostalo takové slávy jako jejich polským kolegům z Těšínska českého, mnohým z nich se podařilo zapůsobit v širokém (nejen) polském prostředí. Jedná se kupř. o Jerzyho Pilcha, Mariu Wardas nebo Emila Zegadłowicze, kteří se vracejí k Těšínskému Slezsku i ve své tvorbě. Známý je pak zejména Zegadłowicz, zakladatel skupiny *Czartak*, jež je úzce spjatá s regionálními motivy Beskyd. Z autorů píšících ve slezském nářečí do hlubšího polského i českého čtenářského povědomí pronikli Gustaw Morcinek, Paweł Kubisz a Henryk Jasiczek. Z mladší generace českého Těšínska popularitu v České republice, především pak na Moravě, získali Bogdan Trojak a Renata Putlacher-Buchtová.

V oblasti Těšínska se dokonce objevuje řada polských autorů, kteří, byť svůj původ neodvozují z tohoto regionu, zasvětili tomuto regionu část své tvorby. Jedná se o Mariu Konopnickou, jež v Těšíně napsala mimo jiné v roce 1908 *Rotu*, patriotickou báseň, která byla následně zhudebněna Feliksem Nowowiejským. Na Těšínsku se usadila kupř. i Zofia Kossak-Szczucka, jejíž pobyt dal následně vzniknout několika titulům se slezskou tematikou (*Skarb śląski* /1937/), *Na Śląsku* /1939/). Autorka je rovněž spjatá s literárními začátky Gustawa Morcinka. K dalším osobnostem zmiňujících ve své tvorbě Těšínsko patří Włodzimierz Pietrzak (*Cieszyn* /1935/), Kazimierz Przerwa Tetmajer (*Wiersz na otwarcie domu polskiego w Cieszynie* /1901/) nebo autor frašek Jan Izydor Sztaudynger (*Skoczów* /1934/). Krátký čas v Beskydech strávil rovněž autor Mladého Polska Władysław Orkan (vlastním jménem Franciszek Ksawery Smreczyński). Tento pobyt ho natolik ovlivnil, že započal psát román *Czantoria* (1936), který však zůstal nedokončen. V neposlední řadě je spjat s Těšínem krakovský avantgardista Julian Przyboś, jenž vyučoval na místních gymnáziích.

Pro český okruh autorů na Těšínsku se stala inspirativní tvorba Petra Bezruče. Návaznost na oficiálního autora *Slezských písní* pokračovala po válce až do revoluce roku 1989. Za Bezručova následovatele na území Těšínska lze považovat Vojtěcha Martínka, autora trilogie *Černá země* (1926–1932), která pojednává o industrializaci Ostravska. Ve 30. letech je založena Óndrou Łysohorským (vlastním jménem Ervín Goj) skupina *Laško perspektywa*, do které patří Josef Šinovský a Jan Stunavský, autoři *Těšínských úsměvů* (1947), souboru povídek a poezie z hornického prostředí. Óndra Łysohorsky, frýdecký rodák, spisovatel a pedagog, jenž byl v roce 1970 nominován na Nobelovu cenu za literaturu, ve své

počáteční tvorbě rovněž navazoval na Petra Bezruče.³⁷ Propagátorem beskydské kultury se stal Oldřich Šuleř. V literárním zájmu tohoto ostravského autora se neocitlo pouze Těšínské Slezsko, ale rovněž Ostrava (*Bílý kuň ve znaku* /2001/), Valašsko (*Zbojnické pohádky a pověsti z Valašska* /1993/) či oblast Jeseníků (*Modrá štola a jiné pověsti z hor na severu* /1985/). Šuleř se rovněž věnoval publicistické tvorbě, byl šéfredaktorem ostravského měsíčníku *Červený květ* (1956–1969). V této pozici ho později vystřídal Věnceslav Juřina, spisovatel, jenž se osobně znal s Henrykem Jasiczkem a debutoval sbírkou intimní poezie *Děšť hledá zemi* (1961). Podobně jako Šuleř je se zbojnictvím spjatý literární kritik Alois Sivek, autor děl *Ondráš z Janovic: příspěvek k poznání zbojnické problematiky v slovesnosti slezské oblasti* (1958) a *Zbojník Ondráš a ondrášovská tradice v slovesnosti slezské oblasti* (1959).

Ačkoli se v kategorii českých autorů lze s českou diakritikou ve slezském nářečí setkat spíše sporadicky, příkladem tvorby *po naszymu* psané česky může být poezie Olgy Kufové (např. báseň *Chvilka ščynščo v leše*)³⁸ z Karviné, jež delší část dětství prožila v Polsku. S nářečím psaným česky se lze setkat i v antologii *Podania i legendy Śląska Cieszyńskiego*, kterou opracovali Anna Drożdż, Jan Kajfosz a Agnieszka Pieńczak. Antologie nabízí pověsti psané česky, polsky a *po naszymu* českým i polským zápisem.

Michał Prywara se ve své disertační práci zmiňuje i o vizuálních básnických experimentech dvou autorů: Eduarda Ovčáčka a Karla Adamuse.³⁹ Oba tyto autory by šlo považovat za „těšínskou avantgardu“. Věnovali se vizuální poezii. Eduard Ovčáček, výtvarník, malíř a fotograf je autorem cyklu *Lekce velkého A* (1995). Karel Adamus, plzeňský rodák, vytvořil několik cyklů vizuální poezie, nap. *Básně obrazy* (1967-76), *Cigaretové básně* (1969-70), *Pohyblivé básně* (1970-71), *Minimální metafory* (1974-80), *Periferní básně* (1980), atd.

K nejznámějším básníkům Těšínska se bezesporu řadí i Jindřich Zogata, rodák z polské obce Jaworzynka, který si za svůj literární jazyk zvolil češtinu. Autorovu literární činnost značně narušilo podepsání manifestu *Dva tisíce slov*. Kvůli svému podpisu musel Zogata publikovat pouze v polských periodikách. Zogatovy básně o Beskydech oplývají bohatě rozvinutou metaforičností a barvitostí výrazu. Pozornosti literárních kritiků (např. Ivu

³⁷ Moravskoslezský kraj: Óndra Łysohorsky In: *Kdo byl kdo*. [online]. 25.10.2012.

[citováno 15. 04. 2015]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=esYYrTArq-s>.

³⁸ PRZYWARA, Michał: *Literatura Śląska Cieszyńskiego po 1989 roku*. Disertační práce. Brno: Masarykova Univerzita. Filozofická fakulta. Ústav slavistiky: Polská literatura, 2014, s. 84.

³⁹ Tamtéž, s. 84–85.

Pospíšilovi) neušlo autorovo neobvyklé kombinování slezského nářečí s češtinou – tento jev není vnímán jako chyba, nýbrž schopnost umělecké práce s jazykem.⁴⁰ V autorově tvorbě nejsou zachyceny pouze Beskydy, ale rovněž Brno, ve kterém se autor od roku 1974 natrvalo usadil a jež v jeho dílech představuje symbol městského shonu. Středem jeho literárního zájmu je člověk, tvor, který roste, aby byl následně zahuben genetickým předurčením zemřít. Mezi jeho sbírky patří např.: *Šípkový růženec* /1990/, *Dým ohnic* /1991/, *Psí víno* /1994/, *Z koně dolů (vězni špilberští)* /2001/, *Lámání biochleba* /2002/.

K nejmladší generaci autorů se řadí Jan Delong narozený v roce 1989 v Třinci. V září 2014 autorovi vyšla jeho první sbírka *Dušinec*. V minulých letech publikoval své básně v měsíčníku *Host*, v časopise *Psí víno* nebo literárním periodiku *Tvar*. „*Do nosů štípou kouřové linie / komínů. / Ti co zůstávají v sadu / jsou popelaví.*“⁴¹ Autor v poezii staví do kontrastu industriální prostředí s přírodními scenériemi. Delong patří bezesporu k nadějným mladým talentům, jež jsou příslibem dalšího rozvoje české poezie Těšínského Slezska.

3 Humoristická próza Těšínska druhé poloviny 20. století

3.1 Humoristická próza z hlediska komiky a žánrového vymezení

Humoreska (z něm. *Humoreske* = rozmarná povídka)⁴² je epickým žánrem, který si klade za cíl čtenáře pobavit, bývá definována jako „*krátká zábavná povídka líčící komickou příhodou*“⁴³. Základ humoresky tvoří směšný příběh, který následně vyústí v pointu.

Humoreska obsahuje především situační humor. Často dochází ke vtipným záměnám, zmatkům a nedorozuměním. Na postavy mají vliv vnější okolnosti, hrdina tak bývá vystaven nečekané situaci, která je komická sama o sobě (často se s nadpřirozenými jevy

⁴⁰ PRZYWARA, Michał: *Literatura Śląska Cieszyńskiego po 1989 roku*. Disertační práce. Brno: Masarykova Univerzita. Filozofická fakulta. Ústav slavistiky: Polská literatura, 2014, s. 82.

⁴¹ DELONG, Jan: ***. In: *Literárně kulturní časopis H_aluze*. [online]. [citováno 15. 04. 2015]. Dostupné z: <http://www.h-aluze.cz/2013/10/25/jan-delong-basne/>.

⁴² MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kol. : *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2004, s. 258.

⁴³ Tamtéž, s. 258.

setkávají právě opilí lidé), nebo je komický samotný způsob, jakým postava tuto situaci řeší. Například v humoresce *Jako Cygón kosił łąke* potřebuje hospodář pokosit louku a tak zaměstná Roma. Hospodářova dcera mu nosí oběd a kontroluje, zdali vykonává řádně svou práci. Pokaždé, když děvče přichází, tak Rom předstírá, že kosi. Když si jde *Cygón* pro výplatu, požaduje dva rýnské, což se hospodáři zdá moc a dá mu pouze jeden rýnský. Rom tedy prohlásí: „*A za to, że są tacy lakómi, niech jim ta skoszóno trowa na tej łące do rana zaś stanie!*“⁴⁴

V případě humoresek Těšínska má na komično mimo jiné vliv i samotné nářečí. Velmi komicky zní z hlediska jazyka například přirovnání („*Obiecała mu wierność i miłość cieplejszą od pieca martynowskiego*“)⁴⁵ nebo fráze, které by ve spisovném projevu vyzněly vážně („*Ale co bydzie z Jewą? – Jak to, co? ...No jisto humrze!*“)⁴⁶ Jazyková komika v dílech napsaných v nářečí se značně odvíjí od znalosti jazykové struktury daného dialektu. Výrazové prostředky nemusí na čtenáře, jenž není s jazykem blíže obeznámen, působit humorně (např. archaismy, specificky regionální jazykový úzus či fráze: „*Mieli już godnie pod czopką a tóż se opowiadali, jako to było przi tym wojsku.*“⁴⁷) Jazykovou komikou se zabýval psychoanalytik a autor díla *Jazyková komika* (1941) Bohuslav Brouk, který ji rozdělil na dvě základní skupiny: *proslovitelnou* a *záznamovou*.⁴⁸ První zmíněná pracuje s komikou mluvenou a je založena na fonetice. Druhá skupina pak s formou psanou, která může být vtipná neúmyslně, např. z hlediska chybného pravopisu či úmyslně, např. záměrně komickým uspořádáním slov nebo vizuálním vzhledem textu. V humoreskách Těšínska jsou zastoupeny oba typy jazykové komiky. Řada děl byla přepisem mluveného projevu (např. sbírky Józefa Ondrusze či dílo Karola Daniela Kadłubce: *Gawędziarz cieszyński: Józef Czechowicz* [1973]) a zůstaly v nich obsaženy hovorové nářeční prostředky. V jiných dílech jsou pro změnu patrné úmyslné „jazykové hříčky“ (např. v tvorbě Henryka Jasiczka).

⁴⁴ ZADROŹNY, Karol. *Jako Cygón kosił łąke*. In: *Kalendarz Śląski*. Ostrava: Profil, roč. XV., 1976, s. 122. [Překl.]: „*A za to, že jste takový lakomý, ať se vám ta zkosená tráva na louce do rána zase objeví.*“

⁴⁵ WAWROSZ, Adam: *Z naszej nolepy*. Ostrava: Profil, 1969, s. 80. [Překl.]: „*Slibovala mu věrnost teplejší od martinské pece.*“

⁴⁶ PIEGZA, Karol: *Opowiadania beskidzkie*. Ostrava: Profil, 1971, s. 67. [Překl.]: „*Ale co bude s Evou? – Jak co? ...No asi zemře.*“

⁴⁷ PIEGZA, Karol: *Sękaci ludzie*. Ostrava: Profil, 1979, s. 180. [Překl.]: „*Už bylo hodně vypito a tak si vyprávěli, jak se měli na té vojně.*“

⁴⁸ SVOBODA, K. *Jazyková komika*. In: *Listy filologické*, 1942, roč. 69, seš. 4, s. 280-282. [online]. [citováno 04. 05. 2015]. Dostupné z: <https://bohoslavbrouk.files.wordpress.com/2010/05/svoboda-recenze-jazykove-komiky-listy-filologicke-1942.jpg> .

Specifická je taktéž charakterová komika. V humoristickém románu je tento typ komiky patrný u postavy, která je během děje barvitě vykreslena (nap. v *Osudech dobrého vojáka Švejka* Jaroslava Haška je Švejk chytrý blázen, jenž svou povahou rozčiluje autority). Jelikož je humoreska kratší žánr než humoristický román, lze se v ní setkat spíše s obecnou charakterovou komikou (např. ženy bývají v těšínských humoreskách ukřičené a nepříjemné, tudíž dohání muže k útěku do hospody). Často se zde jedná o generalizaci (přirozeně ne každá žena v humoreskách je zlá a ukřičená).

Obecně rozlišujeme dle *Encyklopedie literárních žánrů* tři teorie komična: „*teorie založené na nadřazenosti, na odlehčení a na neshodě (inkongruenci)*.“⁴⁹ První zmíněná, nazývána i teorií *superiority*, bývá v humoreskách zastoupena zřídka. Tato teorie je založena na agresii, výsměchu, často pak vnímá smích jako vyjádření nepřátelství a není zde podmíněna spojitostí s ironií. Tento výklad komiky je rovněž nejstarší a za původce bývají označováni Platon a Aristoteles. Teorie *odlehčení* neboli *relaxace* bývá spojovaná se Sigmundem Freudem a vnímá komiku jako způsob terapie a likvidace přebytečného napětí. Třetí teorie – *inkongruence* – je humoreskám nejbližší a je založena na nesouhře, konfliktu a kontrastu. Autorem tohoto postoje ke komice je Immanuel Kant. Tato teorie je rovněž nejbližší dnešní definici komiky: „*Komika (komické, směšné) vzniká jako výsledek srovnání dvou základních veličin: ideálního, očekávaného, pozitivně hodnoceného stavu, který je považován za žádoucí, a reálného stavu, který se může ideálu maximálně přiblížit, ale nenaplní ho.*“⁵⁰

Vladimír Borecký ve svém díle *Teorie komiky* vymezuje čtyři konfigurace komiky: *naivita* (nevědomost subjektu o vlastním komičnu), *ironie* (použití kladných výrazových prostředků ke sdělení záporného výroku), *absurdita* (transformace komiky do metaforických rovin, spjatá s hravostí a zamotaností děje)⁵¹. Poslední ze čtyř teorií je *humor*. Právě *humoru* je věnováno největší množství publikací. Tento druh konfigurace je založen na sebereflexi a vlastní směšnosti, až poté dochází k případnému zesměšnění objektu smíchu. Ze všech čtyř teorií pouze *humor* bere v potaz jakési morální hranice a taktéž je ze všech konfigurací historicky nejmladší. Problematikou humoru se zabýval rovněž Karel Čapek v dílech *O humoru* (1908), *O tom humoru* (1935) a v *Marsyas čili na okraj literatury* (1931), kde

⁴⁹ MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kol. : *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2004, s. 388–389.

⁵⁰ GEJGUŠOVÁ, Ivana: *Úvod ke studiu literární komiky*, Ostrava: Ostravská univerzita, Pedagogická fakulta, 2003, s. 3.

⁵¹ BORECKÝ, Vladimír: *Teorie komiky*. Praha: Hynek, 2000, s. 40–41.

rozdělil komiku na *ironii*, *satiru* a *humor*. Čapek chápe humor jako jediný druh komiky, který funguje na základě demokracie, a tudíž není založen na nadřazenosti. Čapek jej vnímá především jako mužskou záležitost, jelikož humor pracuje se směšností, která je založena na sebereflexi. Jak se uvádí v *Encyklopedii literárních žánrů*: „V důsledku toho se subjekt-objektová relace mění v objekt-subjektovou relaci – což je jedna z nejúčinnějších podob komična.“⁵²

Humoreska nejvíce pracuje právě s humorem a naivitou. Vypravěč či hlavní postava často vlastním chováním zesměšňuje sama sebe. Otázkou však zůstává, do jaké míry je ono humorné počinání záměrné a do jaké míry se jedná o nevědomý komický efekt naivity. Na místě je rovněž vymezit práci humoresky se satirou. I když je satira běžně spjatá s ironií, na rozdíl od ironie bývá satira společensky či politicky odůvodněná a v dnešním pojetí je vnímaná jako umělecké dílo, které vzniklo jako reakce na nespravedlnost (nap. lze říci, že v těšínských humoreskách se objevuje satira na ženy – bývají vykreslovány hůře než muži – omezují je a často touží pouze po hmotném zabezpečení). Ironie pak bývá často používána jako nástroj samotné satiry. Jsou to právě 20. léta, kdy humoreska jako žánr zaznamenává změnu – začíná být satirizována. V humoreskách Těšínského Slezska však satira většinou funguje pouze jako jev doprovodný, např. v humoresce Aniely Kupiec – *Przegrzeszone Grziby*⁵³. Ředitel z železáren přijíždí na venkov za svým zaměstnancem, aby si nasbíral houby. Kočka houby okusí a otráví se, rodina pojme podezření, že houby byly jedovaté a všichni si nechají v nemocnici vypumpovat žaludky. Nakonec se zjistí, že hříby byly v pořádku, protože rodina zaměstnance je taky jedla a kočka jenom vypadala mrtvá. Ve skutečnosti se jí narodila koťátka, což bylo důvodem jejich křečí a polehávání. Spíše než o satiru na městské, bohaté a přírodopisně nevzdělané lidi se zde jedná o situační komiku, která je založena na výše popisované *inkongruenci*. Z druhého úhlu pohledu se však lze domnívat, že lidé z vyšší společnosti se otrávil, protože se nevyznají v přírodě zdaleka tak dobře jako vesničané – může se tak jednat o jejich zesměšnění – čili do jisté míry lze toto dílo pojímat satiricky. Absence satiry v humoreskách odlišuje tento žánr od bajky, jež právě se satirou pracuje výrazně, stejně jako s pointou. S jistým druhem pointy a morálního ponaučení se však lze setkat i v humoreskách Těšínského Slezska (jedná se zejména o díla Adama Wawrosze,

---

⁵² MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kol. : *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2004, s. 389.

⁵³ KUPIEC, Aniela: *Po naszymu pieszo i na szkrzydłach*. Český Těšín: Kongres Poláků v ČR, 2005, s. 96–99.

např. člověk se může starat o děti sebelépe, ale ve stáří často zůstane sám – pointou tedy je, že rodiče se dětem nikdy nezavděčí natolik, aby jim děti jejich lásku vrátily). V případě výše zmíněné povídky je na místě se zamyslet, jakou funkci zde plní humor. Ze čtyř teorií komiky se k této povídce nejvíce váže *ironie*. Humor zde plyne z prosté životní tragiky, čtenář danou pointu vnímá jako prostou *ironii* osudu, se kterou se může částečně ztotožnit. Tento druh komiky vzbuzuje pocit smutku, stejně jako velmi těžko definovatelný pocit směšnosti.

Na rozdíl od humoresky je anekdota kratší epický žánr, ve kterém je satira i pointa mnohem patrnější. Anekdoty bývají rozděleny tematicky (*politické, manželské, školní, vojenské,...*) a od bajky je rozlišuje absence morálního a výchovného poslání (výjimkou mohou být anekdoty židovské). Velmi blízko má tato epická miniatura ke vtipu (anekdoty jsou taktéž zastoupeny především v ústní lidové slovesnosti) – na rozdíl od vtipu však komika v anekdotě není nutností. Mnohdy se lze setkat pouze se snížením osob na základě jejich postavení ve společnosti či skupině, v níž se nacházejí, anebo se jedná o pouhý výjev z běžného života, který nemusí být humorný. Většina anekdot však zahrnuje komiku, která se projeví až na konci, jelikož anekdoty téměř vždy začínají od vážné situace. Postavy v anekdotě jsou, na rozdíl od humoresky, vykresleny mnohem úsporněji, ale zato specifičtěji – „*Postava v anekdotě je zkratkou lidského typu, reprezentací určité národní, rasové, kulturní, politické, rodové, profesní skupiny či mentality.*“⁵⁴ Dialogy jsou krátké, ale výstižné, a téměř vždy se skládají z otázek a odpovědí. Komika v anekdotách bývá úderná, situační a satirická. Žánry se od sebe liší rovněž jazykově. Humoreska je psána hovorovou řečí, výpravným způsobem a často se vyskytuje oslovení čtenáře. Anekdota zase hojně pracuje s dvojsmysly a paradoxy.

Literární korpus těšínské humoristické prózy se zdá být velmi rozsáhlý a pestrý. V některých případech však lze v tvorbě jednotlivých autorů spatřovat podobnosti. Jako je tomu kupř. v humoresce Karola Piegzy *Jako stary oberfeszter Cmyrzok prziszel do nieba*⁵⁵, jež je hlouběji nastíněna v další části práce⁵⁶, která je až nápadně podobná humoresce Pawła Kubisze *O podróży zmarłego kowola do nieba i o jego zmartwychpowstaniu na ziemi*⁵⁷. Navzdory tomu, že se obě humoresky v detailech liší, v obou případech je hrdinou člověk, jenž vypráví o posmrtném zážitku, konkrétně o návštěvě nebe a pekla, přičemž výsměšně

⁵⁴ MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kol. : *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2004, s. 19.

⁵⁵ PIEGZA, Karol: *Sękaci ludzie*. Ostrava: Profil, 1979, 185–187.

⁵⁶ Viz podkapitola 4.1.2 *Smrt*, s. 54–56.

⁵⁷ KUBISZ, Paweł: *Zaszuwierzony świat*. Ostrava: Profil, 1972, s. 42–46.

prozradí svým společníkům, které považuje za příčinu brzkého skonu, že jsou na pomyslném pekelném seznamu hříšníků dalšími na řadě.

3.2 *Autoři humoristické prózy*

Rámec tvorby „humoristů Těšínska“ se začal rozšiřovat od druhé poloviny 20. století. Humoristická tvorba s sebou nese povětšinou prvky *regionalismu*. Díla zachycují běžný život goralů a opěvují Těšínsko jako domovskou krajinu, oplývající přírodními i kulturními krásami. Jistá část humoristické tvorby však byla založena na ústní lidové slovesnosti – obsahuje magické motivy nebo je založena na legendách (např. o vzniku měst, o prokletých horách, atd.). O nejvýznamnějších autorech humoristické prózy a jejich tvorbě vypovídá tato kapitola.

3.2.1 **Adam Wawrosz (24. prosince 1913 - 18. prosince 1971)**

„Jesijn w Beskidach rozczochranym pędzłym pozłocata buki. Wiaterek na strybnych strónach babigo lata wygrowoł smutne pieśniczki.“⁵⁸

Adam Wawrosz, prozaik, dramatik, básník, režisér a redaktor, se narodil v Konské⁵⁹ u Třince. Wawroszovi rodiče brzy zemřeli a autor podstatnou část dětství prožil u prarodičů v Tyře. Wawrosz nejdříve nastoupil na polskou školu, ale později musel přejít do školy české, kde mu byly vštěpovány antipolské ideje.⁶⁰ Autor se vyučil krejčím, v tomto směru však nenašel uplatnění a po režisérském a loutkářském kurzu, který absolvoval v Litvě, založil

---

⁵⁸ CZUDEK, Urszula [přípr.]: *Zaszmatlany żywot*. In: *Z Adamowej dzichty: Z twórczości Adama Wawrosza*. Ostrava: Profil, 1977, s. 54. [Překl.]: „*Podzim v Beskydech roztrěpeným štětcecm pozlacoval buky. Větrík na stříbrných strunách babího léta vyhrával smutné písne.*“

⁵⁹ Počínaje 17. května 1946 je Konská součástí Třince.

⁶⁰ Wawrosz odešel z polské školy kvůli nátlaku hajného, který zaměstnával Wawroszova dědu. Po rozdělení Těšínského Slezska v roce 1920 docházelo k asimilačnímu procesu z české strany vůči polské menšině. Tento proces rovněž zahrnoval snahu, aby co nejvíce žáků z polských škol přešlo do škol českých.

loutkové divadlo *Iskra* (1937) v Konské. Za druhé světové války byl Wawrosz po účasti v zářijové kampani vězněn v koncentračních táborech (Grossborn, Sachsenhausen, Dachau).⁶¹ Po návratu začal pracovat v Třineckých železárnách a přispívat do časopisu *Třinecký hutník*. Zároveň zahájil svoji činnost v divadelní oblasti. Vedl loutkové divadlo *Bajka* a byl spoluzakladatelem estrádních divadelních souborů *Groteska* a *Torka*. Hojně rovněž přispíval do periodika *Głos Ludu*.

Wawroszova raná tvorba se soustředí na divadelní hry, jak pro děti (*Jaselka śląskie, Koziolatek Fik-Mik, O wilku i kózce, ...*), tak hry a jednoaktovky pro dospělé (*Co po nogle, Trusiok, Zolyty, Słońce nad Olzą, Jako mać, tako nać, ...*). Díla, která se nejvíce zapsala do podvědomí, však začala vycházet až ke konci 50. let XX. století. Soubor satir a básní *Niezapominajki* (1958), posléze začaly vycházet soubory povídek a humoresek *Na śćmiywku* (1959), *Z naszej nolepy* (1969), *Z Adamowej dzichty* (1977 – posmrtně).

Na śćmiywku je souborem 22 humorných povídek, které se zabývají běžným venkovským životem. Na rozdíl od jiných soudobých autorů humoristická próza Adama Wawrosze nemá vždy pozitivní konec a humor není prvořadým účelem. Autor v povídkách povětšinou popisuje každodenní život goralů, komičnost zde přichází samovolně při líčení běžných životních situací a zvyků. Wawrosz rovněž s oblibou zachycuje, jak se vesničtí obyvatelé ztotožňují (respektive neztotožňují) s moderním technickým a myšlenkovým vývojem. Soubor humorných povídek *Z naszej nolepy* se skládá z 30 humoresek, které se podobají prózám z předchozího souboru, většinou jsou však kratší a autor se zde o něco více věnuje problematice stáří a samoty. Třetí soubor *Z Adamowej dzichty* je symbiózou výše zmíněných dvou souborů povídek, neobsahuje však některé povídky z obou cyklů: *Na śćmiywku* (*Straszydła i miłość, Śmiergustowo tragedyja, Dzieucha do wiatru, ...*), *Z naszej nolepy* (*Złe sny Nociasty, Wielko zabijaczka, Czorny tydziyń, ...*), dílo je naopak obohaceno o intimní poezii a o básně psané v Dachau. Ve Wawroszových dílech se také, na rozdíl od jiných autorů (Karola Piegzy, Józefa Ondrusze), nepříliš často vyskytují nadpřirozené jevy

---

⁶¹ Autor napsal několik veršů, které jeho situaci ještě zhoršily:

„Mówią, że Hitler mo taki plany,
Ze chciolby w Kónski być pochowany,
Chciolby przejeżdzać kole Haryndy,
Ze droga na wschód najbliższo tędzy,
Niech jyny zrobi krok w naszą wioskę,
Od nas usłyszcy grunwaldzką piosnkę...“

In: SIKORA, Władysław: *Pisarze Zaolzia*. Český Těšín: Wydawnictwo OLZA przy Radzie Polaków w Czechosłowacji, 1992, s. 28-29.

(„sotony“, čerti, „nocznice“, apod.), a když už se něco nevysvětlitelného v humoresce objeví, v závěru dojde k racionálnímu objasnění (*Podarżone czary, Czarownice spod Girowej, Jako Frąkale nocznice posmykały, Jak Marekwie przehetkoł dioboł*). Za povšimnutí stojí i umělecká stránka Wawroszova stylu psaní. Ve většině humoresek jde uměleckost do pozadí na úkor vtipnosti, nezdá se však ve Wawroszových dílech vyskytují např. personifikace („*Na chwilę zapanowała cisza, tylko wiatr na buku szeptał cicho swój liściasty różaniec.*“)⁶² či eufemismy („*I tak gasnął i gasnął jak lampa bez petroleja.*“)⁶³

Adam Wawrosz se řadí k nejznámějším autorům Těšínského Slezska. O oblibě autora svědčí mimo jiné i oslavy stého výročí Wawroszova narození, které proběhly v roce 2013 a byly zorganizovány obvodní radou PZKO⁶⁴ v Třinci a měsíčníkem *Zwrot*. K této akci se vyjádřil i předseda Kongresu Poláku v České republice Józef Szymeczek: „*Bardzo chętnie będziemy wspierali wszelkie inicjatywy, które będą miały na celu przypomnienie Adama Wawrosza i jego twórczości.*“⁶⁵ Informace o oslavách se objevila i v televizních regionálních zprávách.⁶⁶ O oblíbenosti Wawrosze se zmínil i profesor slavistiky a folklorista Karol Daniel Kadłubiec v předmluvě k souboru povídek *Z naszej nolepy* již v roce 1969: „*Utwory Adama Wawrosza cieszą się w Cieszyńskim niemalą popularnością. Decyduje o niej zapewne wiele powodów, wśród których można wymienić dobór tematu, używanie gwary jako tworzywa, sztuka pisarska w ogóle. W jego opowiadaniach wybijają się ponad wszystko miłość i przywiązania autora do Ziemi Cieszyńskiej, jej ludu i kultury.*“⁶⁷ Wawroszovi se však nepodařilo proniknout do širšího českého či polského čtenářského povědomí v takové míře, jako tomu bylo v případě Pawła Kubisze či Henryka Jasiczka.

---

⁶² CZUDEK, Urszula [připr.]: Zaszmatlany żywot. In: *Z Adamowej dzichty: Z twórczości Adama Wawrosza*. Ostrava: Profil, 1977, s. 78.

⁶³ CZUDEK, Urszula [připr.]: Cudok chłop. In: *Z Adamowej dzichty: Z twórczości Adama Wawrosza*. Ostrava: Profil, 1977, s. 64.

⁶⁴ Tzn. Polski Związek Kulturalno-Oświatowy w Republice Czeskiej (Polký kulturalně – osvětový svaz v České republice).

⁶⁵ SZYMECZEK, Józef In: SCHÖNWALD, Beata. *2013 rokiem Adama Wawrosza*. Głos Ludu: Gazeta Polaków w Republice Czeskiej. Č. 24 (26. 02. 2013), s. 1.

⁶⁶ 100. výročí narození Adama Wawrosze. 02:20, [online video]. In: Wiadomości w języku polskim. TV ČT, 1. 12. 2013, [citováno 16. 11. 2014]. Dostupné z:

<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10000000043-wiadomosci-w-jezyku-polskim/213251000380048/dalsi-casti/11>.

⁶⁷ KADŁUBIEC, Karol Daniel: Wstęp. In: WAWROSZ, Adam: *Z naszej nolepy*. Ostrava: Profil, 1969, s. 5.

3.2.2 Henryk Jasiczek (2. března 1919 – 8. prosince 1976)

„Jest jedyn taki kraj, co prawda niewielki, o kiery sie wadzili lebo prowadzili wojny, a przy najlepszym grali o niego w karty możni książęta i cesarzowie.“⁶⁸

Jeden z nejpoblárnějších literátů Těšinského Slezska, básník a novinář Henryk Jasiczek paradoxně nepřišel na svět v kraji, jenž mu byl celoživotním uměleckým zdrojem. Narodil se v Kotingbrunnu u Vídně jako nemanželské dítě, z Rakouska byl však záhy poslán ke svým příbuzným do Oldřichovic, u nichž strávil své dětství. V roce 1934 se v Třinci začal učit zahradníkem. Po konfliktu se svým mistrem byl Jasiczek v roce 1936 nucen učení opustit a školu následně dokončil na zahradnickém učilišti v Chrudimi, kde začal psát své první básně (česky). Na konci roku 1938 se, po krátkém působení v obci Hradečno u Kladna, vrátil na Těšinsko. Zde dostal místo v Třineckých železárnách, kde pracoval na fyzicky náročném oddělení, na tzv. „pohybu“, tedy transportu materiálu. Za 2. světové války se Jasiczek aktivně zapojil do odbojové činnosti: v roce 1943 autor vstoupil do ilegální komunistické organizace *Tempo*, o rok později byl jedním z redaktorů protinacistického časopisu *Naprzód* (Kupředu) a stal se aktivním spolupracovníkem sovětské rozvědky.

Po válce se Jasiczek stal šéfredaktorem *Glosu Ludu* (tuto funkci zastával až do r. 1957) a mimo jiné působil i jako místopředseda těšinské pobočky PZKO. V roce 1952 byl přijat do Svazu československých spisovatelů. V tom samém roce složil maturitní zkoušku na gymnáziu v Orlové, aby následujícího roku nastoupil na obory žurnalistika a polština na Karlově univerzitě v Praze. Tam se seznámil např. se známým pražským polonistou Karlem Krejčím a dobré umělecké vztahy s českými intelektuály udržoval Jasiczek až do konce svého života. Jasiczkovy antifašistické a komunistické postoje v průběhu války ho do jisté míry předurčily k nespočtu funkcí v komunistických organizacích. *„Na začátku své společenské a umělecké kariéry se Henryk Jasiczek ocitl mezi nejprivilegovanějšími osobnostmi regionu.“⁶⁹* Již na konci 50. let se však stále častěji začínal dostávat do sporů s oficiálními

---

⁶⁸ JASICZEK, Henryk: *Humoreski beskidzkie*. Katowice: Śląsk, 1959, s. 30. [Překl.]: *„Je takový jeden kraj, který není moc veliký, o nějž se však hádali a vedli války, v nejlepším případě pak o něj hráli karty mocni králové a císařové.“*

⁶⁹ MARTINEK, Libor: *Polská literatura českého Těšinska po roce 1945*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2004, s. 51.

stranickými orgány, což vedlo k jeho propuštění z *Głosu Ludu*. Následně nastoupil do dětského časopisu *Jutrzenka* (Jitřenka), pracoval mimo jiné v Krajském nakladatelství v Ostravě, později nesoucí název Profil. V roce 1966 se ujal vedení redakce kulturní rubriky *Zwrotu*. Za své odmítavé postoje vůči okupaci Československa armádami Varšavské smlouvy byl Henryk Jasiczek na počátku roku 1970 odvolán ze *Zwrotu*, zanedlouho pak vyloučen z KSČ a celého společenského života. Posléze pracoval v těšínské tiskárně jako korektor. Jasiczkova tvorba i osoba byly normalizační cenzurou zcela vytlačeny z veřejného prostoru. Zemřel 8. prosince 1976 na následky poranění, která si způsobil na jedné z výprav do Tater. Jeho pohřeb se komunistické tajné službě však utajit nepodařilo a stal se tak tichou manifestací odporu vůči režimu.

Většinu Jasiczkova literárního díla tvoří poezie. Mezi jeho nejznámější básnické sbírky patří *Pochwała życia* (1952), *Gwiazdy nad Beskidem* (1953), *Obuszkciem ciosane* (1955) či básně pro děti *Baj, baj z mojego kraju* (1968). Jasiczkovou celoživotní zálibou bylo cestování, navštívil např. Rumunsko, Itálii, Řecko, Blízký Východ či severní Afriku. Z jeho cest vznikly reportáže *Morze czarne jest błękitne* (1961) a *Przywiozę ci krokodyla* (1965).

Komické povídky autor sesbíral v díle *Humoreski beskidzkie* (1959). V Jasiczkově humoristické próze se lze často setkat se společenskými, především pak s politickými tématy, jako je tomu např. v humoresce *Człowiek z charakterem*⁷⁰. V této povídce hrdina doslova „proplouvá“ každou dobou – ví, kdy být Čechem, Polákem, nacistou či naopak antifašistou, přičemž lidé z jeho okolí, kteří se dobře nepřizpůsobí, umírají. V povídce *Na festynie*⁷¹ Jasiczek popisuje, jakou pozdvižení může na kulturní akci způsobit dobytek, který rovněž narušil schůzi členů národní rady. Humoreska končí slovy „*Nale ludzie, dyć miyjcie rozum, to je przeca piyrszy wól, co sie dostał między was bez protekcyje!*“⁷² Je patrné, že se jedná o náznak kritiky zkorumpované společnosti. V povídce *Tutejszy człowiek*⁷³ Jasiczek popisuje nevyjasněné národnostní orientaci zdejšího obyvatelstva. Podobnou tematikou se zabývá i humoreska *Bolawy śmiergust*⁷⁴, ve které je velikonoční koledník v roce 1920 dvakrát zbit, protože se pokaždé přihlásí k „nesprávné“ národnosti. Jasiczek, na rozdíl od ostatních autorů Těšínska, nepřirazuje význam přírodě, nepopisuje krásu Beskyd ani místní řeky Olše, stejně

⁷⁰ JASICZEK, Henryk: *Humoreski beskidzkie*. Katowice: Śląsk, 1959, s. 30–34.

⁷¹ Tamtéž, s. 56.

⁷² Tamtéž, s. 56. [Překl.]: „*Ale lidi, to přece není první vůl, který se k vám dostal bez protekce!*“

⁷³ Tamtéž, s. 28–29.

⁷⁴ Tamtéž, s. 42–44.

však jako většina autorů humoristické prózy na Těšínsku své povídky zasazuje do konkrétního místa (Ściskałowka)⁷⁵ či města nebo obce (Třinec, Bohumín, Těrlicko). Z jeho humoresek lze zjistit mnoho o tamějších kulturních akcích (festyn⁷⁶, Silvestr, Vánoce, pout’).

V Jasiczkových dílech se spíše než situační komika vyskytuje jakási situační „tragikomika“. Hrdina často nebývá ryze pozitivní postavou, v některých humoreskách se ani žádná výrazná postava neobjevuje. Humor je navíc zasazen do nepříznivé historické či společenské situace, děj tak mnohdy působí groteskním dojmem. Jasiczkův jazyk je prostý, bez složitých metafor a slovních obrátů. Autor se spíše zaměřuje na formu textu, mezi povídkami lze nalézt humoresku ve formě dopisu či domácího úkolu obsahujícího spoustu gramatických chyb.

Jasiczkovy humoresky jsou bezesporu nejvíce společensky angažované – promyšlený a rázný humor v nich místy hraničí až se satirou, která kritizuje nedostatky nejen těšínské společnosti.

3.2.3 Paweł Kubisz (12. května 1907 – 19. srpna 1968)

„Za parę dni dowiozły nas wozy na Śląsk, w okolice Polskiej Ostrawy. Ojciec zaczął harować w hawiryrni. Trochę się życie polepszyło, ale nie tak, jak obiecywano.“⁷⁷

Neúnavný zastánce sociálně slabších, bojovník za „ideály svobody a velké pravdy zakořeněné v dějinách těšínské země“⁷⁸. Paweł Kubisz se narodil, stejně jako Adam Wawrosz, v obci Konská. V Těšíně začal studovat na učitele, ve studiích pak pokračoval ve velkopolském městě Ostrzeszów, odkud však byl po třech letech donucen odejít, neboť svými básněmi některé profesory doslova iritoval. Kubisz se proto rozhodl pro samostudium. V dubnu 1928 byl zatčen a od prosince strávil více jak rok v olomouckém vězení – hlavním důvodem byl převoz ilegální literatury na Slovensko a podezření z konspirační činnosti vůči republice. Po propuštění se stal tajemníkem polské lidové strany v ČSR (*Stronnictwo*

---

⁷⁵ Místní název pro ulici Frýdeckou v Třinci.

⁷⁶ Festyn neboli radovánky organizují v červnu základní školy na Těšínsku. Hlavním bodem programu je taneční vystoupení žáků.

⁷⁷ KUBISZ, Paweł: *Zaszuwierzony świat*. Ostrava: Profil, 1972, s. 50–51.

⁷⁸ SIKORA, Władysław: *Pisarze Zaolzia*. Český Těšín: Wydawnictwo OLZA przy Radzie Polaków w Czechosłowacji, 1992, s. 15.

Ludowe). V roce 1937 se stal zakladatelem skupiny s názvem *Śląski Związek Literacko-Artystyczny* a založil měsíčník *Sztorcem*, který se vyznačoval kritickými postoji vůči československé vládě a zaujímal silně komunistická stanoviska. Po jeho zákazu (vyšla pouze dvě čísla) se stal Kubisz úředníkem v Tříneckých železárnách. V roce 1940 byl zatčen gestapem a uvězněn v Těšíně. Následujícího roku byl propuštěn, zapojil se do protinacistického odboje (spolupracoval se skupinou *Bataliony Chłopskie*) a v roce 1944 ho uvěznilo znovu, tentokrát v Krakově.

Po skončení války se stal Paweł Kubisz aktivním organizátorem literárního a společenského života. Byl jedním ze spoluzakladatelů a aktivních členů *PZKO* a pracoval jako redaktor časopisu *Zwrot*. Za údajné nacionalistické a individualistické postoje byl v roce 1958 zbaven všech svých funkcí a byl nucen opět pracovat ve Tříneckých železárnách.

Jeho debutem je básnická sbírka *Kajdany i róże* (1927), jež vyšla ještě před jeho olomouckým uvězněním. Největšího uznání se dostalo sociálně laděné básnické sbírce napsané v těšínském nářečí s názvem *Przednówek* (první vydání v roce 1937), kterou literární kritika velmi vřele přijala. Čeští i polští kritici (Zdzisław Hierowski, Stanisław Zahradnik aj.) toto dílo, jež se vyznačuje silným sociálním apelem a básníkovým nesouhlasem s nelehkou životní situací slezského obyvatelstva, srovnávali např. s Bezručovými *Slezskými písněmi*. Sociální problematika se v Kubiszových dílech objevovala i v jeho poválečné tvorbě: dobrým příkladem je báseň *Rapsod o Oszeldzie* (1953) o povstání proti statkářům v roce 1848, vedeném vůdcem Pawłem Oszeldou ze vsi Nebory. Mezi jeho nejznámější výbory patří kupř. *Opowieść wydziedziczonych* (1949) či básnický arch *Pod Godulą w skalach skryte* (1948).

Se jménem Pawła Kubisze je spojen literární spor, jenž tento literát vedl s druhým, neméně významným spisovatelem Těšínského Slezska, a sice s Henrykem Jasiczkiem. Zatímco Jasiczek byl zastáncem tzv. *couleur locale* v literatuře, tedy názoru, že by se regionální autoři měli zabývat zejména popisy svého kraje, nechat se inspirovat jeho specifickým charakterem a tento dále předávat čtenáři, tendencí Pawła Kubisze bylo tuto regionální literaturu více internacionalizovat, vymanit ji z tohoto ohraničeného prostoru a nechat do ní proniknout i motivy z jiných literárních proudů. Z toho pramení i to, že byl Paweł Kubisz mnohem více nakloněný mladým, začínajícím autorům (objevil např. Adolfa Dostala), než tomu bylo u Jasiczka, jenž měl na směřování literatury Těšínského Slezska zcela odlišný názor.

Kubiszova sbírka humoresek *Zaszuwierzóny świat* (1972) byla vydaná již posmrtně. Zatímco povídky ostatních autorů nesou názvy začínající od slova *jako* nebo *o*

(příp. prelabializační podobu *lo*), např. *Ło jednym królowi, co miał trzóch synów* (Karol Piegza, *Tam pod Kozubową*), *Jako Zorzycki jechał do Ostrawy* (Karol Daniel Kadłubiec, *Górnicy śmiech*), *O diabelskich pieniądzach na Kamienitym* (Józef Ondrusz, *Godki śląskie*), humoresky Pawła Kubisze se v titulech liší, např. *Pierónie, mignij jeszcze raz!*, *Pierścień rzymskiego cesarza Nerona i grabarz z Tyry*, *Jak stworzyciel dopuści, to nawet z kija spuści, atd.*

Autorova komika spojuje humor se satirou, jež zesměšňuje lidské vady. V humoresce *Wiecheś słomy*⁷⁹ chce hlavní hrdina Adolf pohostit svého bratra, který je farářem ve Vídni. Stydí se však za svoji venkovní latrínu – když byl totiž na návštěvě u bratra ve Vídni, měl toaletu pěkně okachlíkovanou a s držákem na toaletní papír. Adolf si tedy u souseda vyprosí pomoc se zmodernizováním záchodu. Společně se domluví, že až bratr vykoná potřebu, soused bude schovaný v dřevníku vedle latríny se slámou na tyči, aby mu pomohl přes díru ve zdi s hygienou. Vídeňská návštěva je z vymoženosti nadšená a chce zjistit, na jakém principu tato pomůcka funguje. Když se však farář nahne dolů, aby se podíval do mísy, soused se domnívá, že si host opět sedl na záchodovou desku a přeje si být znovu utřen, proto mu přejede špinavou slámou po tváři.

Kubiszovy humoresky si tak doslova často „tropí legraci“ ze snahy venkovanů přiblížit se vyšší společnosti. Taktéž satirizují touhu po bohatství (*Pierónie, mignij jeszcze raz*⁸⁰) nebo např. roli duchovenstva (*Święty egzekutor*⁸¹, *Jak Stworzyciel dopuści, to nawet z kija spuści*⁸²). Kromě toho je i v Kubiszových humoreskách často hlavním hrdinou *Cikán*, který se pokaždé ukáže jako nejrafinovanější ze všech postav (*Kiej sie w głowie rozum zjeży, to wykipi ciasto z dzieży*⁸³, *Cygański dukat, czyli łowienie ryb na siekierę*⁸⁴). Na rozdíl od Jasiczkova humoristického díla však Kubiszův *Zaszuwierzony świat*, přestože zmiňuje politický a historický vývoj (např. nájezd Švédů v 17. století)⁸⁵, nesatirizuje politický vývoj 20. století, spíše poukazuje na prosté lidské vady. Ve větší míře než Jasiczek však Kubisz

---

⁷⁹ KUBISZ, Paweł: *Zaszuwierzony świat*. Ostrava: Profil, 1972, s. 67–78.

⁸⁰ Tamtéž, s. 94–97.

⁸¹ KUBISZ, Paweł: *Zaszuwierzony świat*. Ostrava: Profil, 1972, s. 79–85

⁸² Tamtéž, s. 74–78.

⁸³ Tamtéž, s. 37–41.

⁸⁴ Tamtéž, s. 108–112.

⁸⁵ KUBISZ, Paweł: *Pierścień rzymskiego cesarza Nerona i grabarz z Tyry* In: *Zaszuwierzony świat*. Ostrava: Profil, 1972, s. 27–36.

pracuje s jazykem – používá přirovnání („*Cięło z nieba deszczem jak ze starego sita.*“)⁸⁶, fráze („*Chyba krew cygańska w nim siedzi.*“)⁸⁷ a originalitu jeho děl podtrhují i výše zmíněné názvy jednotlivých povídek.

Kubiszovy povídky disponují bezprostředním dějovým humorem a společenskou satirou, zdaleka ne však tak ostrou, jak by se od tohoto „těšínského buřiče“ mohlo očekávat.

3.2.4 Karol Piegza (9. října 1899 - 3. února 1988)

„Roz był jedyn stary wilk, a był strasznie głodny. Wyłoz z dziury i wybroł sie na wander. Jak tak kroczoł, naroz łuwidzioł nad potóczkym spać loźralego chłopa. Zatrzepoł ś nim i prawi:

— Jo cie musim zeźrac!“⁸⁸

Folklorista, spisovatel, pedagog, sběratel, etnograf, ale také malíř a fotograf – tím vším byl rodák z Orlové-Lazů Karol Piegza. Absolvoval čtyři ročníky polského gymnázia v Orlové, kvůli nedostatku finančních prostředků byl však nucen jít po maturitě pracovat na šachtu. Z vlastní iniciativy se Piegza zapsal na učitelský ústav v Těšíně-Bobruku, odkud byl však počátkem roku 1917 odveden na frontu. Na konci války se, vyčerpaný a nemocný, vrátil z italské fronty, obnovil svá přerušena studia a již v roce 1919 úspěšně složil maturitu. Nejprve nastoupil na místo učitele v rodných Lazech, později vyučoval kreslení na gymnáziu v Orlové. Po návratu do rodných Lazů se na tamější škole stal ředitelem, stejnou funkci pak vykonával od roku 1938 v polské škole ve Stonavě. Za války byl zatčen a vezněn v koncentračních táborech, nejprve v Dachau, později v Mauthausenu. Po skončení války se stal ředitelem školy v Jablunkově. Tuto funkci vykonával až do roku 1960, kdy odešel do penze.

Rozsah kulturních a společenských aktivit Karola Piegzy byl neuvěřitelně široký. Vedle činnosti literární a etnografické se nejvíce věnoval výtvarnému umění – se svým

---

⁸⁶ KUBISZ, Paweł: *Zaszuwierzony świat*. Ostrava: Profil, 1972, s. 54.

⁸⁷ Tamtéž, s. 64.

⁸⁸ PIEGZA, Karol: *Tam pod Kozubową*. Ostrava: Profil, 1975, s. 13. [Překl.]: „*Był jednou jeden stary vlk, který byl strašně hladový. Vylezl z díry a vydal se na vandr. Jak tak šel, najednou uviděl nad potůčkem spát ožralého chlapa. Zatrěpal s ním a říká: — Já tě musím sežrat!*“

dlouholetým přítelem, malířem Gustawem Fierlou byl jednou z nejvýraznějších osobností těšínského malířství, zejména toho lidového (v roce 1923 společně připravili první výstavu výtvarníků Těšínského Slezska). Sám Piegza byl velmi nadaným malířem a zanechal po sobě mnoho zručných olejomalb a studijních kreseb, v nichž zachytil specifický ráz krajiny slezské části Beskyd a tamního obyvatelstva. Piegza se společně s Władysławem Niedobou (pseudonym *Jura spod Grónia*) zasadil o vznik folklorní slavnosti *Gorolski Święto*, jež se v Jablunkově koná pravidelně od roku 1948. Od svého odchodu do penze Piegza pečlivě shromažďoval velké množství lidové keramiky, autentických fotografií a jiného cenného etnografického materiálu, který se však po jeho smrti nezachoval v celém svém rozsahu. Po autorově smrti bylo v Jablunkově otevřeno malé muzeum věnované jeho osobě.

Vlastní literární činnosti se začal Piegza věnovat již před druhou světovou válkou, kdy publikoval své zápisy a črty z terénu v časopisu *Ogniwo*. Z těchto fragmentů následně vznikla útlá publikace s názvem *Malarze śląscy* (1937). Po válce začal psát vlastní beletrii, příběhy odehrávající se zejména v hornickém prostředí v okolí Orlové, které vycházely nejprve v kalendářích, později byly vydány pod názvem *Sękaci ludzie* (1960). Následovaly tituly jako *Opowiadania beskidzkie* (1971) a *Tam pod Kozubową* (1975), v nichž Karol Piegza věrně zachytil tradiční způsob života beskydských goralů.

Každá se tří sbírek humoresek má poněkud jiný charakter. Soubor *Sękaci ludzie* obsahuje povídky s tematikou práce, především pak havířů, a povídky z běžného života. Piegza humoresky v souboru podělil do tří celků: *Z hawiyrskiego świata*, *Z dziedzińskiego życia* a *Jak jo chodił do szkoły*. Všechny tři mají reálný základ, situační humor je založen na selhání či narušení běžné denní rutiny. Prózy v *Opowiadaniach beskidzkich* mají o něco delší charakter a dílo se skládá pouze z pěti povídek, které však svým obsahem nepřipomínají humoristickou tvorbu, spíše zdůrazňují, že život pod Beskydami nebyl vždy jednoduchý. Hrdinové se potýkají s existencionálními problémy. V povídce *Rozchodny dziyń*⁸⁹ dojde k tomu, že je matka donucena z důvodu chudoby poslat svého malého syna do těžké služby k pánovi na grunt, aby mohla uživit zbytek rodiny. Podobný charakter mají některé povídky Aniely Kupiec nebo Adama Wawrosze. Sbíрка je navíc zvláštní po stránce jazykové, v těšínském nářečí jsou napsány pouze dialogy, zbytek textu je ve spisovné polštině. Třetí sbírka *Tam pod Kozubową* se skládá z 54 pověstí z Jablunkova a okolí, čemuž také odpovídá

---

⁸⁹ PIEGZA, Karol: *Opowiadania beskidzkie*. Ostrava: Profil, 1971, s. 41–52.

druh nářečí, jakým je psána. *Po naszymu* zde přijímá prostředky tzv. *jablonkowania*⁹⁰ (ve výslovnosti tupé sykavky [š, ž, č, dž] se mění na jejich měkkou variantu [ś, ź, ć, dź], které jsou v psané formě způsobeny změkčením tupých souhlásek přes samohlásku *-i-* [*czitać*], v 1. osobě čísla jednotného i množného vystupují gramatické morfémy *-im, -imy* [*chwolim – chwolimy*] a liší se taktéž zakončení ve 4. pádě rodu ženského [*pilka – pilkym*])⁹¹.

Samotný obsah humoresek je odlišný, než tomu bylo u souboru *Sękaci ludzie*. Soubor *Tam pod Kozubową* se skládá ze sesbíraných pověstí, proto je velmi podobný Ondruszovým sbírkám humoresek *Godki śląskie* (1956) a *Śląskie opowieści ludowe* (1963), které rovněž obsahují množství magických motivů – prokleté poklady, vodníci, „nocznice“, strašidla, čarodějnice atd. Kromě výše zmíněných nadpřirozených postav se v díle *Tam pod Kozubową* vyskytují i postavy *Cikána*, zbojníka, gorala a pastevce, které se však také často setkávají s nadpřirozenem. Jelikož mají humoresky pohádkový charakter, lze se kromě dějového humoru setkat i s jakýmsi mravním či zvyklostním poučením (když gorál plete v neděli krpce, čeká ho trest, v noci ho pronásledují v noci strašidla)⁹².

V případě některých pověstí Piegzy lze spatřovat širší návaznost než regionální, např. humoreska *Jako jedyn król zapisał swoji dziecko diobłu*⁹³, ve které jde syn krále do pekla, aby zrušil závazek, který učinil jeho otec – nechtěně upsal duši svého ještě nenarozeného syna ďáblu. „*Jo cie, królu, nie puścim dali, pokiyl mi nie zapiszesz to, co mosz dóma, a ty lo tym nie wiysz.*“⁹⁴ Hrdina chce získat listinu, jelikož ho kvůli tomu nechtějí vysvětlit za kněze [již sám důvod proč se na pouť vydává, působí komicky]. Na své cestě pro úpis hlavní hrdina narazí na lidožrouta, který ho chce sežrat. Když mu však poutník vysvětlí, že jde do pekla, lidožrout od něj za jeho život žádá službu – žádá, aby mu při zpáteční cestě prozradil, jaký trest ho v pekle čeká. Když se chlapec i s úpisem vrací, zastavuje se u lidožrouta a prozradí mu, co ho čeká. Poutník v pekle vyzvěděl, že se lidožrout bude třikrát připékat a pak ho budou smažit v pryskyřici. Lidožrout je nešťastný a hrdina mu poradí, ať

---

⁹⁰ *Jablonkowanie* je nářeční proces, který se projevuje v Jablunkově a okolních vesnicích. Tato verze *po naszymu* bývá označována jako *goralština*. Vesnice a města od Hrádku na sever pak z většiny používají *dolańskou* verzi dialektu.

⁹¹ KADŁUBIEC, Karol Daniel: Uwagi o transkrypcji tekstów. In: PIEGZA, Karol: *Tam pod Kozubową*. Ostrava: Profil, 1975, s. 101–102.

⁹² PIEGZA, Karol: Ło nocznicach. In: *Tam pod Kozubową*. Ostrava: Profil, 1975, s. 84.

⁹³ PIEGZA, Karol: *Tam pod Kozubową*. Ostrava: Profil, 1975, s. 38–42.

⁹⁴ Tamtéž, s. 39. [Překl.]: „*Já tě, králi, nepustím dovnitř, dokud mi neupíšeš to, co máš doma a nevíš o tom.*“

zabodne do země kyj a modlí se u něho za odpuštění hříchů. Palice za chvíli začne kvést a plodit ovoce, lidožrout po čase umírá a po jeho smrti všechny ovoce a květy z kyje opadnou, což je znamením, že duše lidí, které lidožrout pozřel, jsou osvobozeny. Když se poutník – již vysvěcen na kněze – přichází na místo podívat, začne se modlit u lidožroutova domu a ze sutin vylétne bílá holubice na důkaz toho, že je lidožroutova duše osvobozená. Je patrné, že tato povídka dějově nápadně připomíná baladu Karla Jaromíra Erbena *Záhořovo lože* ze sbírky *Kytice*.

Karol Piegza se řadí mezi nejvýraznější, ale také nejvšestrannější představitele humoristické těšínské prózy, a to především z hlediska tematického rozsahu. Autorova tematická škála se pohybuje od humorně líčeného všedního dne horníka, přes popis těžkého vesnického života až po prokleté poklady v beskydských horách. Piegza vytváří pomocí jednoduchého jazyka nenásilný humor, který tvoří podstatu jeho děl.

3.2.5 Józef Ondrusz (18. března 1918 – 27. května 1996)

„Kolo Cieszyna można wiosną znaleźć w lasach albo nad Olzą zielony kwiat zwany cieszynianką. Nazywa się tak dlatego, ponieważ nie spotykamy go poza tym nigdzie indziej w okolicy.“⁹⁵

Redaktor, spisovatel, učitel a folklorista Józef Ondrusz, jehož jméno je neodmyslitelně spjato s Karvinskem, se narodil v Darkově u Karviné. Zde také nastoupil na obecnou školu, ve studiích pokračoval na měšťanské škole ve Fryštátě a roku 1933 začal studovat na učitelském ústavu ve Slezské Ostravě. Po dokončení studií se stal učitelem ve Fryštátě. Z politických důvodů (aktivní účast v organizaci Harcerstwo Polskie w Czechosłowacji) byl v září roku 1939 nucen opustit republiku a krátkou dobu pobýval v Polsku. Domů se zanedlouho vrátil, ale až do konce války se musel skrývat před gestapem. V této době se Ondrusz začal aktivně věnovat samostudiu: zapisoval příběhy, přísloví, básničky a mnoho dalších folkloristických fragmentů, které mu v době jeho dětství vyprávěly maminka a babička. Po skončení války chvíli pracoval jako učitel polského jazyka ve fryštátské škole, posléze učil v Darkově a do roku 1969 pracoval spolu se svojí ženou

---

⁹⁵ ONDRUSZ, Józef: *Godki śląskie*. Český Těšín: Wydawnictwo SLA, 1956, s. 23.

v karvinské zvláštní škole. Tehdy začal pracovat i jako vedoucí institutu pro výuku na prvním stupni polských škol na pedagogické fakultě v Ostravě a toto místo zastával až do svého odchodu do penze. V roce 1972 získal na Vysoké škole Pedagogické v Opoli doktorát za práci „*Proza ludowa Śląska Cieszyńskiego w latach 1845 – 1970*”. Zemřel v Darkově v roce 1996 a pochován je na hřbitově v blízké obci Stonava.

Ondruszovo rozsáhlé dílo se neskládá pouze z pověstí, příhod či anekdotických vyprávění, jejichž sběrem a zpracováním se po celý život zabýval, ale sepsal mimo jiné i celou řadu didaktických publikací určených žákům polské národnosti žijících v Československu. Dvakrát byl redaktorem dětského měsíčníku *Jutrzenka* – poprvé mezi lety 1950-1958, podruhé pak v letech 1970-1973. Z obou funkcí byl odvolán z politických důvodů.

Ondrusz byl sběratelem lidové prózy a největší pozornosti se dostalo jeho souborům místních lidových pověstí: *Godki śląskie* (1956) a *Śląskie opowieści ludowe* (1963) a *Cudowny chleb i inne godki śląskie* (1996). Autorem sesbíraná próza oplývá pohádkovými bytostmi a je určena především pro děti a mládež. Na prvních stránkách díla *Cudowny chleb i inne godki śląskie* je uvedeno věnování: „*Dzieciom małym i dużym z bliska i z daleka*“⁹⁶. Navíc Ondrusz byl rovněž autorem díla pro děti *O ptaszku Złotodzióbku i inne bajki* (1986).

Všechny jeho soubory povídek obsahují magické motivy a velmi často se vztahují ke konkrétním místům: *O zaklętych pieniądzech pod Skalką*⁹⁷, *O diabelskim młynie na Girowej*⁹⁸, *O zakopanych pieniądzech pod Stożkiem*⁹⁹. Dále jsou ve sbírkách obsaženy legendy o založení měst (Těšín, Orlová, Vendryně) či legendy, které jsou spjaty s určitými předměty. Populárním námětem pro legendy se stal především zvon: (*O cudownym dzwonie frysztackim*¹⁰⁰ *Ło zwonie w Sałajce*¹⁰¹). Ve sbírce *Śląskie opowieści ludowe* se vyskytuje pár povídek s reálným základem, ale jejich tematika je velmi omezená, jedná se výlučně o povídky s tematikou havířství či povídky o *Cikánech*.

---

⁹⁶ ONDRUSZ, Józef: *Cudowny chleb i inne godki śląskie*. Karviná: Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, 1996, s. 3.

⁹⁷ ONDRUSZ, Józef: *Godki śląskie*. Český Těšín: Wydawnictwo SLA, 1956, s. 98.

⁹⁸ ONDRUSZ, Józef: *Śląskie opowieści ludowe: Z ust ludu śląskiego zapisał Józef Ondrusz*. Ostrava: Krajské nakladatelství, 1963, s. 86.

⁹⁹ ONDRUSZ, Józef: *Godki śląskie*. Český Těšín: Wydawnictwo SLA, 1956, s. 76.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 162.

¹⁰¹ ONDRUSZ, Józef: *Śląskie opowieści ludowe: Z ust ludu śląskiego zapisał Józef Ondrusz*. Ostrava: Krajské nakladatelství, 1963, s. 46.

Humor v Ondruszových sbírkách je situační a nezřídka kdy obsahuje i bajkové ponaučení (*O chytrym Janku*¹⁰²). Přesto však lze najít i pověsti, které se ze souboru svým humorem vymaňují. Tak např. v souboru *Śląskie opowieści ludowe* v humoresce *Trochym do śmiychu* se jedná o čistě záznamovou jazykovou komiku. Každá věta v povídce neguje větu, která byla před ní. „*Byli dwo ludzie, a ni mieli dzieci. Nejstarszi jejich syn był przy wojsku. I tam mu łuciygni nogi i rynce, i łón sie doł w łucieczki.*“¹⁰³

Je zajímavostí, že všechny tři povídkové soubory Józefa Ondrusze nejsou jazykově jednotné. *Godki śląskie* jsou napsány z části *po naszymu* a z části spisovnou polštinou, *Śląskie opowieści ludowe* jsou v nářečí celé a dílo *Cudowny chleb i inne godki śląskie*, jež představuje vrchol autorovy tvorby a je spojením obou děl, je pro změnu napsáno spisovnou polštinou.

Ondrusz nebývá oceňován pouze za své sběratelské zásluhy, ale rovněž za to, že vtiskl těšínskému folklóru velmi čtivou literární formu. Józef Ondrusz tak svými díly přibližuje čtenářům mytický svět Těšínského Slezska.

3.2.6 Aniela Kupiec (5. dubna 1920)

„*Miesiączek w pełni, jako lampa zawieszono na niebieskim powale, ni miał zamiaru zmrożyć ani jednego oka, jyny bez gańby sie im przigładoł z wysoka i wyśmiywoł sie cicho z tych wszyckich obiecaneł, z miłości i ludzkigo szczęscio.*“¹⁰⁴

Básnířka a spisovatelka Aniela Kupiec se narodila roku 1920 ve vsi Nýdek, kde žije celý svůj život. Pochází ze slavné rodiny Milerů, jejíž historie sahá až do 17. století. Už od mládí byla aktivní v různých společenských organizacích, zpívala v pěveckém sboru, kde se také seznámila se svým budoucím manželem, bystřickým učitelem Janem Kupiecem (vzali se roku 1945). Jeho nesporného literárního talentu si již ve třicátých letech všimnul Paweł

---

¹⁰² ONDRUSZ, Józef: *Śląskie opowieści ludowe: Z ust ludu śląskiego zapisał Józef Ondrusz*. Ostrava: Krajské nakladatelství, 1963, s. 17–18.

¹⁰³ Tamtéž, s. 72. [Překl.]: „*Byli dva lidé a neměli děti. Jejich nejstarší syn byl na vojně. A tam mu usekli nohy a ruce a on jim utekl.*“

¹⁰⁴ KUPIEC, Aniela: *Po naszymu pieszo i na szkrzidlach*. Český Těšín: Kongres Poláků v ČR, 2005, s. 60. [Překl.]: „*Měsíček v úplňku, jak lampa zavěšená na modrém stropě, neměl v plánu přimhouřit jediné své oko, bez studu přihlížel z výšky a tiše se vysmíval těm všem slibům, lásce a lidskému štěstí.*“

Kubisz, mezi těšínské literáty se však Aniela Kupiec dostala až o čtyřicet let později, a to zásluhou Karola Daniela Kadłubce. Díky jeho podpoře se Kupiec aktivně začala věnovat nejen psaní básní, ale také tvorbě prozaické. V roce 1981 vydala, společně s Annou Filipek a Ewou Milerskou sbírků veršů s názvem *Korzenie*. V roce 1988 jí pak vyšlo její první samostatné dílo, básnická sbírka *Malinowy świat*. Prvním významným prozaickým dílem je sbírka povídek *Polotane żywoybyci* (1997). Patrně nejvýznamnějším titulem Aniely Kupiec je více jak dvěstěstránkový výbor z její celoživotní tvorby, básnické i prozaické, s názvem *Po naszymu, pieszo i na skrzydlach* (2005). Za svou celoživotní tvorbu získala řadu ocenění.

Poezie Aniely Kupiec se vyznačuje střídmostí výrazu, nestrojenou upřímností, mistrným smyslem pro detail, hlubokou citovou zainteresovaností a v neposlední řadě silným poutem k rodnému kraji. Její básně jsou psány jednoduchými pravidelnými rýmy, díky nimž dostávají charakteristicky živé tempo. Ať už Kupiec líčí např. atmosféru rušného těšínského trhu, kruté mrazivé zimy či nenápadnou krásu zdánlivě obyčejného ptačího pírka, vždy jsou její verše plné barev a obrazů, jež ve čtenáři vyvolávají velmi sugestivní pocity a lehce tak proniká do světa bohaté autorčiny imaginace.

Autorčin poetický talent se promítl i do její prózy. Humoresky Aniely Kupiec se mohou pyšnit tím nejbarvitějším jazykovým projevem z těšínských „humoristů“. „*Kaj żeś przistanył, kany była kupka ludzi, wszędzi sie politykowało, każdy był nejmądrzejszy, jyny młodzi uśmiychali sie do świata, do siebie, do wszyckigo i do niczego.*“¹⁰⁵ Citace pochází z povídky *Zły człowiek*, kde autorka popisuje svoji cestu do Třince. Najednou ji začal zvat k sobě majitel vily. Autorka je nadšená a chce vejít do dvora, když tu ji zastaví muž v montérkách, který se před majitelem vily vydává za jejího otce. Autorka se v té chvíli na muže zlobí, že jí překazil návštěvu v krásném domě. Povídka se však končí poděkováním a úctou, že ji naučil chovat se zodpovědně: „*Hej cudowny ,Zły człowieku‘, kany są twoi naśladowcy?*“¹⁰⁶ Kupiec na začátku a na konci každé povídky používá určitý druh *rámce*, který děj uvozuje nebo v opačném případě zakončuje. Je však na místě podotknout, že humor není u Kupiec tvořen jazykem, ale je výhradně situační.

Mnohé z povídek ze sbírky Aniely Kupiec nejsou spjaté s komikou. Absence humoru v povídkách je blízká tvorbě Henryka Jasiczka, který však více pracoval s groteskou.

---

¹⁰⁵ KUPIEC, Aniela: *Po naszymu pieszo i na skrzydlach*. Český Těšín: Kongres Poláků v ČR, 2005, s. 72. [Překl.]: „*Ať už jsi přišel kamkoliv, kde bylo několik lidí, všude se politikařilo, každý byl nejchytrější, pouze mladí se usmívali na svět, na sebe, na všechno a na nic.*“

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 75. [Překl.]: „*Hej, ty dobrotivý ,Zlý člověku‘, kde jsou tví následovatelé?*“

Ačkoli se jeho dílo zdálo vtípné, mělo často poukazovat na vady ve společnosti. Aniela Kupiec zvolila v tomto případě „černo-bílou“ cestu. Její povídky jsou buďto humorné (*Wiesieli, wiesieli*)¹⁰⁷, anebo s komikou naopak nepracují vůbec (*Już nigdy Mikołajym*)¹⁰⁸. V autorčiných povídkách, které mají humoristický charakter, je často patrná satira: propast mezi vyšší a nižší společnostmi v povídce *Przegrzeszone grziby*¹⁰⁹ či venkovem a městem. V humoresce *Niedowarżono kawa*¹¹⁰ musí vnučka Marynka zajít pro faráře, protože se zdá, že babička brzy umře. Rodina přemýšlí, čím by faráře pohostila a rozhodne se, že ideální by byla káva. Vnučka musí pro kávu z Čantoryje až do vzdálené Bystřice, kde zakoupí půl kila kávových zrníček. Hned po příchodu domů ji začnou s maminkou vařit. Když farář dorazí, vnučka s maminkou kávu přecedí a do mísečky mu odsypou uvařená zrna, protože nikdy dříve kávu neviděly. Farář je slušný a nechce rodinu urazit, proto řekne, že už se bude brzy stmívat a že by poprosil kávu zabalit do sáčku na cestu.

Aniela Kupiec je jedinou ženskou představitelkou humoristické prózy na Těšínsku. Autorčina citlivá a distingovaná komika je zaobalená v příběhu, jenž je spjat s láskou k místní krajině a k prostému člověku (v tom nejlepší smyslu), který ji obývá.

3.2.7 Karol Daniel Kadłubiec (22. července 1937)

*„Kamień sam przez się nic nie znaczy, ale kiedy zacznie określać granicę między państwami, staje się znakiem, choć nie zmienia się ani jego kształt, ani jakość.“*¹¹¹

Karol D. Kadłubiec je známý literární historik, sběratel a etnograf, který se dlouhodobě zabývá dějinami, kulturou, folklorem a nářečím Těšínského Slezska. Narodil se v polské rodině v obci Karpentná (od r. 1980 součást Třince), obecnou školu absolvoval v blízké Bystřici nad Olší, jedenáctiletou střední školu v Českém Těšíně zakončil maturitou

---

¹⁰⁷KUPIEC, Aniela: *Po naszymu pieszo i na szkrzydłach*. Český Těšín: Kongres Poláků v ČR, 2005, s. 64–67.

¹⁰⁸Tamtéž, s. 39–41.

¹⁰⁹Tamtéž, s. 96–99.

¹¹⁰Tamtéž, s. 22–25.

¹¹¹KADŁUBIEC, Karol Daniel: O semiotyce humoru górniczego. In.: *Górnicy śmiech: Komizm ludowy pogranicza czesko-polskiego*. Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, 1995, s. 50.

v roce 1955. Studoval na FF UK v Praze, obory čeština – polština. Od roku 1964 pracoval na Pedagogické fakultě Ostravské univerzity, o čtyři roky později získal na Univerzitě Karlově titul PhDr., v roce 1994 byl jmenován profesorem. V průběhu své kariéry přednášel také na polských vysokých školách (např. na Poznaňské univerzitě). V roce 1996 založil na pobočce Slezské univerzity v polském Cieszynie Ústav obecné a aplikované folkloristiky. V současné době působí jako vyučující na Katedře slavistiky Ostravské univerzity. Je aktivním členem PZKO, od roku 1965 do roku 1995 „vedl Folkloristickou sekci při Hlavním výboru PZKO. Je členem Mezinárodní asociace pro výzkum folkloru v karpatské oblasti“¹¹² Za své vědecké kariéry vydal více než 500 odborných titulů, např. *Z biegiem Olzy* (1987), *Raz, dwa, trzy, wychodź ty! Twórczość słowna polskich dzieci z Zaolzia* (1993) a další. Je nositelem několika významných cen (např. Nagroda im. Oskara Kolberga /1999/, Nagroda Historyczna Polityki /2010/, Śląski Szmaragd /2012/).

Kromě díla *Gawędziarz cieszyński: Józef Czechowicz* (1973), jež má podobný charakter jako povídkové soubory sesbírané Józefem Ondruszem, sestavil Kadłubiec v roce 1995 rovněž humoristický soubor *Górnicy śmiech: Komizm ludowy pogranicza czesko-polskiego*. Dílo připomíná Piegzovu sekci *Z hawyrskiego życia* ve sbírce humoresek *Sękaci ludzie*. Kadłubiec však textům zanechává podobu lidového vyprávění: „*Mieli my też w Orłowej kopidoła a nazywoł sie Duda, wiycie. A ón kopoł, kopoł a rod se wypil.*“¹¹³ Dochází tudíž k jakési „komunikaci“ mezi textem a čtenářem, např. právě pomoci určitých slov (v konkrétním příkladě se jedná o slovo *wiycie*). Hornický humor sestává z krátkých anekdot či spíše vtipů. Když se vrací podnapilý muž se svou manželkou do Karviné z Ostravy, průvodčí mu říká: „*Ale z opicóm nie bierymy*“¹¹⁴ načež on odvěti: „*Widzisz, staro, coch ci mówił – zustón dóma.*“¹¹⁵ Časté jsou příhody, kdy spolupracovníci nějakým způsobem „napálí“ svého kolegu (*O Wilczku*¹¹⁶, *Jako se hawiryz zdrzymnył*¹¹⁷, *Co my zrobili Izydorowi*¹¹⁸).

---

¹¹² MÁLKOVÁ, Iva; URBANOVÁ, Svatava a kol. : *Literární slovník severní Moravy a Slezska (1945-2000)*. Olomouc- Ostrava: Votobia Olomouc - Ústav pro regionální studia OU Ostrava, 2001, s. 117.

¹¹³ KADŁUBIEC, Karol Daniel: *Górnicy śmiech: Komizm ludowy pogranicza czesko-polskiego*. Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, 1995, s. 170. [Překl.]: „*Měli jsme taky v Orlové hrobaře a jmenoval se Duda, víte. A on kopal, kopal a rád si vypil.*“

¹¹⁴ KADŁUBIEC, Karol Daniel: *Górnicy śmiech: Komizm ludowy pogranicza czesko-polskiego*. Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, 1995, s. 172. [Překl.]: „*Ale s opicí nebereme.*“

¹¹⁵ Tamtéž, 1995, s. 172.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 176.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 262.

Zainteresanost Karola Daniela Kadlubce Těšínskem je velmi různorodá, autor však proslul především díky své folklórní angažovanosti a předmluvám či jazykovým komentářům k tvorbě mnoha těšínských autorů (Wawrosze, Piegzy, Kupiec aj.). V současné době se řadí mezi nejvýznamnější vědce žijící a působící na území Těšínského Slezska a je aktivním propagátorem polské kultury tohoto regionu.

3.2.8 Ludwik Cienciała (10. ledna 1922 – 14. června 1984)

„Jura: — Maciej, tyś je taki chytry, to mi powiydz, jako je różnica między gorolskim wiesielym a pogrzeby. / Maciej: — Na pogrzebie je o jednego oźralego miyni.”¹¹⁹

Lidový vypravěč a bavič Ludwik Cienciała (známý spíše pod pseudonymem *Maciej*) se narodil v obci Dolní Líštná (od roku 1946 součást Třince). Od útlého dětství vynikal neobyčejným smyslem pro humor (vysloužil si za to přezdívku *Švejka*) a byl aktivní v amatérských divadelních souborech.¹²⁰ Do vypuknutí 2. světové války byl Cienciała zaměstnán v Třineckých železárnách. Krátce po okupaci byl zatčen a po několikaměsíčním věznění poslán na nucené práce do Říše. Po válce se Cienciała vrátil do železáren, kde pracoval až do svého odchodu do penze v roce 1982. Tragicky zahynul v červnu roku 1984 v Třinci.

Prakticky ihned po skončení války začal být aktivní v organizování různých kulturních akcí, nejčastěji divadelních představení, do nichž se zpravidla sám, jako herec, zapojoval. V 50. letech založil první divadlo malých forem na Těšínsku nesoucí název *Smyki* vyznačující se specifickým humorem a satirou. Cienciała byl jedním z hlavních iniciátorů Festivalu polské písně (*Festiwal Piosenki Polskiej*). Pro jeho uměleckou kariéru byl zlomový rok 1952, kdy spolek *Gorol* uvedl představení *Gorolsko blyskawica*, v němž se poprvé objevila postava *Macieja* (ztvárnil ji právě Ludwik Cienciała). Postupem času se tato postava

---

¹¹⁸ KADLUBIEC, Karol Daniel: *Górnicy śmiech: Komizm ludowy pogranicza czesko-polskiego*. Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, 1995, s. 250–251.

¹¹⁹ CIENCIAŁA, Ludwik: *Śmich Macieja: Ze zbioru Ludwika Cienciały*. Ostrava: Profil, 1986, s. 92. [Překl.]: „*Jura: — Macieji, ty jsi takový chytrý, tak mi řekni, jaký je rozdíl mezi gorolskou svatbou a pohřbem. / Maciej: — Na pohřbu je o jednoho ožralého méně.*“

¹²⁰ KORZENNY, Jan: Słowo wstępne. In: CIENCIAŁA, Ludwik: *Śmich Macieja: Ze zbioru Ludwika Cienciały*. Ostrava: Profil, 1986, s. 9.

lidového vypravěče, hovořící přirozeně v těšínském nářečí, stala známou a velmi oblíbenou po celém Těšínsku a společně s postavou *Jury spod Grónia* (ztvárňoval jej herec Władysław Niedoba) je dodnes považována za symbol humoru a anekdotické tradice tohoto kraje. Cienciała vystupoval s mnoha slavnými folklórními soubory, nejen s jablunkovským *Gorolem*, ale i se soubory *Hutnik*, *Hasło*, *Sibica* aj. Za svoji činnost obdržel řadu vyznamenání, mimo jiné dvě nejvyšší ocenění PZKO, polská strana mu udělila medaili za zásluhy v polské kultuře, apod.

Cienciałovy anekdoty a krátké vtipné črty ze života se objevovaly v mnoha periodikách (kupř. *Kalendarz Śląski* či *Głos Ludu*), knižně pak poprvé vyšly v roce 1986 pod souhrnným názvem *Śmnych Macieja*. Kromě Cienciała byl průkopníkem anekdotického žánru na Těšínsku také rodák z polského Rozbarku, publicista a folklorista Aleksander Widera. Jeho povídky v díle *Anekdoty, humoreski i żarty ludu śląskiego* (1986) však žánrově kolísají mezi humoreskou a anekdotou.

Śmnych Macieja se skládá z anekdot, jež jsou rozdělené do několika celků: *O dzieckach*, *O szkole i rektorach*, *Babski plotki*, *Chłopski przigody*, *Podarżone małżýństwa*, *O wojokach i wojsku*, *O doctorach*, *Wszelijaki i rozmaite*. Anekdoty ve sbírce mají klasickou formu žánru (začínají od vážné situace, dialogy se skládají z otázek a odpovědí, neobsahují morální poslání), vyskytuje se v nich však několik prvků typických pro Těšínsko. Přízpůsobena jsou jména postav: *Jewka*, *Marynka*, *Zuzka*, *Hadam*, *Jura*, *Maciej* i příjmení, která mají rovněž regionální ráz. Ženská příjmení jsou pak téměř vždy podávána v augmentativní formě: *Pustówkula*, *Podszywkula*, *Kyrpcula*, *Gałuszkula*. Regionálnímu nádechu anekdot přispívá i nářečí, ve kterém jsou všechny epické miniatury napsány. Do sekci ve sbírce se anekdoty dělí dle sociálních či profesních skupin, které rovněž mají za cíl satirizovat či přímo zesměšňovat. V díle *Śmnych Macieja* se jedná např. o vojáky, učitele, doktory, ale také ženy. Především pak v sekci *Podarżone małżýństwa* je zironizování pozice žen ve společnosti časté: „*Jura*: — *Mosz ty, Michoł, jeszcze to oko sine od ostatni bijatyki z babą?* / *Michoł*: — *Mosz rozum, jo jyny tymu noszę go zawiązane, aby mi dała pokój.*“¹²¹

Pro lidového baviče Ludwika Cienciała se stal sběr anekdot prvořadou náplní jeho tvorby. Sbírkou *Śmnych Macieja* se tak Cienciałovi podařilo v písemné podobě uchovat bohaté zásoby anekdotické tradice na Těšínsku.

---

¹²¹ CIENCIAŁA, Ludwik: *Śmnych Macieja: Ze zbioru Ludwika Cienciała*. Ostrava: Profil, 1986, s. 121. [Překl.]: „*Jura*: — *To oko máš, Michole, modré ještě po poslední bitce s babou?* / *Michoł*: — *Máš rozum, já ho nosím zalepené jenom proto, aby mi dala pokoj.*“

4 Rozdělení humoristické tvorby na základě motivů

Motiv je dle literárního teoretika Jana Mukařovského „nejjednodušší prvek, k němuž dojdeme při postupném rozkládání tématu“.¹²² Motiv bývá taktéž označován jako základní kompoziční jednotka literárního díla, která je rozpoznatelná záměrným opakováním nebo je v příběhu určitým způsobem výrazná (nap. v díle zcela optimisticky laděným autor náhle popíše hřbitov a svoje pocity z umírání). Daniela Hodrová v díle *...na okraji chaosu...* uvádí následující definici: „*Motiv je totiž zvláštním způsobem užití slova, věty, obrazu – takovým způsobem, který naznačuje jeho vnitřní souvislost s příběhem a smyslem díla, například prostřednictvím opakování, umístěním v jádru díla, někdy i grafickým zdůrazněním apod.*“¹²³ a zároveň se zamýšlí, zdali je *motivem* pouze prvek, který se v textu opakuje, nebo každý prvek v příběhu plní funkci byť alespoň vedlejšího *motivu*.¹²⁴ Podobné rozpory panují mezi rozlišením *motivu* a *tématu*. Jako *téma* je označován souhrn *motivů*. Všechny *motivy* však nemusí vytvářet *téma*. Navíc většinu *motivů* lze dále rozdělit na menší „podmotivy“ – *motivy*, které je možné na ony „podmotivy“ rozdělit, lze tudíž rovněž vnímat jako *témata*. Francouzská tematická kritika (např. Georges Poulet v díle *Metamofózy kruhu* [1961]) se vyhýbá označení *motiv* a užívá pro daný význam právě termínu *téma*. Hodrová se však k otázce rozdílu mezi tématem a motivem vyjadřuje následovně: „*Rozlišení motivu a tématu není toliko obtížné, ale není vlastně ani vždy smysluplné*“¹²⁵.

Motivy lze rozdělit na *leitmotivy* – hlavní motivy, které jsou v díle signifikantní – a *motivy vedlejší*, které obohacují základní dějovou linii, mají vliv na syžet, nikoli však na fabuli. Funkci *motivu* může plnit slovo, ale i písmeno nebo zvuk. *Motivy* tudíž lze rozdělit na *verbální* a *neverbální*. Literární věda dále rozlišuje *motivy volné* (*motivy* na sebe nenavazují – poezie) a *vázané* (*motivy* na sebe navazují – próza a drama). Toto rozdělení však nemusí být notně spjato s literárními druhy. V lyrizované próze se lze setkat s *motivy volnými*, navíc

---

¹²² HODROVÁ, Daniela a kol. : *...na okraji chaosu... : Poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001, s. 726.

¹²³ Tamtéž, s. 721.

¹²⁴ HODROVÁ, Daniela a kol. : *...na okraji chaosu... : Poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001, s. 722.

¹²⁵ Tamtéž, s. 739.

přesné určení, o jaký druh motivu se jedná, je možné určit mnohdy až po přečtení celého díla. Příkladně, autor retarduje děj zevrubným popisem pokoje, ve kterém se nachází kliky ze zlata. Tento popis na první pohled vzbuzuje dojem *volného motivu*, který není pro příběh příliš podstatný. Pokud však bude postava, která v pokoji žije, hlouběji vykreslena, může se stát tento motiv naopak *vázaným*, a to kupříkladu tehdy, když se v dalším ději ukáže, že je obyvatel pokoje natolik majetný, že neví, co si počít s penězi. Zlaté kliky v pokoji tudíž mohou být součástí motivu *bohatství* či *marnotratnosti*. Motiv může děj zrychlovat nebo zpomalovat, podle toho se dále dělí na *statické* (zde se řadí především motivy popisné) a *dynamické* (kupř. motivy, jenž se v textu objeví krátce a se zbylým dějem kontrastují).

Nezřídka dochází rovněž k „mutaci“ motivu: lze se setkat s *motivem – postavou* nebo s *motivem – toposem*. V případě humoresek z Těšínska je především výskyt *motivupostavy* velmi častý. Například personifikovaná *smrt* se vyskytuje jako postava v ději, ale zároveň je vždy spjatá s *motivem konce života*. Spadá tudíž do kategorie mezi *motivem* a postavou. Podobným příkladem jsou i postavy *Žida* a *Cikána*. Když se vyskytne v humoresce jedna ze zmíněných postav, je patrné, že v díle dojde k nějakému podvodu. V případě *Cikána* se jedná o zesměšnění oklamaneho (často sedláka či hospodáře) pomocí situační komiky. Lze tudíž hovořit o *motivě prohnání* nebo *rafinovanosti*. *Žid*, pro svou spořivou povahu, bývá v humoreskách pro změnu spojován s *motivem bohatství* či *lakoty*. Tyto postavy mají úzce definované charakter, jejich chování je v ději předvídatelné a podobně, jako je tomu v případě *smrti*, i tyto postavy jsou spjaty s *motivem*. Na rozdíl od *smrti* však *Žid* ani *Cikán* nejsou nedílnou součástí *motivem*. Zatímco *smrt* je v podstatě vždy spjatá s *motivem konce*, existují humoresky, kde *Cikán* nemá nic společného s *motivem prohnání*, právě z tohoto důvodu mají *Žid* i *Cikán* blíže k postavám, nežli k *motivům*.

Autoři na Těšínsku se zaměřovali na humorizování podobných *témat*, tudíž lze nalézt množství totožných *motivů*. V takovém případě literární věda hovoří o tzv. *intertextualitě motivů*. *Motiv* se vyskytuje v různých dílech téhož autora a častá je rovněž situace, že konkrétní *motiv* lze nalézt v humoristické próze různých autorů. V takových případech se liší vnímání jednotlivých *motivů* a pohled autorů na ně. Zatímco Adam Wawrosz nejvíce zpracovává běžný život, tudíž mezi jeho nejčtenější motivy patří *manželství* či *stáří*, Karol Piegza se zase hojně zaměřuje na *motiv práce*, píše o havířích i o pracovnících železáren. Józef Ondrusz sesbíral humorné povídky tamějších obyvatel, proto v jeho tvorbě není výjimkou výskyt strašidel, smrti nebo zbojnictví. Aniela Kupiec se zaměřuje na komičnost všedních situací, podobně jako Wawroszova próza i některé z povídek Kupiec

postrádají humoristicky ráz a spíše pojednávají o těžkých životních osudech. Je tudíž na místě podotknout, že např. *motiv stáří* bude mít u Kupiec a Wawrosze nádech tragiky („*Wszyscy moi synowie i twój tata, Jacusiu, ucykli z gróni na dół, do miasta. Do waszych wieżowców zoglądo słoneczko i życie w inszym świecie. I dobrze, syneczku, że nie wiysz, jak szmakuje owsiany placek i blechi cie nie gryzą.*“)¹²⁶, zatímco v případě povídek Piegzy či anekdot Ciencialy se bude jednat o čirou situační komiku. („*- Kaj też tu jest ta staro ruina? – Wiycie, panoczku, jo tu już mieszkóm pięćdziesiąt roków, ale taki baby nie znóm.*“)¹²⁷

Právě vzhledem k intertextualitě lze *motivy* na území Těšínského Slezska rozdělit na *reálné* a *nadpřirozené*. K *reálným* lze zařadit *motivy*, které jsou běžnou součástí života (*práce, manželství, smrt, stáří*), nebo běžný život ovlivňují (*alkoholismus, válka*). *Nadpřirozené motivy* (*zjevení, poklady*) se vyskytují především v ústní lidové slovesnosti a v těšínské humoristické próze druhé poloviny 20. století se s nimi lze setkat mnohem méně než s *motivy reálnými*. Na pomezí tohoto rozdělení se pohybuje *motiv zbojnictví*, který nelze s jistotou zařadit ani do jedné kategorie, v těšínské literatuře však zaujímá výsadní postavení.

4.1 *Motivy reálné*

4.1.1 *Manželství*

Manželství je zachyceno ve většině humoresek z lidového prostředí. Ať už tvoří hlavní páteř děje, nebo je pouhým doprovodným motivem, jeho význam není zanedbatelný. Svazek muže a ženy zde nebývá líčen romanticky, ale pouze jako jakási nutnost sloužící k udržení chodu hospodářství. Svědčí o tom kupříkladu fakt, že v mnoha humoreskách láska přichází ve starším věku ze zcela pragmatických důvodů (*Stary pacholek*¹²⁸, *Starzi ludzie i wiosna*¹²⁹). Jestliže je *manželství* v humoresce hlavním motivem, není vykresleno

---

¹²⁶ WAWROSZ, Adam: *Z naszej nolepy*. Ostrava: Profil, 1969, s. 33. [Překl.]: „*Všichni moji synové i tvůj táta, Jacusiu, utekli z hory dolů, do města. Do vašich paneláků nahlíží sluníčko a žijete v jiném světě. A dobře, synku, že nevíš, jak chutná ovesná placka a blechy tě nekoušou.*“

¹²⁷ CIENCIALA, Ludwik: *Śmich Macieja: Ze zbioru Ludwika Ciencialy*. Ostrava: Profil, 1986, s. 62. [Překl.]: „*- Kde je asi ta stará ruina? – Víte, panáčku, já už tu bydlím padesát let, ale takovou babu neznám.*“

¹²⁸ WAWROSZ, Adam: *Z naszej nolepy*. Ostrava: Profil, 1969, s. 12 – 15.

¹²⁹ Tamtéž, s. 22–23.

optimisticky, ale spíše vede k útrapám a pozdějšímu rozvodu. Pro humoristickou prózu Těšínského Slezska je však typické spojení manželského života a alkoholu, přesněji řečeno navštěvování hospody, jakožto mužského útočiště a odpočinku od ženy.¹³⁰ V humoresce *Rok po ślubie*¹³¹ je zachycen život muže, který na svou ženu působí odpudivě a od jejích věčných nadávek utíká do hospody, kde se sblíží s kamarádem, se kterým tráví více času než doma. Manželce dojde trpělivost a celá povídka končí rozvodem. Naopak nevěra bývá běžně bagatelizována, jako je tomu v humoresce *Czyrwióny nos*¹³². Pár se po třiceti letech manželství dostává do krize, když manžel objeví vzkaz, který jeho žena měla schovaný v oblečení. Nakonec vyjde najevo, že žena má opravdu milence, dojde k rozvodu a žena od manžela odchází. Po čase se jí však život po milencově boku přestane líbit. Vrací se proto k dřívějšímu muži, který ji odpouští, a pár zůstává spolu. Tento příklad demonstruje většinu povídek tykajících se nevěry. Ta je pojímána s nadhledem a nebývá brána jako morální přečin, který by nebylo možno odpustit. Velmi často je rovněž v humoresce vylíčená pouze jedna příhoda z partnerského života. V humoresce *Silónowy kozuch*¹³³ manžel koupí ženě k Vánocům vytoužený zelený kabát. Chybou však je, že i přes naléhání ženy se rozhodne jít na Silvestra do práce. Žena jde tedy slavit do hospody. Později muži do práce volá kamarád a informuje ho, že mu manželka dělá ostudu, a že tancuje opilá v kabátě na stole. Muž rozčilený přijde do hospody, kde ho kamarád uklidňuje, zatímco jeho žena odchází v doprovodu dvou mužů. Manžel přijde domů až ráno, v posteli najde ležet manželku a na stole kabát, který ze vzteku roztrhá. I přes zdánlivě pesimistický děj humoreska, částečně i díky závěru, ve kterém přijde tchýně popřát manželům šťastný nový rok, působí komickým dojmem.

Zamilovanost a vztahy jsou celkově líčeny jako druh zábavy. Autoři si často s postavami hrají, dochází ke směšným omylům a *balamutění* partnera, tak jako je tomu v humoresce *Porzónčno dziełcha*¹³⁴, v níž slečna jménem Ela říká příteli, že s ním nemůže strávit Silvestr, jelikož její babička je nemocná. Místo toho, aby dělala společnost údajně nemocné babičce, jede s druhým přítelem na hory. Oba nápadníci se však setkávají na

---

¹³⁰ Více viz 5.1 *Postavy reálné*, s. 71–73.

¹³¹ CZUDEK, Urszula [přípr.]: *Z Adamowej dzichty: Z twórczości Adama Wawrosza*. Ostrava: Profil, 1977, s. 99–100.

¹³² CZUDEK, Urszula [přípr.]: *Z Adamowej dzichty: Z twórczości Adama Wawrosza*. Ostrava: Profil, 1977, s. 107–109.

¹³³ Tamtéž, s. 101–102.

¹³⁴ Tamtéž, s. 94–98.

tancovače, kde každému zvlášť Ela pošeptá, že ten druhý je její bratranec. Když však později spolu oba sokové mluví, pohádají se, který z nich vlastně je tím pravým bratrancem. Jdou za Elou, aby jim objasnila situaci, ta se však vytratí s třetím nápadníkem. Číšník oběma mužům vyřídí vzkaz, že Ela odjela s bratrancem za nemocnou babičkou. Celá humoreska se končí slovy: „*Obo odewrzili gęby, a nieboga starka, przed rokym pochowano, obróciła sie w grobie.*“¹³⁵

Láska je tudíž představena s vysokým nadhledem a na rozsáhlé popisy pocitů zamilovaných postav v dílech nebývá místo – vedlo by to nejen k narušení základního schématu humoresky, kde postavy nebývají hluboce vykresleny a prvořadý je rychlý spád děje, ale také z toho důvodu, že by humoreska tímto ztratila svoji tragikomičnost. Tragédie lásky většinou spočívá v ději (dívka, která byla opuštěna u oltáře, následně muži tuto zradu vrátila,¹³⁶ nebo oboustranná nevěra partnerů, na kterou se přijde díky lži malého chlapce, který, jak se ukáže, lhal ze všech tří postav nejméně¹³⁷). Naopak komičnost spočívá ve způsobu, jakým je děj čtenáři zprostředkován (způsob psaní autora: „*Zuzka od Miyrwy tesz sie z chlapcami całowała a dzisio musi kolybać.*“¹³⁸, věty, které by ve spisovném jazyce vyzněly umělecky, v psaném nářečí vyznívají humorně, především pak v přirovnáních: „*Kiedy wieczór legła wedla niego w sylónowej koszuli, była szwarno jak Wenus wykąpano w kozim mlyku.*“¹³⁹).

---

¹³⁵ CZUDEK, Urszula [přípr.]: Porządno dziełucha. In: *Z Adamowej dzichty: Z twórczości Adama Wawrosza*. Ostrava: Profil, 1977, s. 96. [Překl.] *Oba otevřeli pusy a ubohá babička, už rok pohřbená, se obrátila v hrobě.*

¹³⁶ KUPIEC, Aniela: Wiesieli, wiesieli. In: *Po naszymu pieszo i na szkrzidlach*. Český Těšín: Kongres Poláků v ČR, 2005, s. 64–67.

¹³⁷ CZUDEK, Urszula [přípr.]: Czyjo wina? In: *Z Adamowej dzichty: Z twórczości Adama Wawrosza*. Ostrava: Profil, 1977, s. 126–128.

¹³⁸ WAWROSZ, Adam: *Na Śćmiywku*. Český Těšín: SLA – PZKO, 1959, s. 11. [Překl.] „*Zuzka Miyrwová se také líbala s kluky a dneska musí kolébat.*“

¹³⁹ CZUDEK, Urszula [přípr.]: *Z Adamowej dzichty: Z twórczości Adama Wawrosza*. Ostrava: Profil, 1977, s. 99. [Překl.] „*Když si večer lehla vedle něho v silonové košili, byla pěkná jako Venuše vykoupaná v kozím mléce.*“

4.1.2 Smrt

„*Jyny w Łómnej na kierchowie cicho. Rok za rokym odchodzi, a z nimi i ludzie. Żarna czasu fórt mielą i zmielą każde zorneczko.*“¹⁴⁰

Smrt, buď jako bílá zvětšující se postava, kterou lidé potkávají na své cestě, anebo pouze jako akt konce života, není v humoristické próze ničím neobvyklým. Je však patrné, že díla s tematikou *smrti* většinou nebudou mít podobný charakter jako ostatní humoristická tvorba. *Smrt* je v humoristické próze vyobrazena několika způsoby. Buď může být brána vážně, do jisté míry až naturalisticky, jako je tomu v humoresce *Śmierć we młynie*¹⁴¹, kde jsou zobrazeny detailní popisy *smrti* vypravěčovy matky, jejíž vlasy se zapletly do mlýnského kola a byly jí servány i s kůží. V jiném případě bývá *smrt* popisována jako běžná součást života (*Na pyndzyi*¹⁴², *W żarnach czasu*¹⁴³). Nejvýrazněji však převažují humoresky, kde se přímo objevuje personifikovaná *smrt*. Lze říci, že takováto *smrt* nebývá paradoxně nejčastěji zobrazena jakožto klasický kostlivec s kosou, nýbrž jako lidská osoba, která je něčím zvláštní, například nemluví a neodpovídá na otázky (*Jak Hołymek ze śmiercióm godoł*)¹⁴⁴. Jedná se většinou o vyloženě ošklivou ženu („*Z boku pozorowali, jaki ta baba miała strasznie zepsute zymby i chude a dlógi palce.*“¹⁴⁵). Bývá také mnohdy atypicky zobrazována v podobě malých

---

¹⁴⁰ CZUDEK, Urszula [přípr.]: *Z Adamowej dzichty: Z twórczości Adama Wawrosza*. Ostrava: Profil, 1977, s. 75. [Překl.]: „*Jenom v Lomné na hřbitově je klid. Rok za rokem ubíhá a s léty odcházejí i lidé. Mlýny času pořád melou a semelou každé zrníčko.*“

¹⁴¹ ONDRUSZ, Józef: *Śmierć we młynie*. In: *Śląskie opowieści ludowe: Z ust ludu śląskiego zapisał Józef Ondrusz*. Ostrava: Krajské nakladatelství, 1963, s. 119.

¹⁴² WAWROSZ, Adam: *Z naszej nolepy*. Ostrava: Profil, 1969, s. 31–33.

¹⁴³ CZUDEK, Urszula [přípr.]: *Z Adamowej dzichty: Z twórczości Adama Wawrosza*. Ostrava: Profil, 1977, s. 73–75.

¹⁴⁴ KAJZER, Karol: *Jak Hołymek ze śmiercióm godoł*. In: DRÓZDŹ, Anna; KAJFOSZ, Jan; PIĘNCZAK, Agnieszka a kol.: *Podania i legendy Śląska Cieszyńskiego*. Cieszyn: Uniwersytet Śląski Filia w Cieszynie, 2005, s. 88–89.

¹⁴⁵ BRODA, Jan: *Jako tata wióz śmierć na wozie*. In: DRÓZDŹ, Anna; KAJFOSZ, Jan; PIĘNCZAK, Agnieszka a kol.: *Podania i legendy Śląska Cieszyńskiego*. Cieszyn: Uniwersytet Śląski Filia w Cieszynie, 2005, s. 90. [Překl.]: „*Ze strany pozorovali, jak ta žena měla ohromně zničené zuby a vyhublé dlouhé nohy.*“

děvčat: kupř. v humoresce *Jak jedna starka widziała śmierć*¹⁴⁶ se holčička v bílém zvětšuje, až naroste do výšky domu a pak zmizí. Druhého dne zemře hlavní hrdince sestřenice. V humoresce *Śmierć po biołu*¹⁴⁷ zase tři tančící děvčata zvěstují smrt jedné z hospodářových dcer.

Význam nabývají i místa spojená se *smrtí*, především hřbitov je dějištěm mnoha tematických příhod, většinou však komických. Dva opilí se vrací z hospody domů a cestou si sbírají ořechy. Prochází kolem hřbitova a napadne je, že si je mohou rozdělit v hřbitovní márnici. Dveře jim zavírá průvan, proto se je rozhodnou zapřít dvěma ořechy. Kolem však jde hrobník, který jde v noci dokončit práci a slyší hlasy, které říkají: „*Jedyn tobie, jedyn mie, jedyn tobie, jedyn mie.*“¹⁴⁸ Hrobník si myslí, že si čerti mezi sebou rozdělují dušičky. Jde tedy pro faráře, a když oba přijdou zpět k márnici, slyší zevnitř hlasy: „*Wiysz co? Teraz pódźmy po ty dwa, co sóm pod tymi dwiyrzami.*“¹⁴⁹ Když to oba zaslechnou, tak vezmou nohy na ramena a spokojení opilci po rozdělení ořechů odejdou domů. Podobná variace na tuto humoresku s márnici existuje v lidovém vyprávění. Muž se vsadí v hospodě, že donese z márnice kravatu mrtvého. Když už jí má v ruce, plášť mu přiskřípnou dveře v průvanu. Muž si myslí, že ho chytil mrtvý a dostane infarkt.

Existují však i díla, kde bývá *smrt* pojímána se stejně humorným nadhledem, jako tomu bývá u jiných, ne tolik pesimistických motivů. V jedné z humoresek tohoto druhu položí opilý muž z legrace do rakve a zapálí kolem něho svíčky. Když se opilý vzbudí, myslí si, že vstal z mrtvých.¹⁵⁰ V dalším díle podobného charakteru se zase neustále ptá doktor faráře, kde se teď nachází jejich mrtvý kamarád. Farář mu vypráví, že jejich kamaráda nechtěli přijmout v nebi, protože nebyl u svatého Petra na listině. Nechtěli ho však vzít ani do pekla, protože na jejich seznamu se také nenacházel. Když se tedy ještě jednou vrátí do nebe, svatý

---

¹⁴⁶ Jak jedna starka widziała śmierć. In: ONDRUSZ, Józef: *Śląskie opowieści ludowe: Z ust ludu śląskiego zapisał Józef Ondrusz*. Ostrava: Krajské nakladatelství, 1963, s. 84.

¹⁴⁷ BRODA, Jan: *Śmierć po biołu*. In: DRÓŽDŽ, Anna; KAJFOSZ, Jan; PIĘNCZAK, Agnieszka a kol.: *Podania i legendy Śląska Cieszyńskiego*. Těšín: Uniwersytet Śląski Filia, 2005, s. 89.

¹⁴⁸ WIDERA, Aleksander a kol.: *Anegdoty, humoreski i żarty ludu śląskiego*. Katowice: Śląski Instytut Naukowy, 1986, s. 210. [Překl.]: „*Jeden tobě, jeden mně, jeden tobě, jeden mně.*“

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 210. [Překl.]: „*Viš co? Ted' pojďme pro ty dwa, co jsou pod těmi dveřmi.*“

¹⁵⁰ PIEGZA, Karol: *Jako stary kierownik ze Sałajki zmortwychwstoł w Jabónkowie*. In: *Sękaci ludzie*. Ostrava: Profil, 1979, s. 185.

Petr ho v knize konečně najde a dodává: „*Ale powiydz mi, czlowiecze, co za trąba doktor cie lyczyl, dyć żeś ty miol umrzic dziepro za dziesięć roków, jużeś tu je!*“¹⁵¹

Charakter humoresek s tematikou smrti se tudíž liší a lze se setkat jak s díly optimistickými, tak i s ryzím protipólem. Celkově však největší význam v tomto typu humoresek nabývá již ve století XIX. výše zmíněný personifikovaný vzhled, jenž bývá často detailně popisován a je mu věnována zvláštní pozornost, jelikož často tvoří jakýsi pomyslný úvod do děje. „*Dawna wiedza ludowa zna trzy wyobrazenia śmierci: pierwsza ma dziurawe ręce, druga jest głucha, a trzecia jest kulawa. [...] Kostucha z dziurawymi rękami idzie do bogatych, a dziurawe ręce ma po to, aby jej nie mogli przekupić. Ta głucha idzie do młodych matek, a głucha jest dlatego, aby nie mogła słyszeć płaczu małych dzieci i nie ulegała ich prośbom. Ta kulawa idzie do wszystkich pozostałych.*“¹⁵²

4.1.3 Práce

Motiv *práce* se v humoreskách objevuje velmi často, protože je důležitý nejen pro vykreslení prostředí, ale rovněž pro přiblížení charakterů a mentality postav. Těšínské Slezsko je průmyslovou oblastí, proto právě povolání, jež měla spojitost s tímto odvětvím, zaujímají v humoreskách čelní místo. Okrajově se lze setkat se soudci, notáři, spisovateli aj. Tyto postavy však nebývají ústřední. Toto odtržení inteligence nemá politické či ideologické opodstatnění (důkazem toho může být, že populární jsou i humoresky o lékařích a učitelích)¹⁵³. Prozaickým důvodem, proč hlavními postavami bývají hutníci, havíři či automechanici je fakt, že právě osoby tohoto povolání tvořily na Těšínském Slezsku více než početnou část obyvatelstva.

---

¹⁵¹ PIEGZA, Karol: Jako stary oberfeszter Cmyrzok prziszel do nieba. In: *Sękaci ludzie*. Ostrava: Profil, 1979, s. 126. [Překl.]: „*Ale řekni mi, co za troubu lékaře tě léčilo, vždýt si měl umřít teprve za deset let a už tady jsi.*“

¹⁵² SIMONIDES, Dorota: *Od kolebki do grobu: Śląskie wierzenia, zwyczaje i obrzędy rodzinne w XIX. wieku*. Opole, 1988. In: PODGÓRSKI, Adam; PODGÓRSKA, Barbara: *Mitologia śląska czyli przywiarki ślónskie: Leksykon i antologia śląskiej demonologii ludowej*. Katowice: Wydawnictwo KOS, 2011, s. 429.

¹⁵³ Viz WIDERA, Aleksander a kol. : *Anegdoty, humoreski i żarty ludu śląskiego*. Katowice: Śląski Instytut Naukowy, 1986, s. 125–127; 75–79.; CIENCIAŁA, Ludwik: *Śmich Macieja: Ze zbioru Ludwika Ciencialy*. Ostrava: Profil, 1986, s. 181–203; 39–56.

Velikým specifikem je, že humoresky o havířích mívají v souborech humoristických povídek či anekdot svoji vlastní sekci¹⁵⁴, kdežto tematika *práce* v železárnách bývá pouhým doprovodným jevem v ději. Jakkoli jsou obě pracoviště srovnatelně prosperující, šachta bývá líčena s daleko větším sentimentem. Lidé, kteří šli do penze, s nostalgií vzpomínají na svou práci, kupříkladu v jedné z humoresek se starý muž nemohl rozloučit se svou prací až do té míry, že si přál být pohřben ve své pracovní uniformě.¹⁵⁵ V humoreskách je cítit veliká úcta k tomuto povolání („*Jagech miał szternost roków, to mie było teschno po górniczym staniu.*“¹⁵⁶; „*Hawiryz to je taki dziwne stworzyni – wszystko umi zrobić a dycki je wiesioły. Tобыście ani nie uwierzili, jacy byli downi między hawiryzami majstrzi*“¹⁵⁷; „*Górnikiem to sie już trza urodzić!*“¹⁵⁸)

Na rozdíl od horníků bývá práce hutníka líčena jako denní rutina. Stěží lze najít sentimentální projevy a tyto „hutnické“ humoresky nemívají vlastní kategorii. Vede k tomu předpoklad, že v šachtě je těžší práce než v železárnách, navíc horník je postavou, kterou lze snadněji vykreslit – domů chodí umazaný od práce¹⁵⁹, roli hraje jeho specifický žargon (*szol, kary, śleper, szychtmajster, szwungrot, koza*), konkrétní doly nesou jména (*Gabryjela, Franciszka, Betyna, Milka*), snadno lze zachytit i specifikum běžného hornického života – posedávání v hospodách, slavení „Barborky“¹⁶⁰, stávky, popis, jak horníci neměli rádi lidi, kteří se za každou cenu chtěli dostat do přízně vedení. Zachycen je rovněž havířský „selský

¹⁵⁴ Viz WIDERA, Aleksander a kol. : *Anegdoty, humoreski i żarty ludu śląskiego*. Katowice: Śląski Instytut Naukowy, 1986, s. 97–121. ; PIEGZA, Karol: *Sękaci ludzie*. Ostrava: Profil, 1979, s. 11–72.

¹⁵⁵ PIEGZA, Karol: Jako stary Miąkała ni mógł żyć bez hawirynie. In: *Sękaci ludzie*. Ostrava: Profil, 1979, s. 13–15.

¹⁵⁶ ONDRUSZ, Józef: Kiejsi w hawiryni. In: *Śląskie opowieści ludowe: Z ust ludu śląskiego zapisał Józef Ondrusz*. Ostrava: Krajské nakladatelství, 1963, s. 131. [Překl.]: „*Když jsem měl čtrnáct let, toužil jsem po hornické práci.*“

¹⁵⁷ PIEGZA, Karol: Jako Myrwionka strzigoł kamratowi włosy. In: *Sękaci ludzie*. Ostrava: Profil, 1979, s. 16. [Překl.]: *Havíř, to je takové divné stvoření – všechno umí udělat a vždycky je veselý. To byste ani nevěřili, jaci byli mezi havíři mistři.*“

¹⁵⁸ WIDERA, Aleksander a kol. : Górnikiem się trzeba urodzić. In: *Anegdoty, humoreski i żarty ludu śląskiego*. Katowice: Śląski Instytut Naukowy, 1986, s. 112. [Překl.]: „*Horníkem, to se musí člověk narodit.*“

¹⁵⁹ Mnoho humoresek vypráví o absenci koupelen v šachtách. Horníci museli tak, jak vypadali po práci jet domů. Viz ONDRUSZ, Józef: Kiejsi na szachcie. In: *Śląskie opowieści ludowe: Z ust ludu śląskiego zapisał Józef Ondrusz*. Ostrava: Krajské nakladatelství, 1963, s. 133.; Tamtéž, s. 131.

¹⁶⁰ WIDERA, Aleksander a kol. : Moja pierwsza Barbórka. In: *Anegdoty, humoreski i żarty ludu śląskiego*. Katowice: Śląski Instytut Naukowy, 1986, s. 107–110.

rozum“ (jak horník chytře přepašoval prase přes hranice)¹⁶¹. Tento typ humoresek někdy přechází až k pohádkovým příběhům (horník obelstí ďábla, když mu odpoví na tři záludné otázky)¹⁶².

„*Ucz sie synku dobrze, jak urośniesz, weznę cie do huty.*“¹⁶³ Železářny bývají popisovány jako o něco atraktivnější místo k práci. Tomuto prostředí však zdaleka není věnována taková pozornost, jako hornickému stavu. Motiv „werku“¹⁶⁴, jak bývají železářny nejčastěji v nářeční próze nazývány, je často používán pro vykreslení prostředí: „*Daleko na dole dymią sie trzyniecki kuminy, a nad głową Kubusia szczyrzy się błękitne niebo.*“¹⁶⁵; *Jak się spamiętał, to jyny pytał Jadama, coby też tego żodnymu we werku nie opowiadał,...*“¹⁶⁶. Humoresky, které obsahují podrobnější vykreslení pracovního prostředí, většinou pojednávají o tom, jak se poměry změnil, a o tom, jak se dnešní zaměstnanci mají lépe. Humoresky však neobsahují nostalgické vzpomínky na minulost a na železářenskou práci. „*Tak zech sie dostał do besymeru, kaj odlywali bloki na szyny. Jak potym nastały marciny, tocz zaś robił przy nich. Jak postawili nowóm walcownie, tocz tam potym robił. Walcowałimy szyny aji do Austryje, do Danije, i jeszcze kaj indzi.*“¹⁶⁷

Kromě oněch dvou zmíněných pracovních odvětví se v humoreskách vyskytují i jinak manuálně pracující, především pak opraváři: „*Pozwolech fachowego mechanika, kiery*

---

¹⁶¹ PIEGZA, Karol: Jako hawiryz Mrógała przeniós prosie przez granice. In: *Sękaci ludzie*. Ostrava: Profil, 1979, s. 25–27.

¹⁶² WIDERA, Aleksander a kol. : Górník i diabeł. In: *Anegdoty, humoreski i żarty ludu śląskiego*. Katowice: Śląski Instytut Naukowy, 1986, s. 97–99.

¹⁶³ WAWROSZ, Adam: Dóm na uboczcu. In: *Z naszej nolepy*. Ostrava: Profil, 1969, s. 20–21. [Překl.]: „*Uč se, synu, dobře, až vyrosteš, vezmu tě do železáren.*“

¹⁶⁴ Z něm. *werk* „dilo, výtvor; (=Betrieb) závod, podnik, sich aus Werk machen pustit se do dila.“ In: KEJVALOVÁ, Eva, VOLTROVÁ, Michaela [sest.]: *Fraus kompaktní slovník: německo–český/česko–německý*. Plzeň: Fraus, 2008, s. 604. Od tohoto slovtvorného základu - *werkowi, werkowiec Werk Arena* (třinecká hokejová hala).

¹⁶⁵ WAWROSZ, Adam: Dóm na uboczcu. In: *Z naszej nolepy*. Ostrava: Profil, 1969, s. 21. [Překl.]: „*Hluboko v údolí se kouří z třineckých komínů a nad Kubovou hlavou se směje blankytné nebe.*“

¹⁶⁶ KUPIEC, Aniela: Przegrzyszóne grziby. In: *Po naszymu pieszo i na szkrzydłach*. Český Těšín: Kongres Poláků v ČR, 2005, s. 99. [Překl.]: „*Jakmile se vzpamatoval, prosil Jadama, aby o tom nikomu v železářnách neříkal.*“

¹⁶⁷ ONDRUSZ, Józef: *Śląskie opowieści ludowe: Z ust ludu śląskiego zapisał Józef Ondrusz*. Ostrava: Krajské nakladatelství, 1963, s. 128. [Překl.]: „*Tak jsem se dostal do „besymeru“ [odstraňování nečistot z taveného železa oxidem], kde odlévají kolejnice. Když potom zavedli martinské pece, dělal jsem u nich. Valcovali jsme koleje do Rakouska, Dánska a jinde.*“

go obezdrził ze wszystkich stron a potym nóm oznajmił: Do starego zielaza, na tym przedpotopowym gracie grać sie już nie do.¹⁶⁸ Postavy zaměstnány jako lékaři či učitelé jsou zachyceny přímo při výkonu své profese, nebo když o svém zaměstnání hovoří. Obvykle nebývají v humoreskách barvitěji vykresleny. Často jsou nositeli humoru druhé osoby (pacienti v případě lékařů: „Ignac Królik leży we szpitalu cały obandażowany. Dochtór sie go pyto: — Tóz, jak doszło do tego nieszczęście? Królik: — Dziewięćdziesiątką zech skręcoł do lewej ulice, a tam żodnej ulice nie było.“¹⁶⁹ a žáci v případě pedagogů: Nauczyciel: — Adolffie, powiydz rozkazującym trybym „Koń ciągnie wóz“. Adolf: — Wio!“¹⁷⁰). Díla zobrazující práci u vojska slouží především k zesměšnění autorit (o veliteli, který nevěděl, při kolika stupních se vaří voda¹⁷¹, o kaprálovi, který nerozuměl, co znamená být „nosicielem zarazków“ když se mu podřízený vmlouval, že nemůže pracovat v kuchyni¹⁷²).

Prózy zachycující motiv práce se liší dle konkrétního zaměstnání. Hornická a železárenská práce je vykreslována s vážností, často pak i se sentimentem (především pak ta hornická) a komičnost zde není podmínkou. Tato povolání často slouží k vykreslení prostředí a nežádka představují i náplň života postav. Ostatní zaměstnání jsou vnímána hlavně s humorem a lze se s nimi setkat spíše v kratších prózách (hlavně v anekdotách), čímž se rovněž liší od prvních dvou zmíněných povolání, které mají z valné většiny místo ve středních epických útvarech.

---

¹⁶⁸ JÓNEK Z POHYBU: Jónek mechanik i Salamónowe portki. In: Kalendarz Głosu Ludu. Český Těšín: Nakladatelství Głosu Ludu, roč. V., 1950, s. 145. [Překl.]: „Potkal jsem zkušeného opraváře, který ho prozkoumal ze všech stran a potom nám oznámil: Do starého železa, na tom předpotopním šrotu už se nedá hrát.“

¹⁶⁹ CIENCIAŁA, Ludwik: Śmich Macieja: Ze zbioru Ludwika Cienciały. Ostrava: Profil, 1986, s. 196. [Překl.]: „Ignac Królik leží v nemocnici celý obvázaný. Lékař se ho ptá: - Tak, copak se vám přihodilo? Królik: - Devadesátkou jsem zatočil do levé ulice a tam žádná ulice nebyla.“

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 44. [Překl.]: „Učitel: - Adolffe, řekni rozkazovacím způsobem ‚Kůň táhne vůz‘. Adolf: - Hýje!“

¹⁷¹ WIDERA, Aleksander a kol. : I dziadek Łebek był kiedyś rekrutem. In: Anegdoty, humoreski i żarty ludu śląskiego. Katowice: Śląski Instytut Naukowy, 1986, s. 77-78.

¹⁷² Tamtéž, s. 78.

4.1.4 Stáří

Stárnutí bývá v humoreskách zachyceno jako období, kdy se člověk nejenom loučí se životem, ale kdy jej také postupně opouští jeho blízcí a přátelé. Starnoucí hospodáři bývají v dílech vykresleni jako zarputilí gazdové, kteří odmítají opustit svůj grunt a podlehnout urbanizaci. Taktéž nemají komu svěřit své hospodářství, jelikož jejich děti již dávno odešly studovat daleko do města. Spíše než humoristický ráz pak takové povídky získávají nádech jakéhosi morálního zamyšlení, tedy do jaké míry je vhodné být odpůrcem civilizačního pokroku a zdali je na místě, aby blízcí vždy následovali způsob života svých rodičů či dědů, a to i přesto, že se neshoduje s jejich vlastní představou o životě. V povídce *Cudok chłop*¹⁷³ hospodář nesnese styl života své dcery a zete, kteří se po večerech dívají na televizi a rozhodne se proto zakročit rozbitím tohoto přístroje. Místo televize však rána padne na hlavu jeho zete a celá věc se tak ocitne před soudem, který označí za viníka starého gazdu. Hospodář pak zatrpklý umírá ve své chalupě. Motiv *osamocené stáří* se vyskytuje především v humoreskách Adama Wawrosze, který však rovněž zachycuje i světlé stránky stáří: příkladem může být humoreska *Stary pacholek*¹⁷⁴, která ukazuje, že láska může kvést v každém věku. Wawrosz však ve svých povídkách především zdůrazňuje, že by staří lidé neměli zůstat opuštění. V humoresce *Na pyndzyi*¹⁷⁵ popisuje radost dvou prarodičů, když na chalupu přijdou vnuci slavit Vánoce a přinesou s sebou největší dárek, jaký může člověk od života dostat – svého potomka. V povídce *Okaryna*¹⁷⁶ se pro změnu starší muž vyléčí tím, když najde nepostradatelnou součást svého života – starou okarínu, se kterou pase ovce.

Se starším věkem však i, dle těšínských povídek, často přichází moudrost, především pak v humoreskách Aniely Kupiec je tato koherence patrná. V povídce *Jabko*¹⁷⁷ se starší muž jménem Krop začne věnovat synovi souseda, jenž mu původně ukradl jablka ze zahrady. Krop si na jabloni velice zakládá, protože ji sadil společně s malým vnoučkem, který se mu už nikdy nevrátil z výletu z Bratislavy. Krop se malého zloděje před sousedy zastane a řekne, že mu jablka sám daroval. Kluk byl doma často bit a ztratil tak důvěru v lidi. Starý

---

¹⁷³ WAWROSZ, Adam: *Z naszej nolepy*. Ostrava: Profil, 1969, s. 24–25.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 14–15.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 31–33.

¹⁷⁶ KUPIEC, Aniela: *Po naszymu pieszo i na szkrzidlach*. Český Těšín: Kongres Poláků v ČR, 2005, s. 76–78.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 84–91.

soused se kluka ujme a učí ho dobrému chování. Za nějaký čas rodiče vyšlou svého syna studovat do dalekého města. Mladík se vrátí až na pohřeb svého zastánce, na jehož rakev symbolicky místo hlíny hodí jablko a řekne, že se vrátil, aby splatil svůj dluh. V povídce *Zły człowiek*¹⁷⁸ zase muž zachrání zvědavou dívku před důsledky, které pramení z naivní důvěry k cizím lidem.

Příběhy s motivem *stáří* lze zřídka považovat za humoresky, především pak ty, ve kterých *stáří* představuje motiv ústřední. Tyto povídky působí spíše poučným, zároveň však tragikomickým dojmem. V povídkách, kde je *stáří* pro změnu motivem vedlejším, se může vyskytovat komika, jako tomu bylo např. ve výše zmíněné povídce *Okaryna*, ve které hlavní hrdina vypráví směšné historky, v nichž si tropí legraci ze žen. Povídka je však humorná pouze do té doby, kdy hrdina ve svých 80 letech ulehne nemocný a připravený zemřít, protože ztratil svůj oblíbený hudební nástroj. Motiv *stáří* tak často narušuje situační komiku v díle a povídce přírke zcela jiný, často naopak velmi vážný a někdy i tragický, charakter.

4.1.5 Válka

Humoresky s motivem *války* jsou většinou satiricky laděny, a to ze zcela patrného důvodu: zlehčení tohoto jinak těžkého období. V humoresce *Deszczowo niedziela*¹⁷⁹ přiváže hlavní hrdina vlajku s hákovým křížem na ocas býka. Tomu se to však příliš nezamlouvá a tak začne zuřivě běhat po celé vesnici. Nakonec se býka podaří zkrotit pouze jedné ženě – jeho majitelce, po jejímž svolání: „*Trulus, Trulus, co ty robisz, opamiętaj sie!*“¹⁸⁰ se býk pokorně vrátí do chlívků. Vlajka s hákovým křížem zůstává ležet v blátě a o jejím zhanobení se doslechne gestapo. Do vesnice zavítá celá vojenská garda, aby patřičně potrestala viníka – trestem smrti. Býk je předveden před popravčí četu a jako poslední gesto vzdoru se zvíře otočí k vykonavatelům rozsudku zadkem. Poté uražená četa vykoná na nevinném zvířeti rozsudek. Cíl humoresky je jasný: zdůraznit nesmyslnost doby, absurditu války a krutost válečné mašinérie.

---

¹⁷⁸ KUPIEC, Aniela: *Po naszymu pieszo i na szkrzydłach*. Český Těšín: Kongres Poláků v ČR, 2005, s. 72–75.

¹⁷⁹ WAWROSZ, Adam: *Z naszej nolepy*. Ostrava: Profil, 1969, s. 61–63.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 62. [Překl.]: „*Truldo, Truldo, co to vyvádíš, vzpamatuj se!*“

Ve většině humoresek je *válka* vnímána jako něco *a priori* špatného a něco, co je už otázkou minulosti: *W roku 1945, krótko po wyzwoleniu, muzyka grała, górnicy sie weselili*.¹⁸¹ Konec války tak v dílech často slouží pouze jako mezník, po němž hrdinové děje začnou nový život, který je v příběhu dále rozveden. Děj se však někdy může odvíjet i retrospektivně v podobě vzpomínek hrdinů. V povídkách, navracejících se do válečné doby, lze nalézt zamyšlení nad otázkou, do jaké míry byla ve válečné éře důležitá morálka. V humoresce *Tajmnicia Matyldy*¹⁸² schovává žena ve stodole německého dezertéra, po válce je rozhodnuta začít s ním nový život, dezertér však odejde a zanechá po sobě pouze dopis na rozloučenou. Téhož dne se z nucených prací v Německu vrací její manžel, kterého žena s radostí vítá, jako by k ničemu mezi ní a dezertérem nedošlo. Autoři se však vyhýbají jakýmkoliv komentářům k chování postav, úsudek ponechávají zcela na čtenáři. Podobně je tomu v humoresce *Jasiczka Człowiek z charakterem*¹⁸³, ve které se hlavní hrdina přiklání k ideologii či národnosti, která je pro něj zrovna výhodná. Z obdivovatele nacismu se tak rázem po válce stává příznivce komunismu, jenž opovrhne lidmi, kteří se za války přiklonili k radikální pravici.

Jakkoliv se může zdát, že motiv *války* je vážný do té míry, že nelze, aby působil jako zdroj humoru, opak je pravdou. Je-li *válka* v díle motivem ústředním, je pravděpodobné, že dílo bude mít satirický charakter, je-li naopak pouze motivem vedlejším, bude se jednat pouze o stručné ohlédnutí do minulosti, které patrně nebude mít v ději hlubší význam.

4.1.6 Alkohol

Motiv *alkoholu* neplní funkci motivu hlavního, ale bývá velmi výrazným a důležitým motivem vedlejším, ze kterého vychází situační komika příběhu. Spousta humoresek začíná v hospodě, ze které se spolu vracejí podnapilí kamarádi domů, jako je tomu např. v povídce *Prawy czy lewy?*¹⁸⁴, kde se dva hádají, jestli má měsíc žlutou nebo zelenou

---

¹⁸¹ WIDERA, Aleksander a kol. : Czemu też nie do uzdrowiska? In: *Anegdoty, humoreski i żarty ludu śląskiego*. Katowice: Śląski Instytut Naukowy, 1986, s. 115. [Překl.]: „V roce 1945, krátce po osvobození, hudba hrála, horníci se veselili.“

¹⁸² WAWROSZ, Adam: *Z naszej nolepy*. Ostrava: Profil, 1969, s. 56–60.

¹⁸³ JASICZEK, Henryk: *Humoreski beskidzkie*. Katowice: Śląsk, 1959, s. 30–35.

¹⁸⁴ PIEGZA, Karol: *Sękaci ludzie*. Ostrava: Profil, 1979, s. 113–116.

barvu. Proto se zeptají svého třetího hospodského kumpána, který si však není jistý, který měsíc mají jeho kamarádi na mysli – jestli ten napravo nebo nalevo. Děj humoresek se pak dále odvíjí reálným způsobem, např. manželovi doma vyhubuje žena (*O pijaku i jego babie*)¹⁸⁵. Případně se mu přihodí nějaká směšná peripetie, jež je často zapříčiněna halucinací, která pramení z opilosti, kupř. se opilcovi zjevují různá strašidla, duchové či vodníci. „*Kiejsi w Darkowie, jako je teraz Czyrwióny Krziż, żył w kowiorze wasermón. Roz stary Bartek szol opily do chałupy, a tyn wasermón siedziol na brzegu kowiora a szył bóty.*“¹⁸⁶ V humoresce pak nebývá vysvětleno, že se opilci přízrak pouze zdál, ale vypadá to, že hrdina příběhu nakonec i přízrak přemohl, ať už puškou, či svými slovy nebo intelektem. Alkohol je tak často důvodem, proč se z humoristické prózy, jež má reálný charakter, stane rázem povídka, ve které se vyskytují nadpřirozené bytosti. Lihový nápoj navíc dodává hrdinům v děsivých situacích kuráž:

„ – *Jo sie tam, Jano, żodnych straszidel niebojim. Dyć móm palicym w gorści!*
– *A jo zaś póllitra w kapsi – mówi Jano*“¹⁸⁷

Nejvíce však motiv *alkoholu* vyniká v anekdotách. V souborech těchto humorných epických miniatur jsou přímo sekce vyhrazené této tematice, jako je tomu kupř. v souboru Aleksandra Widery *Anegdoty, humoreski i żarty ludu śląskiego*. Hospoda tak plní funkci jakéhosi mužského útočiště, kde jsou muži v bezpečí před ženou a tráví čas v kolektivu, v němž se cítí nejlépe. Ve chvíli, kdy se chystají domů, jsou nešťastní a stěžují si, že se jejich pozdní příchod a podnapilost neobejdou doma bez následků. K trestu, který hrdina obdrží od své ženy, v anekdotách skutečně také většinou dojde (*Cymbalik i jego baba*)¹⁸⁸.

Ačkoli motiv *alkoholu* nebývá v humoreskách stěžejním, jeho výskyt je více než častý, stává se tak doslova ohniskem situační komiky, jelikož dodává hrdinům i celému dílu žertovný a veselý charakter.

---

¹⁸⁵ WIDERA, Aleksander a kol. : *Anegdoty, humoreski i żarty ludu śląskiego*. Katowice: Śląski Instytut Naukowy, 1986, s. 135.

¹⁸⁶ ONDRUSZ, Józef: *Śląskie opowieści ludowe: Z ust ludu śląskiego zapisał Józef Ondrusz*. Ostrava: Krajské nakladatelství, 1963, s. 97. [Překl.]: „*Kdysi v Darkově, tam, kde se dnes nachází Červený Kříž, žil v malém jezírku vodník. Jednou šel starý Bartek opilý domů a ten vodník seděl na břehu jezírka a šil boty.*“

¹⁸⁷ PIEGZA, Karol: *Tam pod Kozubową*. Ostrava: Profil, 1975, s. 46 [Překl.]: „ – *Já se, Janku, žádných strašidel nebojím. Protože mám palici v ruce! / – A já zase půllitr v kapse! – říká Janek*“.

¹⁸⁸ WIDERA, Aleksander a kol. : *Anegdoty, humoreski i żarty ludu śląskiego*. Katowice: Śląski Instytut Naukowy, 1986, s. 138–139.

4.2 Motivy nadpřirozené

4.2.1 Zjevení

K tomuto motivu se řadí jakýkoliv druh setkání s nadpřirozenými bytostmi, na něž je těšínský folklór velmi pestrý. Jedná se o vodníky, d'ábly, *nocznice*¹⁸⁹, *sotóny*¹⁹⁰, ohnivé muže a jiná strašidla. Slezské Beskydy skýtají pro folklórní pověsti vhodnou atmosféru, proto jsou zjevení, ale i jiné nadpřirozené motivy, spjaty s konkrétními místy, většinou pak s horskými štíty. Oblíbenou horskou „destinací“ pro nadpřirozené jevy Těšínska se stala hora Gírová, která je součástí Jablunkovského mezihoří. Právě na této hoře má stát začarovaný mlýn, ve kterém straší. V povídce ze sbírky Karola Piegzy *O dioblim młynie na Girowej*¹⁹¹ se vydá žena pěšky přes Gírovou na jarmark do Těšína. Cíle svého cesty však nedosáhne, jelikož na vrcholu hory uvidí tancovat *nocznice*, které unášejí ženy do čertova mlýna. Žena se však nejprve nechce vrátit domů, protože má strach, že se jí muž bude smát. Začne se proto modlit a jde dále, když vtom znenadání z křoví vyskočí d'ábel. Žena už je smířená se smrtí, ale najednou z košíku, který nese na jarmark, zakokrhá zmatený kohout. V povídce je dále objasněno, že zakokrháním kohouta ztrácejí *nocznice* a d'ábové svou zlou moc. Ženě se tak podaří nočním strašidlům uniknout. Kromě Gírové bývají se zjeveními spjaty i jiné horské štíty, jako např. Stožek, na kterém pořádají své sabaty čarodějnice, či Bahenec, místo opředené pověstmi o oběšencích.

Pokud se v ději objeví zjevení nadpřirozené postavy, je pravděpodobné, že povídka neskončí dobře nebo přinejmenším se v ní nebude vyskytovat komika. Vůbec nejděsivější bývají v pověstech Těšínska setkání s vodníkem, místně nazývaném *utopiec* či *wasermón*. Místem, které je v pověstech na výskyt vodníků nejbohatší, je přirozeně řeka Olše, v jejíchž vodách vodníci topí své oběti. V polské části Těšínska se *utopiec* vyskytuje i v řece Odře, která však protéká pouze malou částí území Těšínského Slezska, proto je oderský vodník známý především v Horním Slezsku. Ačkoli český *vodník* a polský *utopiec* jsou mytologicky

---

¹⁸⁹ Více viz podkapitola 5.2 *Postavy nadpřirozené*, s. 74–77.

¹⁹⁰ Viz tamtéž, s. 74–77.

¹⁹¹ PIEGZA, Karol: *Tam pod Kozubowq*. Ostrava: Profil, 1975, s. 81–82.

odlišné postavy, v povídkách mají podobné vlastnosti. Těšínský vodník má mnohem blíže nebezpečnému vodníkovi ze staroslovanského folklóru, než k modernímu pohádkovému sběrateli dušiček, který je ověšený pentličkami. Ať už se jedná o vodníka z Olše nebo jeho oderského „kolegu“, setkání s touto postavou téměř vždy končí smrtí některé z postav. V povídce *Ło jednym łutopcu*¹⁹² je obětí vodníka bohatý muž. Není však uveden důvod, proč ho vodní muž utopil. Vodník tak nebývá postavou, která trestá zlé lidi utopením. Dorota Simonides do své sbírky *Gadka za gadką: 300 podań, bajek i anegdot z Górneho Śląska* zahrnuje povídku *Siedem ofiar utopca*¹⁹³. V povídce vodník slíbí chudému mlynáři, že mu věnuje peníze za podmínky, pokud mu do zítřka obětuje sedm lidí. Mlynář však slib nedodrží, proto vodník postupně zabije celou jeho rodinu a nakonec i samotného mlynáře.

Vodníci jsou tudíž jasným důkazem toho, že pro humor v povídkách, ve kterých se vyskytují mytologické postavy a zjevení, není místo.

Jiná situace nastane, objeví-li se v povídkách s nadpřirozeným motivem alkohol. Takové povídky pak většinou končí dobře a mají humorističtější charakter. Není jisté, zdali se nadpřirozená postava podnapilým hrdinům opravdu zjevila nebo šlo pouze o opileckou halucinaci. Humoresky s nadpřirozeným jevem, kde se *alkohol* nevyskytuje vůbec, mají naopak někdy zcela opačný, tj. hororový charakter. Dobře nekončí ani alegorické povídky, ve kterých je hlavní postavou mluvící zvíře, např. vlk či žába. V povídce *Ło głodnym wilkowi*¹⁹⁴ je hlavní postavou vlk, který hledá potravu, obelstí ho však člověk, ovce i kozy a nakonec ho celého polámaného zabije medvěd.

Situační komiku však lze naopak nalézt v povídkách, v nichž motiv zjevení vystupuje jenom „naoko“. Tak je tomu v případě povídky s názvem *Przebrani za ducha*¹⁹⁵, v níž se matka hlavního hrdiny převleče za strašidlo, aby vystrašila svého syna vracejícího se z hospody a odnaučila ho tím jeho neřesti, karbanu.

Specifický charakter mají povídky obsahující motiv *zjevení svatých*. Tato podoba motivu *zjevení* se nevyskytuje často a je založena na legendách. Jestliže se již motiv *zjevení svatých* objeví, není v povídce zastoupen humor. Výjimkou jsou situace, kdy se někdo za

---

¹⁹² PIEGZA, Karol: *Tam pod Kozubową*. Ostrava: Profil, 1975, s. 79.

¹⁹³ SIMONIDES, Dorota: *Gadka za gadką: 300 podań, bajek i anegdot z Górneho Śląska*. Opole: Instytut Śląski w Opolu, 1975, s. 67–68.

¹⁹⁴ PIEGZA, Karol: *Tam pod Kozubową*. Ostrava: Profil, 1975, s. 13–16.

¹⁹⁵ SIMONIDES, Dorota: *Gadka za gadką: 300 podań, bajek i anegdot z Górneho Śląska*. Opole: Instytut Śląski w Opolu, 1975, s. 156–157.

svatého vydává. V humoresce *O świętym Janie*¹⁹⁶ farář zničí v kostele ve vzteku sochu svatého Jana, protože si myslí, že mu ujídá smetanu. Blíží se však svatojánský svátek a farníci v té době chodí k soše vzdávat svatému poctu. Farář je tak nucen najít sochu novou, aniž by se o tom farníci dozvěděli. Varhanista faráři poradí, že kousek od kostela bydlí kovář, který je svatému Janu nápadně podobný. Farář si kováře najme, aby se postavil v kostele a hrál sochu svatého. Kovář souhlasí. Když mu však lidé začnou kolem nohou klást hořící svíčky, které se mu lepí na kůži, a prosí ho, aby za ně orodoval, kovář zakřičí: „*Za antlik gorzolki i sześć ryńskich srał bych na was!*“¹⁹⁷

Motiv *zjevení* je v těšínských pověstech velmi rozšířený. Komiku však lze najít v těchto povídkách pouze v několika výše zmíněných případech: vyskytuje-li se v povídce alkohol, jde-li o pouhé nachytání, tzn., že se jedna z postav za zjevení pouze vydává, anebo si sám hlavní hrdina vsugeruje, že vidí ducha, ačkoli se jedná o reálnou postavu.

4.2.2 Poklady a zakleté peníze

Poklady na Těšínském Slezsku jsou spojeny nejenom s konkrétními místy a konkrétními lidmi, ale rovněž i s konkrétním časem. Vhodnou dobou pro pátrání po pokladech je období Velikonoc. Na hoře Gírová se má o Květné neděli objevovat poklad, který se však ani jednomu hrdinovi z těšínských pověstí ještě nepodařilo získat. V Ondruszově souboru *Śląskie opowieści ludowe* v povídce *Ło zaklynty ch pinióndzach na Girowej*¹⁹⁸ udělají dvě děvčata u Čertova mlýna kolem sebe kruh svěcenou křídou. Netrvá to dlouho a na místě se objeví kotlík plný peněz. Děvčata však nesmí při sběru peněz promluvit, což ale poruší a peníze proto zmizí. Za rok se na horu vydají zase, tentokrát jsou o něco úspěšněji. Poklad najdou, nesou si jej domů, po chvíli je však začnou pronásledovat přízraky. Poté, co však jedna z děvčat zakleje, peníze zase zmizí. Děvčata jsou ale nakonec šťastná, že došla zdárně domů. Podobný osud potká i matku s dcerou, které poklad upustily, protože potkaly hajného s rohy a kopyty. Na Gírovou se o Květné neděli vydalo i několik mužů

¹⁹⁶ SIMONIDES, Dorota: *Księga humoru ludowego*. Varšava: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1981, s. 194–195.

¹⁹⁷ SIMONIDES, Dorota: *Księga humoru ludowego*. Varšava: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1981, s. 195. [Překl.]: „*Za sud kořalky a šest ryńských se na vás můžu vysrat!*“

¹⁹⁸ ONDRUSZ, Józef: *Śląskie opowieści ludowe: Z ust ludu śląskiego zapisał Józef Ondrusz*. Ostrava: Krajské nakladatelství, 1963, s. 69–70.

v povídce *Zakłete piniądze na Girowej*¹⁹⁹ ze souboru Karola Piegzy. Mládenci opět namalují kruh svěcenou křídou, načež se začnou zjevovat přízraky: z kopce se kutálející hořící sud a rozzuřený býk. Muži však situaci zdárně ustojí a oba přízraky se před kruhem z křídý rozplynou. Nakonec se zjeví tři čerti: sekerou, lanem a pilou, a zamýšlejí se, kterého z mládenců oběsí jako prvního. Vystrašení muži utečou a už se na horu nikdy nevrátí.

Motiv zakletých peněz se neobjevuje pouze o Květné neděli na Gírové. Zakleté peníze je možné dle pověstí ještě nalézt v Mionší v Lomné, na Kamenitém či v Darkově. Na různých místech Těšínského Slezska bylo také možné o Květné neděli najít sušící se peníze. Jejich sběr ale taktéž bývá neúspěšný, jelikož většinou mají své strážce – vodníky či d'ábly, kteří poklad odmítají vydat.

Motiv *pokladu* je velmi často spojen se zbojníky. Především pak s nejznámějším (nejenom) těšínským zbojníkem Ondrášem, který jich měl ve svém vlastnictví skutečně značné množství. Jakkoliv byl Ondráš oproti d'áblům štedřejší, měl i on svá přísná pravidla. V povídce *O zaklętym skarbie na Górnjej Łące*²⁰⁰ Ondráš se svou družinou ukradne bohatému hraběti peníze, polovinu z lupu rozdá chudým a tu druhou ukryje v lese pro náhodné objevitele. Ten, kdo poklad najde, si však může odnést pouze hrst dukátů. Jednou kráčí lesem bohatý hospodář se svým pastýřem, když najednou uvidí uvnitř kmene smrku lesknoucí se hromadu peněz. Zatímco pastýř si odnese pouze hrst dukátů, hospodář si penězi zběsile napěchuje kapsy. Když dojde domů, celý jeho nasbíraný poklad se promění v hromadu listí. Hospodář však místo listí vidí dukáty, proto pořád běhá pro další a další. Ondrášův trest byl takový, že chtivý gazda sám sebe svou chamtivostí připravil o rozum.

Dva nejvýznamnější polští zbojníci Horního Slezska Wincenty Eliasza a Karol Pistulka rovněž odměňovali chudé. Podle povídek však především za služby, které jim věrný lid prokázal. Když někde přespávali, dali majitelům navíc hodinky (*Nagroda Eliasza i Pistulki*)²⁰¹, když jim zase nějaká žena donesla jídlo do lesa, odměnili ji penězi (*Zbójnicy nagradzają kobietę*)²⁰².

---

¹⁹⁹ PIEGZA, Karol: *Tam pod Kozubową*. Ostrava: Profil, 1975, s. 88–89.

²⁰⁰ ONDRUSZ, Józef: *Zde se žije bezstarostně: Slezské pověsti. Tu się żyje bez starości: Godki śląskie*. Český Těšín: Sdružení přátel polské knihy, 2008, s. 131–132.

²⁰¹ SIMONIDES, Dorota: *Gadka za gadką: 300 podań, bajek i anegdot z Górnego Śląska*. Opole: Instytut Śląski w Opolu, 1975, s. 38.

²⁰² Tamtéž, s. 38–39.

V povídkách, v nichž se vyskytuje motiv *pokladu*, se uplatňuje satira především na vlastnosti, jako jsou chamtivost a přehnaná touha po hmotných statcích. Liší se tak od povídek s motivem *zjevení*, které pracují především s komickou situací.

4.3 Motiv na pomezí reálného a nadpřirozeného

4.3.1 Zbojnictví

Motiv *zbojnictví* má v próze Těšínska nezanedbatelný charakter, jelikož právě zbojníci byli za svého života (alespoň dle povídek) nositeli spravedlnosti, zatímco po smrti se z nich stali nenahraditelní nositelé kultury. Adam Votruba ve svém díle *Pravda u zbojníka: Zbojnictví a loupežnictví ve střední Evropě* definuje pojem *zbojnictví* a upřesňuje význam pojmů *zbojník* a *lupič*. *Zbojník* dle Votruby splňuje následující kritéria: má vesnický původ a jeho činnost je schvalována občany, které ji rovněž vnímá jako formu protestu vůči autoritě či chamtivosti. *Zbojnictví* lze tudíž považovat za jakousi formu primitivního společenského protestu. Na rozdíl od *zbojníka* je *lupič* člověk, pro kterého je nejdůležitějším aspektem jeho činnosti samotná kořist. *Lupič* své činy páchá v utajení a jeho původ je obvykle tulácký. V rozlišení *zbojníka* a *lupiče* se však nelze orientovat podle obecného pravidla, že *zbojník* má větší morální kredit, protože chudým dává a bohatým bere, a *lupič* pouze všem bere. Toto kritérium platí pouze ve fiktivních pověstech (i těch z Těšínského Slezska), zdaleka se však neopírá o skutečná fakta. Je doloženo, že např. Ondrášova družina okradla pocestného, chudého mlynáře či hospodského.²⁰³

Tento „pán Lysé Hory“ byl jednoznačně nejvýznamnějším zbojnickým hrdinou Těšínska. Ačkoli Ondráš, vlastním jménem Ondřej Fuciman²⁰⁴, syn fojta z Janovic, skutečně v letech 1680-1715 žil, jeho postava je opředena i mytickými tajemstvími: např. při narození zbojníka se měla nevysvětlitelně nad střechou jeho obydlí objevit veliká ohnivá koule. Za života zase Ondráš získal od čarodějnice obušek, se kterým byl nepřemožitelný, jenž mu však

---

²⁰³ VOTRUBA, Adam: *Pravda u zbojníka: Zbojnictví a loupežnictví ve střední Evropě*. Praha: Scriptorium, 2010, s. 21.

²⁰⁴ Dříve byl Fuciman mylně nazýván Ondřejem Šebestou. S příjmením Šebesta (Szebesta) se lze rovněž setkat v těšínských humoreskách.

také přinesl smrt rukou jeho bratra Juráše. Kolísání mezi nadpřirozenem a realitou je tudíž důvodem, proč nelze motiv *zbojnictví* jednoznačně zařadit ani k motivům reálným, ani k motivům magickým.

V pověstech Těšínska je Ondráš vykreslen jako zbojník, jehož základním cílem je přinést spravedlnost pro chudé, které vrchnost nebere vážně a pouze těží z jejich těžké práce. V povídce *Jak Ondráš potrestal chtivou kramářku*²⁰⁵ zbojník odmění zoufalého žebráka, kterému lakomá kramářka nedala ani jedno potlučené vajíčko. Ondráš od kramářky odkoupí tři vajíčka, a když mu je rozbíjí do hrníčku, z každého vajíčka vypadne zlatáček. Nazlobená kramářka chce mít také peníze, proto horlivě rozbije každé vajíčko, ale v žádném nic nenajde. Všichni lidé na jarmarku se kramářce smějí a Ondráš daruje žebrákovi ještě hrst peněz navíc. Ondrášovi však také zaleží na mínění veřejnosti. Když v povídce *O Óndraszku*²⁰⁶ prochází kolem zamaskovaného Ondráše v lese žena, zeptá se jí, co si myslí o zbojníku Ondrášovi. Když mu žena odpoví: „*A, to sóm strasznie przeciwni ludzie, tyn Ondraszek ze swojóm bandóm!*“²⁰⁷, přikáže jí Ondráš na trhu koupit připínáčky. Poté co mu je žena z trhu přinese, položí je Ondráš na kmen ostrým koncem nahoru a posadí ženu na ně holým pozadím. Jiné ženě, která Ondráše pochválí, daruje zbojník plátno, které odměří již tradiční zbojnickou měrnou jednotkou: *od buku k buku*.

Kromě Ondráše se v humoreskách vyskytují i blíže nespecifikováni zbojníci, kteří všichni měli podobný úděl jako zbojník Ondráš – pomáhat chudým. Jedním z takových zbojníků, který však v lidech zdaleka nevzbuzoval takový respekt a obdiv jako Ondráš, byl zbojník Pročpak /Proćpak/. Tento zbojník patřil do již zaniklé Ondrášovy bandy a svoje pojmenování si získal, jak se uvádí v povídkách²⁰⁸, díky svým vědomostem. Jeho slavnější předchůdce Ondráš ho však předčil nejenom v charakterových vlastnostech, ale také v množství pověstí, které o něm byly napsány.

U polských zbojníků Eliasze a Pistulky se vyskytuje jev typický pro lidovou slovesnost, tj. stírání rozdílů mezi oběma zbojníky: z Wincentyho Eliasze a Karola Pistulky se v pověstech často stává jeden člověk – Eliaz Pistulka. Geograficky oba působili na území

---

²⁰⁵ ONDRUSZ, Józef: *Cudowny chleb i inne godki śląskie*. Karviná: Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, 1996, s. 157–158.

²⁰⁶ ONDRUSZ, Józef: *Śląskie opowieści ludowe: Z ust ludu śląskiego zapisał Józef Ondrusz*. Ostrava: Krajské nakladatelství, 1963, s. 47.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 47.

²⁰⁸ ONDRUSZ, Józef: *Cudowny chleb i inne godki śląskie*. Karviná: Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, 1996, s. 188–190.

dnešního Horního Slezska. Také na tomto území se stali známými, není však doložen jejich výskyt na území polského Těšínska, přesto jejich postavy v lidové slovesnosti polského Těšínského Slezska rezonují. Pro zbojnické povídky je charakteristický migrující děj, není proto ničím neobvyklým, že stejné příhody se v lidovém podání udály Jánošíkovi i Ondrášovi. Taktéž Pistulka a Eliaasz mají podobnou příhodu jako Ondráš, a to se ženou, která si na ně stěžovala a oni ji za trest posadili na připínáčky (*Pistulka to fajny chłop*²⁰⁹).

Motiv *zbojnictví*, podobně jako motiv *pokladů*, se opírá o satiru. V povídkách s motivem *zbojnictví* však lze zachytit i situační komiku, kupř. ve způsobech, jakými zbojník trestá chamtivce. Motiv *zbojnictví*, konkrétně pak postava zbojníka Ondráše, tak neodmyslitelně patří k těšínskému folklóru.

5 Rozdělení humoristické tvorby na základě postav

Postava v humoristické tvorbě bývá nositelem situační komiky. Daniela Hodrová podává následující definici problematiky *postavy*: „*Postava představuje takový prvek literárního díla epického a dramatického, který prostupuje všechny jeho roviny či složky a zřetelněji, než jiné jeho prvky ukazuje jejich propojenost.*“²¹⁰ *Postavy* autorka ve své práci dále dělí na: *postavu-hypotézu* (její identita bývá v díle postupně budována, větší prostor pro čtenáře, především alegorická díla), *postavu-definici* (autorsky pevně daná identita, předvídatelnost chování, především realistická díla, tzv. psychologická postava). *Postavy* těšínské humoristické prózy by se až na výjimky daly zařadit do typu *postavy-definice*. Jejich charakter a myšlenkové pochody nebývají pro humoristický žánr důležité, a pokud nejsou zdrojem samotné komiky (např. satira), jsou vykresleny stroze. Výjimkou mohou být prózy Henryka Jasiczka, kde hrdina nabývá svých rysů v průběhu děje a na konci je satirizován. Zvláštností je i postava lupiče či zbojníka, kterou Hodrová řadí k tzv. *problematizujícím postavám*. Jedná se o *postavu-hypotézu*, která se však vyznačuje vlastní subjektivitou, tzn. vyznačuje se vnitřní dynamikou, nikdy však v dílech neztrácí vlastní identitu. Dále Hodrová *postavy* dělí na *statické* a *dynamické*. *Statické postavy* v dílech vystupují podle jistých,

---

²⁰⁹ SIMONIDES, Dorota: *Gadka za gadką: 300 podań, bajek i anegdot z Górnegu Śląska*. Opole: Instytut Śląski w Opolu, 1975, s. 34.

²¹⁰ HODROVÁ, Daniela a kol. : *...na okraji chaosu... : Poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001, s. 519.

vyprávěčem daných vlastností a pravidel. *Postavy dynamické* konají nepředvídatelným způsobem. Všechny reálné postavy humoresek, snad kromě zbojníka, lze zařadit k *postavám statickým*. Postavy nadpřirozené pak opačně většinou k *postavám dynamickým*.

Ačkoli *poetika postavy* tvoří obsáhlou část literární vědy, nejjednodušším způsobem, jak dělit humoristickou prózu Těšínska z hlediska *postav*, je na základě stejného principu, jako tomu bylo u *motivů*, tzn. na *postavy reálné a nereálné*.

5.1 Postavy reálné

Motivy a témata autorů humoristické prózy se liší, přesto lze u každého z nich nalézt jeden rys společný – satirizování žen. Ženy v humoristické tvorbě nejčastěji nesou jména jako Hanka, Milka, Marta, Zuzka či Matylda. Často také bývají nazývány hovorovou formou svého příjmení, jako např. *Brzynczkula*, *Kawuloczka* či *Rusnoczka*. Vlastnosti žen bývají zdrojem humoru, a to především v anekdotické tvorbě. Ve sbírkách anekdot *Bery śmieszne i ucieszne: humor śląski* Doroty Simonides a *Śmnych Macieja* Ludwika Cienciały jsou kapitoly vyhrazené zvláště ženám a zvláště manželství. V humoristické próze bývá vztah muže a ženy, jak již bylo osvětleno výše v motivu *manželství*, vykreslen jako boj o nadvládu. Konkrétně pak představitelka ženského pohlaví je líčena jako majetkem posedlá diktátorka, příkazující svému muži, jak má správně žít svůj život: „*Sąsiód: – Co to było wczora wieczór u was za straszniwy krawal? Jo se myśłoł, że sie dóm wali. / Małżónek: – Nale dyć to nie było nic takigo. To sie jyny moja staro pytała, kaj żech był wieczór tak dlógo.*“²¹¹ V humoristické próze bývá žena často vnímána jako jakési „ztělesnění zla“. „*Nie na darmo starzy ludzie prawią, że kaj dioboł nimoże, tam babe poszle.*“²¹² Vůbec nejhůře pak ženská postava bývá vykreslena v manželství s horníkem. „*Z tymi babami to człowiek nigdy nie trefi do dwiryzi. Rób, co chcesz, a nigdy nie wygodzisz.*“²¹³ Žena však nepředstavuje ryze zápornou postavu,

---

²¹¹ CIENCIAŁA, Ludwik: *Śmnych Macieja: Ze zbioru Ludwika Cienciały*. Ostrava: Profil, 1986, s. 121. [Překl.]: „*Soused: – Co to byl u vás večer za strašlivý hluk? Myslel jsem, že vám na hlavu padá střecha. / Muž: – Ale, nic takového se nedělo. To se jenom moje stará ptala, kde jsem byl večer tak dlouho.*“

²¹² JASICZEK, Henryk: *Kaj djoboł ni może...* In: *Humoreski beskidzkie*. Katowice: Śląsk, 1959, s. 26. [Překl.]: „*Ne nadarmo staří lidé říkají, že kde ďábel nemůže, tam ženu nastrčí.*“

²¹³ PIEGZA, Karol: *Sękaci ludzie*. Ostrava: Profil, 1979, s. 49. [Překl.]: „*Se ženami se nikdy člověk netrefí do černého. Můžeš dělat, co chceš, a stejně se jim nikdy nezavděčíš.*“

jejímž cílem je ztrpčovat muži život, spíše představuje zdroj komiky a bývá mužským vypravěčem satirizována. Všeobecně platí pravidlo, že vyskytne-li se v humoristické próze žena, která se chová autoritativně, bude přítomná také situační komika.

Muži jsou hospodáři, kteří mají spoustu práce na poli, na šachtě nebo v železárnách a odpočinout si chodí do hospody. Mužští hrdinové se nejčastěji jmenují: Jura, Izydor, Józek či Francek. Podobně jako je tomu u žen, tak i muži bývají často nazýváni příjmením: Frąkała, Krężelok či Wieprzek. Každá mužská postava má různorodý charakter, proto je nelze jednoznačně zevšeobecnit jako ženy. Podobně jako je tomu u všech jiných postav v humoristické tvorbě, důkladnější popis jejich charakteru je zbytečný. Povaha mužů tak bývá nastíněná jenom do té míry, kdy jeho vlastnosti představují výchozí bod komična daného příběhu.

Postava *Cikána* je v humoristické próze velmi populární. Jedná se o postavu, která se pojí s humorem, jenž je založen na přechytračení a nachytání ostatních postav. *Cikán* v leččems připomíná zbojníka, krade však zcela výhradně pro svůj zisk a netrestá nemorální jedince. Na druhou stranu však *Cikán* nekrade peníze, ale pouze potravu nebo oblečení. Peníze však může získat nekalým způsobem, jako kupř. v humoresce *Jak Cygón z fary ukrod ciele*²¹⁴, ve které pachatel ukradne faráři krávu. Místní *Cikán* jde druhý den na faru a vymámí od faráře dva rýnské za prozrazení, kdo je zlodějem dobytka. Když mu dá farář peníze do kapsy, *Cikán* mu prozradí, že pachatelem je on sám, protože tele, které už je dávno snědené, potřeboval na křtiny. Ani peníze, ani své tele tak farář už nikdy neuvidí.

Cikán rovněž, na rozdíl od zbojníka, nikoho v humoreskách fyzicky neohrožuje, bojuje pouze svým intelektem a prohnaností, která z něho bezesporu činí nejvychytralejší postavu těšínské humoristické prózy.

Na rozdíl od *Cikána*, o kterém se zmiňuje valná část folklórních humoristů a jenž je také ústřední postavou povídek, nelze postavu Žida tak lehce „zpozorovat“. Jedná se většinou o bohatého, zároveň však i o velmi šetřivého člověka, který často sužuje své zaměstnance: „*Ale ludzie go troszke szanowali, choć był jyny słógą u Żyda przu kóniach.*“²¹⁵ V humoresce

---

²¹⁴ ONDRUSZ, Józef: *Śląskie opowieści ludowe: Z ust ludu śląskiego zapisał Józef Ondrusz*. Ostrava: Krajské nakladatelství, 1963, s. 103–104.

²¹⁵ KUPIEC, Aniela: Krymski plótno. In: *Po naszymu pieszo i na szkrzidlach*. Český Těšín: Kongres Poláků v ČR, 2005, s. 79–83. [Přek.]: „*Ale lidé si ho celkem vážili, i když byl u Žida jenom sluhou u koní.*“

*Chłop i Żyd*²¹⁶ uvidí Žid muže sekat dříví a ptá se ho, proč u toho tolik vzdychá. Muž odpoví, že mu to pomáhá v práci. Žid mu proto navrhně, že bude vzdychat a muž bude pouze sekat. Muž souhlasí, ale jeho zaměstnavatel zaplatí pouze muži a Žid jde k soudu se stížností, že mu patří polovina zisku. U soudu však sklídí za svou chamtivost posměch.

Postavou, jejíž charakterové rysy mají původ v reálné osobě, je *Larysz*. Předobrazem této postavy je hrabě Jan Josef Antonín Larisch-Moennichů (1766-1820), těšínský velkopodnikatel známý i v celorepublikovém kontextu, zejména díky *Slezským písním* Petra Bezruče. V povídce *O Laryszu*, přikáže hrabě faráři, aby vyhlásil sbírku na rekonstrukci kostela. Farář však na kázání pronese: „*Jo bych myśłoł, żeby tyn doł, kiery mo wszystkiego po kark!*“²¹⁷, *Larysz* se proto naštve a přeloží faráře do kostela v Těrlicku. Hrabě Larisch-Moennich byl mimo jiné majitelem i fryštátského zámku, disponoval velikým majetkem a zasloužil se o kulturní rozvoj Těšínska.²¹⁸ V těšínských pověstech však bývá satirizován a vykreslen jako skoupá a bezcharakterní postava. Naopak velmi pozitivně působí v povídkách postava Černé kněžny, jejíž předlohou se stala poslední těšínská kněžna z rodu Piastovců Alžběta Lukrecie (1599-1653). Černa kněžna je, podobně jako zbojník, postavou zčásti reálnou a zčásti nadpřirozenou, jelikož její duše po smrti nemůže najít klidu. Za svého života se dle pověstí jednalo o velmi spravedlivou vládkyni, která moudrým způsobem trestala hloupé a lakomé lidi. V povídce *Ło Czornej Księżnej*²¹⁹ potrestá boháče, kterému dala na starost sto vojáků. Muž se však nechá slyšet, že by se raději staral o tři sta hladových psů. Když se to dozví kněžna, rozhodne se muži přání splnit. Boháč však svůj názor rychle změní a vojáků se s radostí ujme.

Reálné postavy v těšínských humoreskách nejsou pouze hlavními „strůjci“ situační komiky, ale také komiky charakterové. Přestože jsou humoreska a anekdota kratší epické žánry, určité skupiny postav jsou do té míry specificky, lze říci až karikaturně vykresleny, že vytváří také komiku charakterovou – jako je tomu např. právě v případě postav ženských.

---

²¹⁶ SIMONIDES, Dorota: *Księga humoru ludowego*. Varšava: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1981, s. 197.

²¹⁷ ONDRUSZ, Józef: *Śląskie opowieści ludowe: Z ust ludu śląskiego zapisał Józef Ondrusz*. Ostrava: Krajské nakladatelství, 1963, s. 49–50. [Překl.]: „*Napadlo mě, že by mohl dát ten, kdo má všeho dostatek.*“

²¹⁸ HÄUSLER, František – Josef: *Jan Josef Antonín, hrabě z Larisch-Moennichů, svob. pán ze Lhoty a Karviné*. Přel. Rudolf Hrubý; Jan Rosin. Opava, 1981. [online]. [citováno: 15. 07. 2015]. Dostupné z: <http://www.archives.cz/zao/resources/karvina/hruby/genealogie/genealogie%20larisch%20XVI-3.htm>

²¹⁹ PIEGZA, Karol: *Tam pod Kozubowq*. Ostrava: Profil, 1975, s. 95.

5.2 Postavy nadpřirozené

Postavy nadpřirozené jsou úzce spojeny s těšínským folklórem a málokdy vytváří v povídkách komiku. Toto pravidlo platí, zjeví-li se opravdová nadpřirozená postava. Jedná-li se však o přelud či převlek, je humor naopak v povídce přítomen.

Velmi často se v povídkách vyskytuje postava vodníka. Jak již bylo uvedeno výše²²⁰, nejedná se o veselého muže s pentličkami. Vodník může vystupovat jako dospělý muž, ryba, žába či, jak je v pověstech Těšínska časté, jako malý chlapec. Většinou má na sobě kabát, ze kterého nikdy nepřestává kapat voda. Vodník topí náhodné kolemjdoucí, především si vybírá muže, kteří zrovna kráčí domů z hospody. Ti ho však také většinou přemůžou. Právě pouze tehdy, zápasí-li s opilcem, je vodník spojen se situační komikou, a ačkoli má těšínský vodní muž někdy chuť žertovat, např. pouští po vodě žabky či laškuje s kolemjdoucími, většinou si lze tuto postavu velmi lehce znepřátelit. Vodník je tak nejmstivější nadpřirozenou postavou folklóru Těšínska. Za malý lidský přečin je rozhodnut utopit celou rodinu či zapálit mlýn, jako je tomu např. v povídce *Jak sie wasermón pómścił na młynorzach*²²¹, ve které mlynář nedá vodníkovi svou dceru a provdá ji za jiného muže. Vodník se proto rozhodne pomstít mlynáři na jeho majetku a nevinných služebných, kteří ve mlýně zůstanou.

Opakem *wasermóna*, jak bývá vodník také v povídkách Těšínska nazýván, je *fajermón*. Jedná se o zakletého muže, který v životě nikomu nepoděkoval a ze samé závisti zemřel. *Fajermón* má podobu muže, který nemá hlavu a z krku mu šlehají plameny. V povídce *Jak fajermón świycił*²²² hospodář sklízí seno, aby mu nezmoklo. Nastane však večer a gazda ještě práci nemá dokončenou. Pozve si proto *fajermóna*, aby mu posvítíl. Když duch svou práci vykoná, hospodář mu třikrát poděkuje a tím je *fajermónova* kletba zrušena.

V pověstech Těšínska se vyskytují také čarodějnice, které často vystupují ve spojení s ďáblem. Ďáblové v povídkách střeží poklady a chodí si pro mrtvé duše. Jejich poznávacím znakem je kopyto místo chodidla. Čarodějnice pro změnu zase škodí

---

²²⁰ Viz kapitola 4.2.1 *Zjevení*, s. 64–66.

²²¹ ONDRUSZ, Józef. *Śląskie opowieści ludowe: Z ust ludu śląskiego zapisał Józef Ondrusz*. Ostrava: Krajské nakladatelství, 1963, s. 93.

²²² Tamtéž, s. 75–76.

hospodářství, konkrétně ničí úrodu a připravují krávy o mléko. Mnohem častěji se však v pověstech vyskytují tzv. *nocznice*. Jedná se o malá světýlka, která lákají pocestné do bažin. Můžou mít však i podobu ženských postav, jež zemřely nečekaně mezi zásnubami a svatbou. Tato zjevení ubližovala především mužům. První zmínka o *nocznicách* pochází z roku 1869 a zaznamenal ji významný dialektolog a folklorista Lucjan Malinowski (1839-1898). Hlavním hrdinou je muž, jenž vidí v noci zářící světýlko, které ho táhne těžko přístupným terénem a bažinami.²²³ *Nocznice*, ještě více než vodníci, rády obtěžují podnapilé muže. Ve Wawroszově humoresce *Jako to Frąkałe nocznice posmykały*²²⁴ spadne muž cestou z hospody do žumpy, když se žene za světlem ze vzdálené svítlny. Na pomoc mu přijde obyvatelka přilehlého domu, v jejíž jímce se noční plavec nachází. Muž se však domnívá, že se jedná o *nocznici* a začne křičet. Nakonec se ženě podaří muže vylovit a tato událost se stane počátkem jejich lásky.

Podobným zjevením, jakým je *nocznice*, je *sotóna*. Jedná se opět o nadpřirozenou ženskou bytost, která v noci dusí své lidské oběti přilehnutím. V humoresce *Ło sotónie*²²⁵ si dívka v noci stěžuje, že ji dusí *sotóna*. Nikdo ji nechce věřit, dokud nepřespí v pokoji hospodářova žena, která je také napadena. V pokoji se tedy pokusí přespat i hospodář, ten se však se *sotónou* neváhá poprat a navždy ji vyžene.

Podobně tajemným zjevením je i tzv. *strzyga* či *stzygón*. Jedná se o ducha předčasně zemřelého dítěte, či mladého člověka. Přízrak vstává z hrobu, aby svým obětem vysál krev. V jiných pověstech se zase udává, že *strzygón* pouze rozstřihává svým obětem oblečení. Tento přízrak však není ve folklórní tvorbě Těšínského Slezska velmi populární. Pokud se vyskytne, je často *strzyga* popisována jako běžná čarodějnice. Jinak je tomu v Horním Slezsku v Polsku. V pověsti *Bajka o strzydze*²²⁶ z Gronowic u Opole zruší mladý voják prokletí *strzygy*, když s ní přečká tři noci v kostele.

„Svůj“ přízrak má rovněž i hornické zaměstnání. Jedná se o zemřelého havíře jménem *Pustecki*, který je popisován jako starý muž s červenou svítlnou a s dlouhými šedivými vlasy a vousy. Jeho zjevení bývá předzvěstí katastrofy, např. důlního otřesu, proto je

---

²²³ PODGÓRSKI, Adam; PODGÓRSKA, Barbara: *Mitologia śląska czyli przywiarki ślónskie: Leksykon i antologia śląskiej demonologii ludowej*. Katowice: Wydawnictwo KOS, 2011, s. 276.

²²⁴ WAWROSZ, Adam: *Na Ścimywku*. Český Těšín: SLA – PZKO, 1959, s. 30–34.

²²⁵ ONDRUSZ, Józef: *Śląskie opowieści ludowe: Z ust ludu śląskiego zapisał Józef Ondrusz*. Ostrava: Krajské nakladatelství, 1963, s. 82.

²²⁶ SIMONIDES, Dorota: *Gadka za gadką: 300 podań, bajek i anegdot z Górnego Śląska*. Opole: Instytut Śląski w Opolu, 1975, s. 180–181.

vnímán spíše jako duch pozitivní, který lidi varuje před neštěstím. Na druhou stranu dokáže být tento přízrak i mstivý. *Pusteckého* velmi rozčiluje, když někdo chodí do šachty sám bez doprovodu či si při práci píská. Takovýto přečin je duch schopný potrestat i smrtí.²²⁷ Jindy zase, jen pro svou zábavu, vláčí horníky podzemní spleť tunelů, a když je propustí ven, havíři zjistí, že místo pár hodin strávili v podzemí několik desítek let.²²⁸

Nadpřirozené schopnosti v pověstech Těšínska mají také zvířata. Známý je především *Złotogłowiec*, had se zlatou korunou na hlavě, který sídlí v jeskyni na hoře Godula. Had se dle pověsti chodívá každý den na jaře a v létě koupávat do Olše. Svou korunu si nechává položenou na břehu a další hadi, ještěrky a žáby mu ji hlídají. Pár odvážlivců se pokusilo hadovi korunu odcizit. Na svém útěku s lupem však byli pronásledováni veškerým plazem, který v krajině žil. Z toho důvodu zloději vždy korunu odhodili na zem a domů se vrátili bez své kořisti, často bohužel i bez zdravého rozumu.²²⁹

Specifickým jevem jsou v povídkách postavy svatých. Ačkoli svatí často disponují nadpřirozenou mocí, zvláštností je, že tyto postavy bývají velmi často laicizované. Hrdiny jsou např. Petr a Ježíš, kteří spolu kráčí světem a dostávají se do různých humorných situací. V humoresce *Świynty bez noclegu*²³⁰ se ubytují u ženy, jejíž muž se vrátí opilý domů a zbije svatého Petra, protože zrovna leží na straně postele, která je blíže k němu. Druhý den prosí ženu, aby u ní opět mohli přespát, ale tentokrát požádá svatý Petr Ježíse, aby si on lehl na část postele, která je blíže ke dveřím. Když se muž opět vrátí opilý, řekne: „*Wczoraś dostał ty z kraja, dziśka dostaniesz ty u ściany.*“²³¹ Svatý Petr je tudíž tím, který opět schytá ránu.

Nadpřirozené postavy slovesného folklóru Těšínska nedisponují takovým základem pro humor jako postavy reálné. S určitostí však lze říci, že žánrové rozpětí povídek s nereálnými postavami je velmi široké – jedná se o legendy, pohádky, texty poučné,

---

²²⁷ ONDRUSZ, Józef: *Śląskie opowieści ludowe: Z ust ludu śląskiego zapisał Józef Ondrusz*. Ostrava: Krajské nakladatelství, 1963, s. 86.

²²⁸ PODGÓRSKI, Adam; PODGÓRSKA, Barbara: *Mitologia śląska czyli przywiarki ślónskie: Leksykon i antologia śląskiej demonologii ludowej*. Katowice: Wydawnictwo KOS, 2011, s. 344–346.

²²⁹ ONDRUSZ, Józef: O Złotogłowcu. In: PODGÓRSKI, Adam; PODGÓRSKA, Barbara: *Mitologia śląska czyli przywiarki ślónskie: Leksykon i antologia śląskiej demonologii ludowej*. Katowice: Wydawnictwo KOS, 2011, s. 518–519.

²³⁰ DRÓZDŹ, Anna; KAJFOSZ, Jan; PIĘNCZAK, Agnieszka a kol.: *Podania i legendy Śląska Cieszyńskiego*. Cieszyn: Uniwersytet Śląski Filia w Cieszynie, 2005, s. 144–145.

²³¹ DRÓZDŹ, Anna; KAJFOSZ, Jan; PIĘNCZAK, Agnieszka a kol.: *Podania i legendy Śląska Cieszyńskiego*. Cieszyn: Uniwersytet Śląski Filia w Cieszynie, 2005, s. 145. [Přek.]: „*Včera jsi dostal ty, co ležiš z kraje, tak dneska to schytáš ty, co jsi u stěny.*“

hororové nebo právě humoristické. Karol Piegza, Józef Ondrusz či již v 19. století Lucjan Malinowski tak prokázali Těšínsku přenesením ústní lidové slovesnosti do psané podoby velikou kulturní službu.

6 Závěr

Cílem mé bakalářské práce bylo představit humoristickou literaturu Těšínského Slezska a poskytnout tak čtenáři ucelený pohled na těšínskou prózu čerpající z lidové slovesnosti, která tvoří podstatnou část celkové literární tvorby regionu. První část práce, tedy nastínění celkové literární tvorby Těšínského Slezska, sloužila k poukázání na význam humoristické prózy na celkovém literárním pozadí. V neposlední řadě zde také byla uvedena spojitost humoristické prózy s regionálními tendencemi, pramenící především od 20. let 20. století, kdy došlo k rozdělení Těšínského Slezska. Dále v práci byli představení nejvýznamnější autoři humoristické prózy na Těšínsku, jejich tvorba a specifické pojetí komiky.

Podstatná část bakalářské práce byla založena na komparaci jednotlivých textů humoristické prózy a vyčlenění nejzásadnějších a nejčastěji se opakujících motivů a postav. Touto metodou bylo také zjištěno několik následujících skutečností.

Humoristická próza Těšínska má za cíl zlehčovat vážné situace, o čemž vypovídají motivy, které ze své podstaty nepůsobí humorně (např. *válka*, *smrt* či *stáří*).

V humoreskách, ve kterých se objevuje motiv *práce*, bývá zaměstnání horníka líčeno s větší sympatií, což bývá zapříčiněno větší specifičností tohoto povolání. Havíř má svůj osobitý humor, specifický vzhled a navíc je jeho práce těžká a do jisté míry i tajemná, proto také tvoří základ pro pověsti, ve kterých vystupují nadpřirozené postavy, např.: duch *Pustecki*. Havířským humoreskám jsou věnovány i celé publikace, kupř. *Górnicy śmiech: Komizm ludowy pogranicza czesko-polskiego* autorství K. D. Kadłubce.

Specifickým vedlejším motivem v humoristické próze je *alkohol*. Tento motiv dává vzniknout situační komice, která je založena na nedorozuměních, peripetiích, ke kterým by bez přičinění alkoholu nedošlo.

Motivy nadpřirozené pak bývají laděné satiricky, jako je tomu u *začarovaných peněz a pokladů*. Ve spojitosti s tímto motivem se lze setkat se zesměšněním lakoty a hamižnosti. Tento motiv má velmi blízko ke zčásti reálnému a zčásti nadpřirozenému motivu *zbojnictví*, kde je vykonavatelem spravedlnosti zbojník, který trestá majetnické lidi. V nadpřirozeném motivu *zjevení* pak hraje důležitou roli alkohol, který nejenom hrdinům zkresluje realitu, ale také jim dodává kuráž pro boj s domnělým „zlem“ a tím vytváří i situační komiku.

Specifickou částí *motivů zjevení* jsou zjevení svatých, kteří bývají laicizováni a v humoreskách zažívají stejné komické příhody, jako běžní smrtelníci.

Z reálných postav vyniká především postava *ženy*, která je zdrojem humoru mnoha anekdot a humoristických textů. U této postavy, více než u jakékoliv jiné, autoři pracují s charakterovou komikou. Žena bývá postavou, která muži brání ve svobodném životě a hýření, na druhou stranu však právě žena představuje pro muže morální autoritu. Nejedná se o postavu ryze zápornou, a ačkoli je pro muže zdrojem humoru, představuje také důležitou součást jeho života. Setkat se lze i se zcela svébytnými reálnými postavami jako *Cikán* či *Žid*. Zde je hlavní komikou humor, který je založen na přechytračení postavy, od které *Cikán* či *Žid* mají v úmyslu něco získat.

Primárním cílem mé práce bylo tedy co nejkompexnějším způsobem představit humoristickou prózu, a to jak z hlediska žánrového vymezení, tak i z hlediska nejvýznamnějších autorů Těšínska a nejspecifičtějších motivů a postav. V neposlední řadě jsem se snažila alespoň zčásti přispět k již tak rozsahlému odbornému literárnímu kánonu tematicky zaměřenému na literaturu Těšínského Slezska.

7 Seznam použité literatury:

Primární literatura:

CIENCIAŁA, Ludwik: *Śmich Macieja: Ze zbioru Ludwika Cienciały*. Ostrava: Profil, 1986.

CZUDEK, Urszula [přípr.]: *Z Adamowej dzichty: Z twórczości Adama Wawrosza*. Ostrava: Profil, 1977.

DRÓZDŹ, Anna; KAJFOSZ, Jan; PIĘNCZAK, Agnieszka a kol.: *Podania i legendy Śląska Cieszyńskiego*. Cieszyn: Uniwersytet Śląski

JASICZEK, Henryk: *Humoreski beskidzkie*. Katowice: Śląsk, 1959.

KADŁUBIEC, Karol Daniel: *Górnicy śmiech: Komizm ludowy pogranicza czesko-polskiego*. Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, 1995

KUBISZ, Paweł: *Zaszuwierzony świat*. Ostrava: Profil, 1972.

KUPIEC, Aniela: *Po naszymu pieszo i na szkrzydłach*. Český Těšín: Kongres Poláků v ČR, 2005.

ONDRUSZ, Józef: *Cudowny chleb i inne godki śląskie*. Karviná: Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, 1996.

ONDRUSZ, Józef: *Godki śląskie*. Český Těšín: Wydawnictwo SLA, 1956.

ONDRUSZ, Józef: *Śląskie opowieści ludowe: Z ust ludu śląskiego zapisał Józef Ondrusz*. Ostrava: Krajské nakladatelství, 1963.

ONDRUSZ, Józef: *Zde se žije bezstarostně: Slezské pověsti. Tu się żyje bez starości: Godki śląskie*. Český Těšín: Sdružení přátel polské knihy, 2008.

PIEGZA, Karol: *Opowiadania beskidzkie*. Ostrava: Profil, 1971.

PIEGZA, Karol: *Sękaci ludzie*. Ostrava: Profil, 1979.

PIEGZA, Karol: *Tam pod Kozubową*. Ostrava: Profil, 1975.

SIMONIDES, Dorota: *Gadka za gadką: 300 podań, bajek i anegdot z Górnego Śląska*. Opole: Instytut Śląski w Opolu, 1975.

SIMONIDES, Dorota: *Księga humoru ludowego*. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1981.

WAWROSZ, Adam: *Na Śćmiywku*. Český Těšín: SLA – PZKO, 1959.

WAWROSZ, Adam: *Z naszej nolepy*. Ostrava: Profil, 1969.

WIDERA, Aleksander a kol. : *Anegdoty, humoreski i żarty ludu śląskiego*. Katowice: Śląski Instytut Naukowy, 1986.

Sekundární literatura:

BORÁK, Měčislav, GAWRECKI, Dan [redig.]: *Nástin dějin Těšínska*. Ostrava – Praha: Advertis Ostrava, 1992

BORECKÝ, Vladimír: *Teorie komiky*. Praha: Hynek, 2000

GEJGUŠOVÁ, Ivana: *Úvod ke studiu literární komiky*, Ostrava: Ostravská univerzita, Pedagogická fakulta, 2003.

HODROVÁ, Daniela a kol. : *...na okraji chaosu... : Poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001.

MÁLKOVÁ, Iva; URBANOVÁ, Svatava a kol. : *Literární slovník severní Moravy a Slezska (1945- 2000)*. Olomouc- Ostrava: Votobia Olomouc - Ústav pro regionální studia OU Ostrava, 2001.

MARTINEK, Libor: *Polská literatura českého Těšínska po roce 1945*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2004.

MARTINEK, Libor: *Życie literackie na Zaolziu 1920–1989*. Kielce: Ston 2, 2008.

MIĘKINA, Leon: *Znów minie wiek... Antologia literatury nadolziańskiej*. Cieszyn: Macierz Ziemi Cieszyńskiej, 2001.

MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kol.: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2004.

NÜNNING, Ansgar (ed.): *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno: Host, 2006.

PODGÓRSKI, Adam; PODGÓRSKA, Barbara: *Mitologia śląska czyli przywiarki ślónskie: Leksykon i antologia śląskiej demonologii ludowej*. Katowice: Wydawnictwo KOS, 2011.

PRZYWARA, Michał: *Literatura Śląska Cieszyńskiego po 1989 roku*. Disertační práce. Brno: Masarykova Univerzita. Filozofická fakulta. Ústav slavistiky: Polská literatura, 2014.

ROSNER, Edmund: *Literatura polska z českého Śląska*. Cieszyn: Uniwersytet Śląski Filia w Cieszynie, 1995.

Sborník referátů z mezinárodní vědecké konference, konané dne 4. 10. 2001 v Českém Těšíně: *Minulost a současnost národnostních menšin na Těšínsku. Mniejszości narodowe na śląsku cieszyńskim dawnej i dziś*. Český Těšín: Pedagogické centrum pro polské národnostní školství, 2001.

SIKORA, Władysław: *Pisarze Zaolzia*. Český Těšín: Wydawnictwo OLZA przy Radzie Polaków w Czechosłowacji, 1992.

VOTRUBA, Adam: *Pravda u zbojníka: Zbojnictví a loupežnictví ve střední Evropě*. Praha: Scriptorium, 2010.

Periodika

Głos Ludu: Gazeta Polaków w Republice Czeskiej. Č. 24 (26. 02. 2013).

Kalendarz Głosu Ludu. Český Těšín: Nakladatelství Głosu Ludu, roč. V., 1950

Kalendarz Śląski. Ostrava: Profil, roč. XV., 1976.

Internetové zdroje:

HÄUSLER, František – Josef: *Jan Josef Antonín, hrabě z Larisch-Moenichů, svob. pán ze Lhoty a Karviné*. Přel. Rudolf Hrubý; Jan Rosin. Opava, 1981. [online]. [citováno: 15. 07. 2015]. Dostupné z:

<http://www.archives.cz/zao/resources/karvina/hruby/genealogie/genealogie%20larisch%20XVI-3.htm>

KRYSTÝNEK, Jiří: *K otázce regionalismu v literatuře*. In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná, 1957, roč. 6, č. D4. [online]. [citováno 04. 05. 2015]. Dostupné z: <https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/108562>

Literárně kulturní časopis H_aluze. [online]. [citováno 15. 04. 2015]. Dostupné z: <http://www.h-aluze.cz/2013/10/25/jan-delong-basne/>

MARTINEK, Libor: *Dvojjazyčné časopisy a beletristické tisky na českém Těšínsku Příspěvek k problematice bilingvismu*. Roč. 15, č. 1. [online]. [citováno 13. 04. 2015]. Dostupné z: <http://kzv.kkvysociny.cz/Default.aspx?id=1177>. <http://kzv.kkvysociny.cz/archiv.aspx?id=1177&idr=9&idci=24>

MARTINEK, Libor: *Polští spisovatelé českého Těšínska a Tadeusz Różewicz*. [online]. 23. 01. 2012. [citováno: 15. 04. 2015]. Dostupné z: <http://www.blisty.cz/art/62006.htm>.

PRZYWARA, Michał: „*Bilingwizm twórczy*” w twórczości zaolziańskich autorów. [online]. [citováno 13. 04. 2015]. Dostupné z: http://www.phil.muni.cz/journal/proudy/filologie/materialy/2013/1/Przywara_bilingwizm%20tw%C3%B3rczy.php

SVOBODA, K. *Jazyková komika*. In: *Listy filologické*, 1942, roč. 69, seš. 4, s. 280-282. [online]. [citováno 04. 05. 2015]. Dostupné z: <https://bohuslavbrouk.files.wordpress.com/2010/05/svoboda-recenze-jazykove-komiky-listy-filologicke-1942.jpg>

100. výročí narození Adama Wawrosze. 02:20, [online video]. In: *Wiadomości w języku polskim*. TV ČT, 1. 12. 2013, [citováno 16. 11. 2014]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10000000043-wiadomosci-w-jezyku-polskim/213251000380048/dalsi-casti/11>